

Azərbaycan Respublikasının
Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi

Gələcəyin ailə modelini simvollaşdıran əsas dəyərlər mövzusunda TƏHLİL

Bakı–2023

Redaksiya heyətinin rəhbəri:

Aynur Sofiyeva

Redaksiya heyəti:

Elgün Səfərov

Aidə Seyidli

Pərvanə Əsgərzadə

Kamila Əliyeva

Sədaqət Rəhimova

Asif Mustafayev

Ekspert: Fariz Əkbərov

Çap edilmiş “Gələcəyin ailə modelini simvollaşdıran əsas dəyərlər mövzusunda təhlil” adlı vəsaitə görə məsuliyyəti ekspert Fariz Əkbərov daşıyır.

MÜNDƏRİCAT

1. Mövzunun aktuallığı və məqsədi.....4

2. Tədqiqatın metodologiyası 4

3. Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin sosial-demoqrafik xüsusiyyətləri.....6

4. Ailə modelinin ölçülməsi ilə bağlı təhlillər 6

5. Ənənəvi və gələcək ailə modelinin dəstəklənməsi ilə bağlı ümumi nəticələr 45

6. Yekun nəticələr 52

7. Təvsiyələr 53

8. Əlavə: Tədqiqatda istifadə edilən sorğu nümunəsi.....55

1.Mövzunun aktuallığı və məqsədi

Qloballaşma ölkələr arasında sadəcə iqtisadi və hüquqi dəyərləri deyil, eyni zamanda mədəni dəyərləri də bir birinə yaxınlaşdırmağa başladı. Sosial-iqtisadi, hüquqi və mədəni faktorlardakı dəyişikliklər istər istəməz ailə dəyərlərində müəyyən dəyişikliklərə gətirib çıxardır. Şübhəsiz ki ailə institutu mədəni dəyərlərin daşıyıcısıdır. Sosial-iqtisadi sahələrdə baş verən dəyişikliklər mədəni dəyərlərə və dolayısı ilə ailə institutundakı dəyişikliklərə də səbəb ola bilməkdədir.

Tədqiqatın məqsədi hal hazırda cəmiyyətin baş verən dəyişikliklərə olan münasibətin öyrənilməsidir. Münasibətin öyrənilməsi sadəcə cəmiyyətin bu tendensiyaları dəstəkləyib dəstəkləməməsi ilə əlaqəli olmayıb eyni zamanda gələcəkdə quracaqları ailənin və ya hal hazırda öz ailələlərinin gələcəkdəki modelinin necə formalaşacağını göstərən bir indikatorudur.

Eyni zamanda gələcək ailə modelinin dəstəklənib dəstəklənməməsi fərdlər üçün mənfi və ya müsbət idrakın bir göstəricisi də hesab edilə bilər. Bununla da gələcək ailə modelinin komponentlərindən hansını dəstəkləyib dəstəkləməməsi eyni zamanda gələcək ailənin mənfi və müsbət komponentlərini də üzə çıxarmağa imkan yaradır. Gələcək ailənin komponentlərinin hansı hissələrinin nə dərəcədə dəstəklənməsi gələcək on illiklərdə Azərbaycan ailəsində öz əksini tapacaq.

Bununla yanaşı gələcək ailə modelinin cəmiyyətin hansı təbəqələrində daha çox dəstəklənməsi çox əhəmiyyətli tapıntılara imkan yaradır. Bu, qloballaşma prosesində xaricdən gələn mədəni təsirlərə daha çox hansı təbəqənin məruz qalmasını müəyyən etməyə imkan yaradır. Bu tapıntı, təsviri bir xarakter daşıyır və səbəbləri haqqında hər hansı bir məlumat verməyə də gələcəkdə xaricdən gələn sosial-mədəni cərəyanlara qarşı cəmiyyətin öz dəyərlərini necə qorumaq və cəmiyyətin hansı təbəqələrinə daha çox fokuslanmağa imkan yaradacaq. Bu, xüsusi ilə xalqımıza məxsus milli-mənəvi ailə dəyərlərinin qorunması istiqamətində maarifləndirmə strategiyasının qurulmasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

2.Tədqiqatın metodologiyası

Tədqiqatın metodologiyası anket sorğuya əsaslanan və gələcək ailə modelinin 24 mülahizə əsasında idrakına əsaslanan bir tədqiqatdır. Tədqiqatda yaş, cinsiyyət, təhsil səviyyəsi, yaşayış məntəqəsi tipi, yaşadığı region, iş yeri olmaqla sosial-demoqrafik dəyişənlər və likert ölçüsü ilə ölçülən 24 mülahizə olmaqla ümumilikdə 30 dəyişəndən istifadə edilmişdir. Tədqiqatda müxtəlif iqtisadi rayonlardan olmaqla təsadüfi metodla seçilməklə 1011 respondentin məlumatlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat aşağıda qeyd olunan rayon və şəhərlərdə keçirilmişdir:

- Abşeron,
- Ağdam,
- Astara,
- Bakı,
- Beyləqan,
- Bərdə,
- Gəncə,
- Xaçmaz,
- İmişli,
- Qazax,
- Quba,
- Qusar,
- Lənkəran,
- Mingəçevir,
- Salyan,

- Sumqayıt,
- Şirvan,
- Tovuz,
- Yevlax.

Bununla yanaşı Bakı şəhərində keçirilən sorğuda

- Dağlıq-Şirvan,
- Naxçıvan,
- Şəki-Zaqatala
- Şərqi Zəngəzur

iqtisadi rayonlarında daimi yaşayan, lakin müvəqqəti olaraq Bakı şəhərinə gələn şəxslər arasında da keçirilmişdir. Rayonlar üzrə nümunə sayı az olduğu üçün tədqiqatda təsnifatlaşdırma iqtisadi rayonlar üzrə təsnifatlaşdırma aparılmış və müvafiq təhlillər bu təsnifatlaşdırma üzrə həyata keçirilmişdir. Bu cür təsnifatlaşdırma nümunə sayını balanslaşdıraraq fərq testlərinin nəticələrinin daha keyfiyyətli və etibarlı əldə etməsinə töhfə vermişdir.

Tədqiqatda qeyd edilən 25 düşüncədən 24-də 10 dərəcəli likert ölçüsü əsasında respondentlərin fikri öyrənilmiş, dəstək sıralamasında heç razı olmayanlar 1-dən başlayaraq tam dəstəkləyirəm 10 bal üzərindən qiymətləndirilməsi tələb olunmuşdur. Qeyd edilən bu dəyişənlər tədqiqatın əlavə hissəsindəki sorğuda qeyd edilmişdir. Tədqiqatda yaş faktoru xaricində digər sosial-demoqrafik dəyişənlər kateqoriya dəyişənləridir. Tədqiqatda istifadə edilən statistik təhlillər aşağıdakılar olmuşdur:

Che Square əlaqə testi: Cins, region, yaşayış məntəqəsi tipi, təhsil səviyyəsi dəyişənləri ilə boşanmaların səbəbləri arasında əlaqələrin müəyyənəşdirilməsində istifadə edilmişdir.

Frekans və identifikativ statistik təhlillər: Bütün dəyişənlər üzrə faiz bölgüsünün çıxarılması, yaş və digər 24 likert ölçüsü ilə ölçülən mülahizələrdə isə orta dəyər, median dəyərlərin hesablanması aparılmışdır.

Korrelasiya təhlilləri (Pearson Correlation): Yaş və 24 mülahizə arasında korrelasiya təhlillərində istifadə edilmişdir.

Fərq testlərinin təhlilləri: Cins qrupları ilə 24 mülahizə arasında T testi, iqtisadi rayonlar, yaşayış məntəqəsi tipi, təhsil səviyyəsi qrupları üzrə isə ANOVA fərq testləri tətbiq edilmişdir. İş yeri ilə bağlı fərq testlərini aparmaq mümkün olmamışdır. Belə ki, respondentlərin böyük hissəsində iş yeri evdar qadın, işsiz şəxs kimi göstərilmiş, habelə bəzi respondentlərdə özəl sektorda işləməsi kimi bənzəri yazılara rast gəlinirdi üçün bu sual üzrə təsnifatlaşdırma aparmaq mümkün olmamışdır. Təsnifatlaşdırma aparıla bilməmənin səbəblərindən biri peşə və vəzifələr üzrə qeyri bərabər bölgü olacağı üçün fərq testinin nəticələri etibarlı hesab edilməyəcəkdi. İkincisi isə boşluqların çox olması verilənlərin etibarlılığını azaltdığı üçün iş yeri dəyişəni üzrə təhlillərin aparılmamasına qərar verilmişdir.

Tədqiqatda 24 mülahizə ənənəvi ailə və gələcək ailə modelinin xüsusiyyətlərini ifadə etmək baxımından iki qrupa bölünmüş, hər iki ailə modeli üzrə ümumi dəstək səviyyəsi hesablanaraq müvafiq fərq testləri aparılmışdır. Ənənəvi ailə modeli üzrə ümumi dəstək səviyyəsi bu sənədin Əlavə 1-dəki anketdə qeyd edilən sualların nömrəsi əsasında aşağıdakı formula hesablanmışdır: $(1+4+8+12+14+16+17+18+20+22\text{-ci sualların cəmi})/100 \cdot 100$. Burada 10 dəyişənin hər birinin maksimal balı 10 bal olduğu üçün toplanan cəmin 100 bölünməsi və daha sonra faiz dərəcəsini əldə etmək üçün 100-lə hasil edilməsi nəzərdə tutulur. Gələcək ailə modelində isə formul aşağıdakı kimidir: $(2+3+5+6+7+9+10+11+13+15+19+23+24)/130 \cdot 100$. Gələcək ailə

modelində isə 13 mülahizə iştirak etmişdir. Ona görə əldə edilən 13 mülahizənin hər biri maksimum 10 balla ifadə edildiyi üçün mülahizələrinin cəminin 130 bölünüb sonra 100-lə hasil edilərək gələcək ailə modelinin dəstəkləmə səviyyəsi faiz bölgüsü əldə edilmişdir. Bununla da ənənəvi və gələcək ailə modelinin hər birinin dəstəklənmə səviyyəsi müvafiq olaraq T və Anova fərq testləri təhlil edilərək nəticələri müxtəlif sosial təbəqələr üçün müqayisəli təhlili aparılmışdır.

3. Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin sosial-demoqrafik xüsusiyyətləri

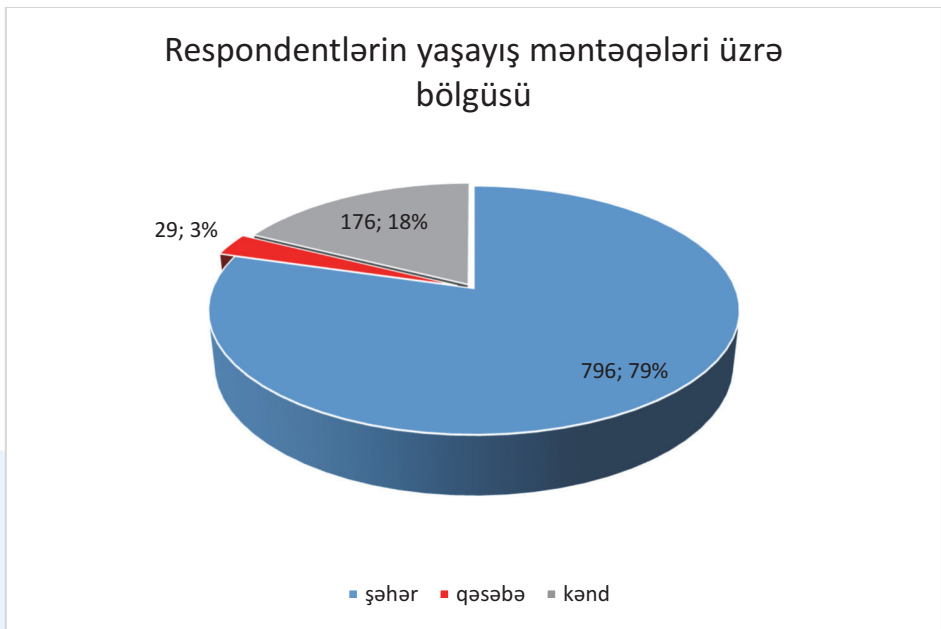
Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin demoqrafik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən suallar, onların yaşı, cinsi, təhsili və yaşayış yeri, yaşayış məntəqəsinin tipi, habelə işlədiyi yer kimi təsnifatlaşdırmalara yer verilmişdir. Sorğu 1011 nəfər arasında keçirilmişdir. Sorğuda iştirak edənlərin cins üzrə bölgüsü aşağıdakı kimidir.

Qrafik 1

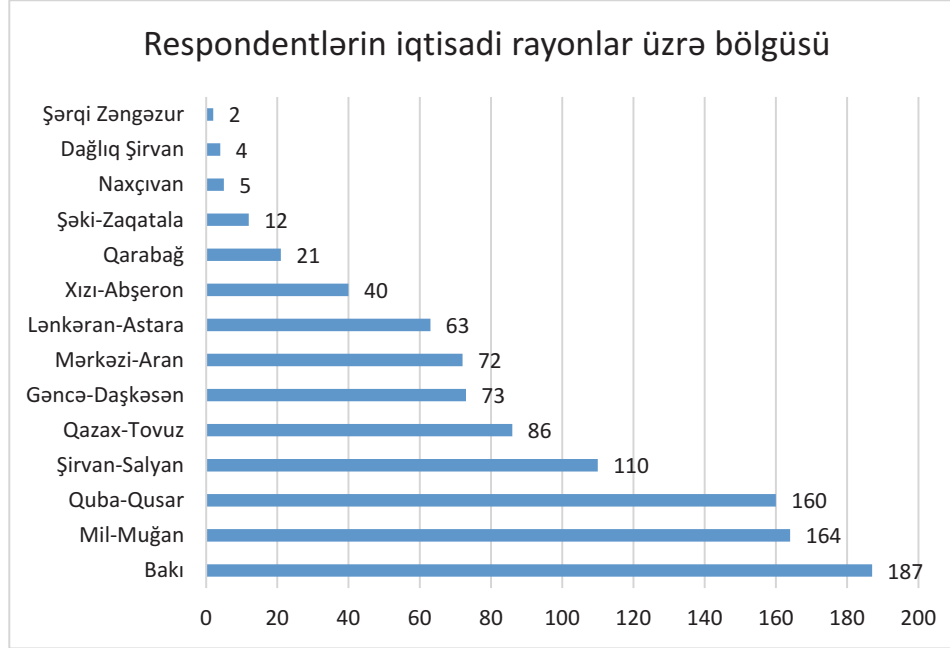
Qrafik 1-dən görüldüyü kimi respondentlərin 72%-ini qadınlar təşkil etmişdir. Sorğuda cins bölgüsündə bir qədər balans pozulsa da cinslər arasında müxtəlif məsələlər üzrə yanaşmalarda fərqi ölçmək üçün nümunə sayı kifayət qədər çoxdur. Sorğu əsasən şəhərlər və rayon mərkəzlərində keçirildiyi üçün şəhər əhalisi bir qədər çoxluq təşkil edir və yaşayış məntəqəsi tipləri üzrə bölgüsü aşağıdakı qrafikdəki kimi formalaşmışdır.

Qrafik 2

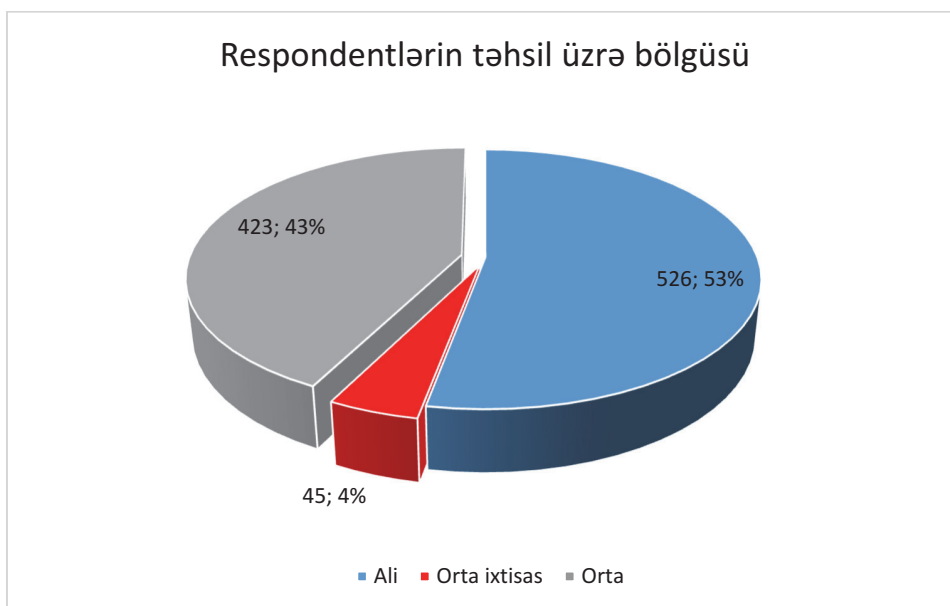
Qrafik 2-dən göründüyü kimi təxminən hər 5 respondentdən təxminən 4-ü şəhər yerlərində yaşamaqdadır. Demografik statistikada bu bölgü bir qədər fərqli olsa da kənd yerlərində yaşayanlar arasında respondentlərin sayı statistik təhlilin aparılması üçün kifayət edir. Respondentlərin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünə gəldikdə isə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir.

Qrafik 3

Qrafik 3-dən göründüyü kimi respondentlər arasında 14 iqtisadi rayonun hər birindən respondent olsa da bölgüdə qeyri-bərabərlik ciddi şəkildə nəzərə çarpır. İqtisadi rayonlar arasında fərqləri təhlil etmək üçün aparılan təhlillərdə nümunə sayı 10-dan çox olan iqtisadi rayonların təhlilinin aparılması nəzərdə tutulur. Ən çox nümunə sayının Bakı şəhəri ərazisində olması çox normaldır. Bununla yanaşı digər iqtisadi rayonlarda yaşayan əhali ilə nümunə sayı arasında proporsional bölgü olmasa da iqtisadi rayonlar arasında fərq təhlillərinin aparılması üçün nümunə sayı kifayət qədərdir. Eyni zamanda ilk 4 sırada və 5-9-cu sırada gələn iqtisadi rayonların respondentlərin sayı arasındakı fərqlər o qədər də çox deyil və bu fərq təhlillərinin aparılmasına və doğru nəticələrin əldə edilməsinə imkan yaradır.

Gələcək ailə dəyərlərinə münasibətdə şübhəsiz ki, şəxslərin təhsil səviyyəsi həlledici rol oynaya bilər. Çünki, təhsil səviyyəsi şəxslərin sosial statusunu müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Təhsil səviyyəsi iş imkanlarını artırdığı kimi şəxslərin sosial-iqtisadi statusunu da artırır və proseslərə fərqli baxış nümayiş etdirir. Bu baxımdan fərqli təhsil statusunda olan şəxslər arasında gələcək ailə modelinə baxışda fərqlərin olması gözlənilir. Nümunə seçimində və təsnifatlaşdırmada ali təhsil müəssisələrində təhsil alanları da ali təhsilli şəxs kimi qeydə alınmışdır. Çünki, ölkəmizin təcrübəsi onu göstərir ki, ali təhsil müəssisələrindən məzun olanların təxminən 95% ali təhsil müəssisəsindən məzun olur. Yəni 3-4 ildən sonra həmin şəxslər ali təhsilli şəxslər olacağı üçün və müəyyən mənada tədqiqatın mövzusu gələcək illərin proqnozlaşdırılmasını əhatə etdiyi üçün tələbələr də ali təhsilli şəxslər kateqoriyasına daxil edilmişdir. Beləliklə respondentlərin təhsil səviyyələri üzrə bölgüsü aşağıdakı kimi olmuşdur:

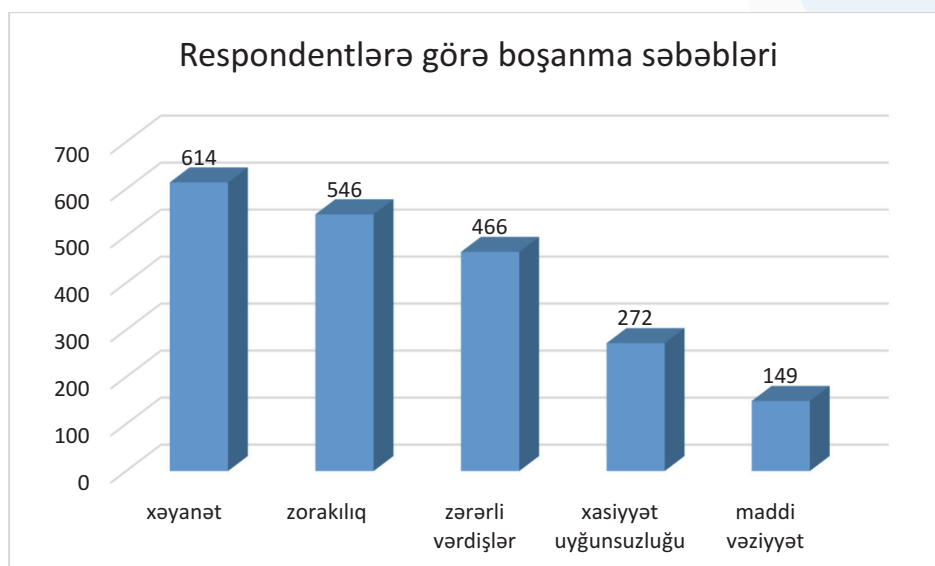
Qrafik 4-dən göründüyü kimi ali təhsillilərin sayı orta təhsillilərdən daha çoxdur. Respublika üzrə göstəricilərdən çox fərqli olsa da orta təhsillilərlə ali təhsillilərin sayının demək olar ki, bir birinə yaxın olması suallara cavablarda təhsil səviyyələri üzrə fərqlərin təhlil edilməsinə ciddi töhfə verə bilər. Gələcək ailə modelinin daha çox hansı təhsil səviyyəsi üzrə dəstəklənməsi ən faydalı tapıntılardan biri ola bilər.

Respondentlərin yaş xüsusiyyətlərinə gəldikdə respondentlərin orta yaşı 31.83 yaş, median dəyər 27 yaş, ən populyar yaş isə 20 yaş olmuşdur. 1011 respondentdən 982 respondent öz yaşını qeyd etmişdir. Orta yaşın median dəyərdən bir qədər yüksək olması onu göstərir ki, tədqiqatda yaşlı qrup nisbətən daha çoxluq təşkil etmişdir.

4. Ailə modelinin ölçülməsi ilə bağlı təhlillər

Tədqiqatın növbəti hissələri gələcək ailənin əsas mülahizələrinin necə dəstəklənməsi ilə bağlıdır. Tədqiqatın metodologiya hissəsində qeyd edildiyi kimi gələcək ailənin mülahizələrinin dəstəklənməsi 10 ballıq şkala ilə göstərilmişdir. Tədqiqatdakı mülahizələrin bir hissəsi isə ənənəvi ailə modelinin dəstəklənilib dəstəklənməməsi ilə bağlıdır. Həm gələcək həm də ənənəvi ailə modeli ilə bağlı 10 ballıq şkala ilə ölçülən 25 mülahizə mövcuddur. İlk mülahizə "Rəsmi nikahın bağlanması vacibliyini necə qiymətləndirirsiniz?" sualı ilə əlaqəli olmuşdur. Bu sual həm əvvəlki illərdə ənənəvi ailə modelinin mülahizəsinə daha çox yaxındır. Hərçənd gələcək ailə modeli də rəsmi nikahdan yana olduğu görünərsə də müasir dövrdə vətəndaş nikahı, nikah müqaviləsi kimi nümunələrin çoxalması gələcək ailə modelinin komponenti kimi görünməyə başlamışdır. Bu mülahizələrlə bağlı ümumi nəticə 10 ballıq şkala üzrə 8.4 olmuşdur. Yəni bu o mənaya gəlir ki, respondentlər ciddi səviyyədə rəsmi nikahın vacibliyini dəstəkləyirlər. Lakin fərqli sosial təbəqələrdə nəticələr fərqlidir. Cins qrupları üzrə T testinin nəticələrinə görə kişilər və qadınlar arasında nikahın vacibliyinin qiymətləndirilməsi arasında statistik mənada ciddi fərq müəyyən edilmişdir. Kişilər (7.37), qadınlara (8.83) nəzərən rəsmi nikahın vacibliyini daha az dəstəkləyirlər. Rəsmi nikahın vacibliyi ilə bağlı İqtisadi rayonlar üzrə isə xeyli fərqlər müşahidə edilmişdir.

Qrafik 5-də göründüyü kimi şəxslər boşanma səbəbləri arasında ən güclü səbəb kimi həyat yoldaşına xəyanətdə görməkdədir. İkinci səbəb isə zorakılıq, üçüncü sırada zərərli vərdişlər gəlməkdədir. Boşanma səbəbləri arasında ən zəif səbəb kimi ailədə maddi vəziyyətin yaxşı olmaması göstərilməkdədir. Bu nəticələr onu göstərir ki, respondentlər boşanma səbəblərində mental faktorları iqtisadi faktorlardan daha çox üstün tutur. Lakin gözlənti bundan ibarətdir ki, hər sosial təbəqənin reaksiyası çox fərqli olacaq. Bu baxımdan boşanma səbəbləri ilə əhali qrupları arasında hər hansı bir əlaqənin olub olmamasını yoxlamaq üçün əhali qrupları ilə boşanma səbəbləri arasında “Che Square” əlaqə təhlilləri aparılmışdır. və aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir. Qeyd edilən təhlillər fərqli qrupların gözlənilən və əldə edilən nəticələr arasındakı fərqi təhlilini nəzərdə tutur. Cins qrupları ilə boşanma səbəbləri arasında aparılan təhlillər nəticəsində aşağıdakılar müəyyən edilmişdir.

Boşanmanın səbəbi xəyanət və maddi vəziyyət olaraq göstərilən cavablarla cins qrupları arasında əlaqə müəyyən edilməmişdir. Yəni gözlənilən cavab sayı ilə əldə edilən cavab sayı arasında statistik mənada ciddi fərq müşahidə edilməmişdir. Digər üç səbəbin cavabları ilə cins qrupları arasında əlaqə müəyyən edilmişdir. Digər üç səbəb-zorakılıq, zərərli vərdişlər və xasiyyət uyğunsuzluğu səbəblərini qadınlar kişilərə nəzərən daha çox qabartdığı müəyyənləşmişdir.

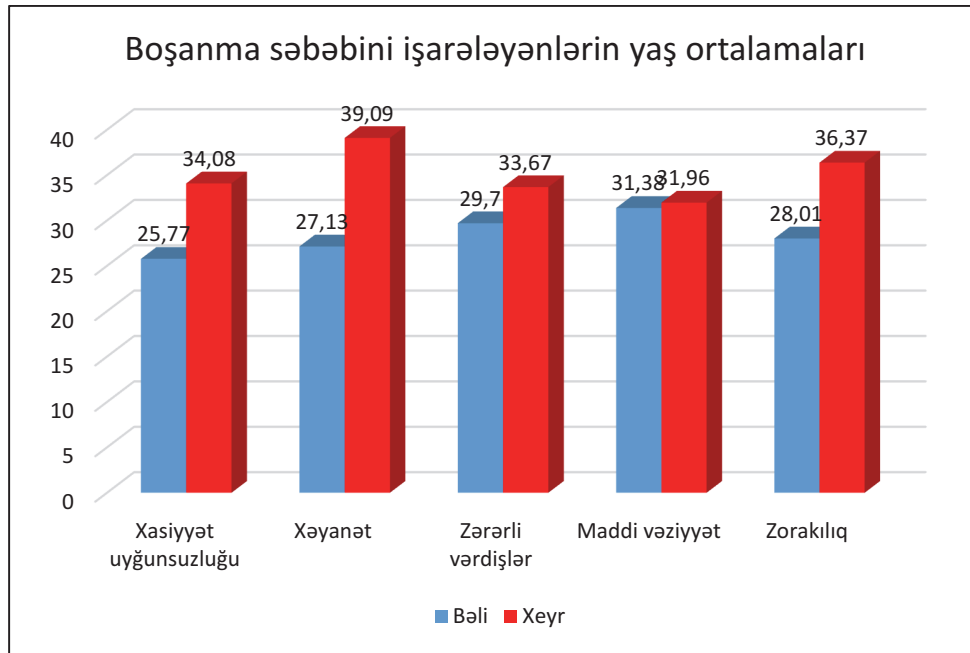
İqtisadi rayonlar üzrə isə gəldikdə boşanma səbəbi kimi maddi vəziyyət ilə respondentlərin iqtisadi rayonları arasında hər hansı bir əlaqənin olmadığı müəyyənləşmişdir. Digər səbəblərin işarələnməsi isə respondentlərin iqtisadi rayonları ilə əlaqəli olduğu müəyyənləşmişdir. Xasiyyət uyğunsuzluğunu gözlənilən dəyərdən daha çox göstərən iqtisadi rayonlar Bakı, Abşeron-Xızı, Qarabağ və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlarıdır. Gözlənilən dəyərdən daha az işarələyən iqtisadi rayonlar arasında isə Quba-Xaçmaz, Lənkəran-Astara və Mərkəzi Aran iqtisadi rayonlar yer almaqdadır. Boşanma səbəbini isə gözlənilən dəyərdən daha çox işarələyən, yeni daha çox qabardan iqtisadi rayonlar Bakı, Xızı-Abşeron, Lənkəran-Astara, Şəki-Zaqatala, Qarabağ, Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlardır. Bu səbəbi daha aşağı səviyyədə isə Quba-Xaçmaz, Şirvan-Salyan, Mil-Muğan və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonları qiymətləndirmişdir. Boşanma səbəbi kimi zərərli vərdişlər səbəbini daha çox Bakı, Xızı-Abşeron və Mil-Muğan iqtisadi rayonun respondentləri qiymətləndirmişdir. Gözləniləndən daha az qiymətləndirən iqtisadi rayonlar isə Quba-Qusar, Lənkəran-Astara, Gəncə-Daşkəsən və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlardır. Zorakılığı boşanma səbəbi kimi daha çox qabardanlar isə Bakı, Xızı-Abşeron, Şirvan-Salyan və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlardır. Zorakılığı səbəb kimi aşağı qiymətləndirən iqtisadi rayonlar isə Lənkəran-Astara, Mil-Muğan, Gəncə-Tovuz və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlardır.

Təhsil səviyyələri ilə boşanma səbəbləri arasında əlaqəyə nəzər yetirdikdə isə maddi vəziyyət səbəbi xaricində digər 4 səbəblə təhsil səviyyələri arasında əlaqələrin mövcud olduğu

statistik testlərlə müəyyən olunmuşdur. Bütün 4 səbəb üzrə ali təhsillilər boşanma səbəblərini digər təhsil səviyyələrinə nəzərən daha çox qabardıblar.

Boşanma səbəblərini göstərənlərin yaş ortalamaları da bir qədər fərqlidir. Bununla bağlı mövcud təhlillər boşanma səbəbini göstərən (bəli) və göstərməyənlərin (xeyr) yaş ortalamaları fərq testləri təhlil edilmiş və aşağıdakı qrafikdə təhlil edilmişdir.

Qrafik 6

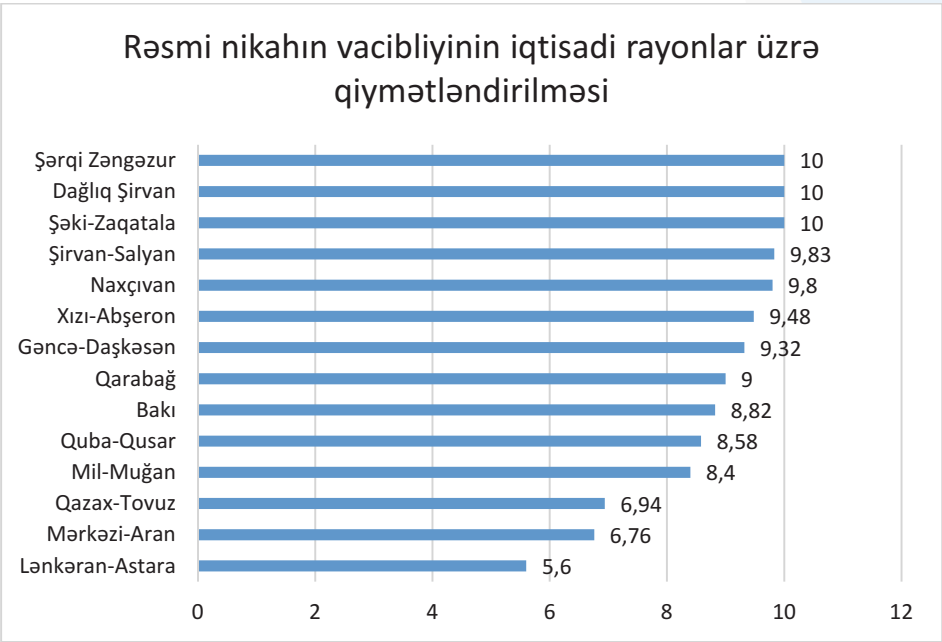

Qrafik 6-da görüldüyü kimi maddi vəziyyət səbəbi istisna olmaqla digər səbəblərdə bəli və xeyr cavablarının yaş ortalamaları arasında statistik mənada ciddi fərq T testi təhlilləri ilə müəyyən edilmişdir. Qrafikdəki ən vacib nəticələrdən biri budur ki, bütün səbəblər üzrə səbəbləri göstərənlərin orta yaşları səbəbləri göstərməyənlərə nəzərən daha aşağıdır. Yəni, boşanma səbəblərini gənc yaşda olanlar daha çox qabardırlar.

Boşanmaya münasibət

Boşanmaya münasibətdə ümumi nəticə 10 bal üzərindən 4.29-dur. Bu onu göstərir ki, respondentlərin boşanma hallarına dəstəyi orta səviyyedən bir qədər aşağıdır. Cins qrupları üzrə müqayisə etdikdə qadınlarla (4.23) kişilər (4.45) arasında ciddi fərq mövcud deyil. Fərq testinin nəticələri bu fərqi statistik mənada ciddi fərq kimi müəyyən etməmişdir. Boşanmaya münasibətdə isə iqtisadi rayonlar üzrə dəyərlər bir birindən fərqlidir:

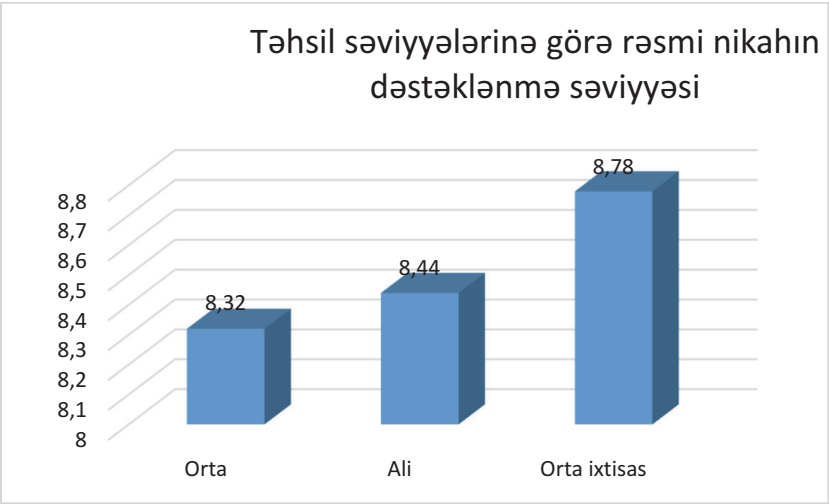
Qrafik 7

Qrafik 7-də ilk üçlükdə gələn iqtisadi rayonlarda nümunə sayı az olduğu üçün maksimal balla rəsmi nikahın vacibliyini qeyd ediblər. Lakin ilk üçlükdə gələn iqtisadi rayonlardan nümunə sayı az olduğu üçün bu nəticələri nəzərə almamaq lazımdır. Bundan sonra gələn sıralarda isə Şirvan-Salyan, Naxçıvan və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonlar rəsmi nikahın vacibliyini daha yüksək səviyyədə dəstəkləyirlər. Rəsmi nikahın vacibliyini daha az dəstəkləyən iqtisadi rayonlar isə Lənkəran-Astara, Mərkəzi Aran və Qazax-Tovuz iqtisadi rayonlarıdır. Yaşayış məntəqələri tipləri kontekstində qiymətləndirdikdə isə kənd və qəsəbələrdəkilər rəsmi nikahın vacibliyini şəhər əhalisinə nəzərən daha çox dəstəkləyiblər və fərq testi təhlilləri bu fərqləri statistik mənada ciddi fərq hesab ediblər.

Təhsil səviyyələrinə görə qiymətləndirmədə isə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir.

Qrafik 8

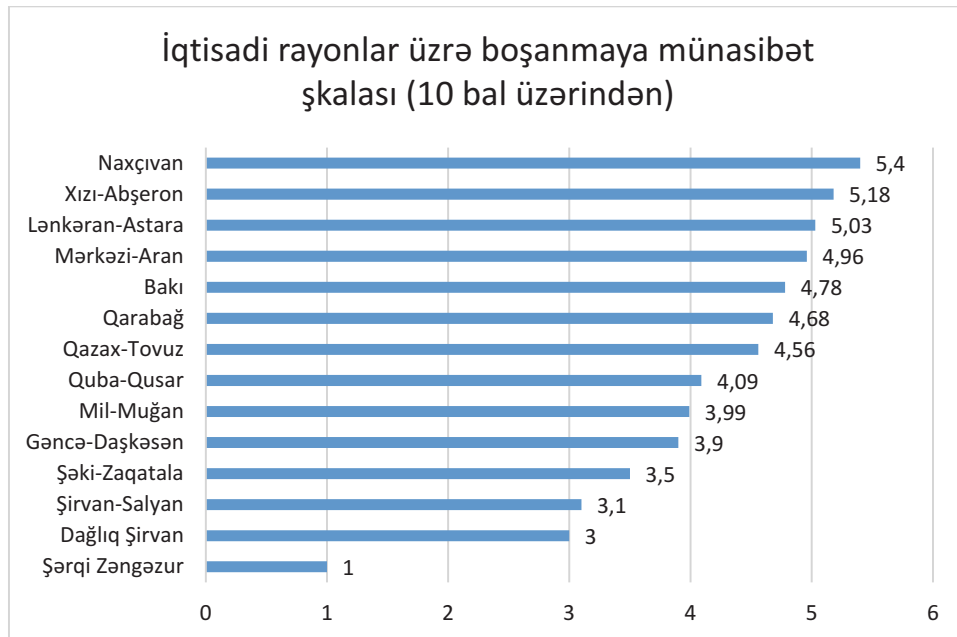
Qrafik 8-dəki nəticələrə görə təhsil səviyyələrinin nəticələri arasında ciddi fərq mövcud deyil. Yəni rəsmi nikahın vacibliyinə müxtəlif təhsil səviyyələrində baxış eynidir. Fərqlər çox cüzdür və fərq testi bu fərqləri ciddi fərq olaraq müəyyən etməmişdir. Rəsmi nikahın vacibliyinin qiymətləndirilməsi ilə yaş faktoru arasında isə korrelyasiya təhlili nəticəsində korrelyasiya əmsali

$R=-0.248$ əldə edilmişdir. Bu əmsal onu göstərir ki, yaş ilə rəsmi nikahın vacibliyinin qiymətləndirilməsi arasında zəif lakin tərs əlaqə mövcuddur. Yəni yaş artdıqca nikahın vacibliyinin qiymətləndirmə əmsalı azalmaqdadır. Lakin bu əlaqə bir qədər zəifdir.

Boşanmaların səbəbləri

Günümüzdə ailə institutunun ən vacib problemlərindən biri boşanmaların sayının artması ilə bağlıdır. Dövlət Statistika Komitəsinin illər üzrə məlumatlarına nəzərə yetirdikdə boşanmalar ildən ilə artmaqdadır və bu artıq ciddi sosial problem kimi qarşımıza çıxmaqdadır. Qeyd edilən statistika problemi kəmiyyət baxımından təsvir etsə də boşanmanın əsas səbəbləri haqqında hər hansı bir nəticə çıxarmaq mümkün deyil. Bir çox hallarda boşanma hadisələrində motivləri müəyyən etmək qeyri-mümkündür. Bu baxımdan şəxslərin ətrafında baş verən boşanma hadisələrində səbəbləri idrak etməsi müəyyən mülahizələr irəli sürməyə imkan verir. Eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqədar dövlət qurumları arasında aparılan ictimai müzakirələrdə əldə edilən nəticələr də boşanmanın əsas səbəbləri haqqında müəyyən fikir yaradır. Lakin bu səbəblərin hər birinin çəkisi və ictimaiyyət tərəfindən qavraması çox fərqli ola bilər. Bütün bunları nəzərə alaraq respondentlərin boşanmanın əsas səbəbləri haqqında münasibətləri də öyrənilmişdir. Sorğuda şəxslərə əsasən 6 səbəbə münasibət bildirilməsi tələb olunmuşdur. Bunlar xasiyyət uyğunsuzluğu, xəyanət, zərərli vərdişlər, maddi vəziyyət, zorakılıq və digər səbəblər. Respondentlər digər səbəblərə demək olar ki, fokuslanmamışdır. Eləcə də digər səbəb kimi göstərdikləri hər hansı bir konkret səbəb göstərməmişdir və buna görə də tədqiqatda əsasən 5 səbəb üzərində təhlil aparılmışdır. Ümumi nəticə aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

Qrafik 9

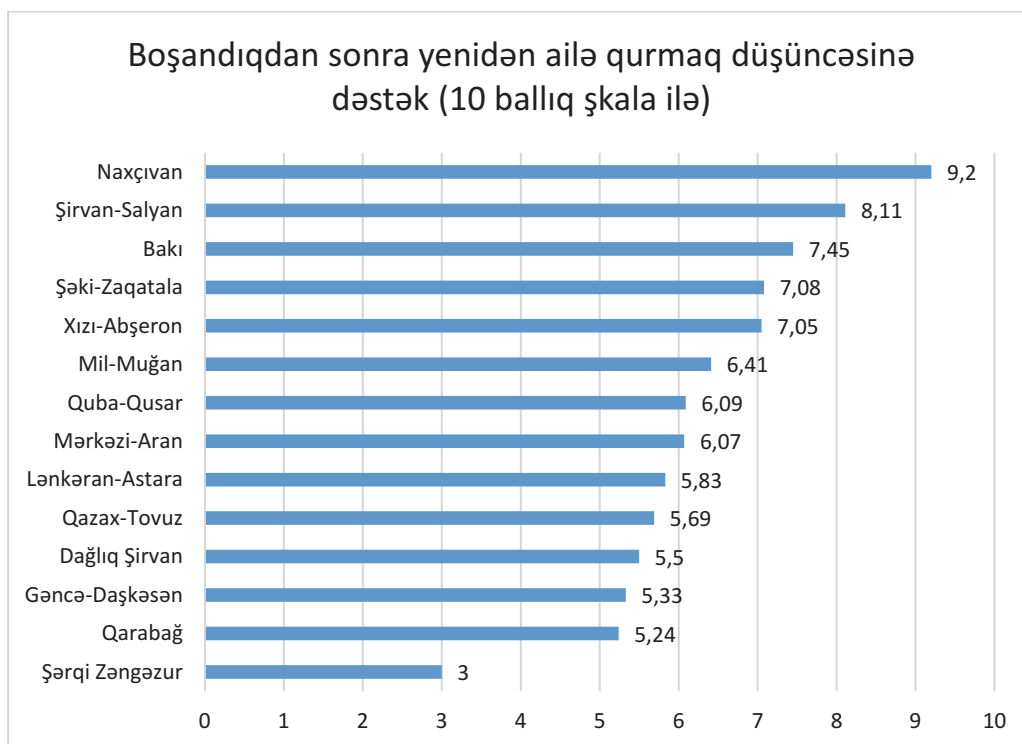
Qrafik 9-dan göründüyü kimi iqtisadi rayonlar üzrə fərqlər nəzərə çarpacaq səviyyədədir. Bununla yanaşı bəzi göstəriciləri nəzərə almamaq lazımdır. Naxçıvan, Şərqi Zəngəzur, Dağlıq Şirvan və Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonlarda nümunə sayı az olduğu üçün orta dəyərləri yanıldıcı ola bilər. Bu iqtisadi rayonları nəzərə almasaq boşanmaya dəstək ən çox Xızı-Abşeron, Lənkəran-Astara, Mərkəzi-Aran və Bakı iqtisadi rayonlarında boşanmaya dəstək digər rayonlara nəzərdən daha güclüdür. Boşanmaya daha çox mənfi münasibət isə Şirvan-Salyan, Gəncə-Daşkəsən, Mil-Muğan və Quba Xaçmaz iqtisadi rayonlarında daha çox müşahidə edilmişdir.

Boşanmalara münasibətdə ən mənfi münasibət kənd yerlərində (3.54) müşahidə edilmişdir. Nisbətən daha yüksək nəticə qəsəbələrdə (5.57) müəyyən edilmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə fərqlərin təhlilində isə müəyyən olunmuşdur ki, ali təhsillilər digər təhsil səviyyələrinə nəzərən boşanmalara daha normal yanaşırlar. Yaş faktorunun boşanmaya təsiri korrelyasiya təhlili ilə müəyyən edilmişdir. Təhlil nəticəsində məlum olmuşdur ki, şəxslərin yaşı ilə onların boşanmaya münasibəti arasında əlaqə mövcud deyil. Belə ki, hər iki dəyişən arasında korrelyasiya əmsali $R=-0.094$ əldə edilmişdir ki, bu əmsal əlaqə üçün yetərli hesab edilmir. Gələcək ailə modelinin əsas mülahizəylərindən biri boşandıqdan sonra ailə qurmağa münasibətlə ölçülür. Əvvəlki dövrlərdə mövcud olan anlayışa görə yenidən ailə qurmaq ənənəvi ailə modelində o qədər də müsbət qarşılanmırdı. Gələcək ailə modelində bunun daha təbii qarşılanması gözlənilir.

Boşandıqdan sonra ailə qurmağa münasibət

Bununla bağlı ümumi nəticə 10 ballıq şkala üzrə 6.55 olaraq müəyyən edilmişdir. Belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, respondentlərin boşandıqdan sonra yenidən ailə qurmaq fikrini dəstəkləməsi orta səviyyədə bir qədər yuxarıdır. Fərqli sosial təbəqələrdə bu dəstəyin hansı səviyyədə dəyişdiyini və hansı fərqlərin olduğunu növbəti təhlillərdə müəyyən edilmişdir. Cinslər arasında bu dəyərlər bir qədər fərqli olub qadınlar (6.66), kişilərə (6.23) nəzərən boşandıqdan sonra ailə qurmaq fikrini daha çox dəstəkləyirlər. İqtisadi rayonlar üzrə nəticələrdə isə fərqlər nəzərə çarpacaq səviyyədədir.

Qrafik 10

Qrafik 10-da göründüyü kimi Naxçıvan, Şərqi Zəngəzur, Şəki-Zaqatala və Dağlıq Şirvanda nümunələrin az olmasına görə orta dəyərləri nəzərə almasaq bu fikri ən yüksək səviyyədə dəstəkləyən respondentlər Şirvan-Salyan, Bakı, Xızı-Abşeron iqtisadi rayonlarında müşahidə edilmişdir. Bu fikrə ən az dəstək isə Qazax-Tovuz, Gəncə-Daşkəsən və Qarabağ iqtisadi rayonlarında müəyyən edilmişdir. Fərq testlərinin nəticələrinə görə iqtisadi rayonlar arasındakı fərqlər statistik mənada ciddi fərq hesab edilməkdədir. Yaşayış məntəqələrinin tipləri üzrə müqayisəli təhlilə gəldikdə boşandıqdan sonra ailə qurmağa ən müsbət baxan respondent şəhər (6.64 bal) əhalisində müəyyən edilmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə isə ali və orta təhsilli şəxslərdə dəyər demək olar ki eyni səviyyədədir, 6.54 olub. Yəni boşandıqdan sonra ikinci dəfə

ailə qurmağa münasibət təhsil səviyyəsinə görə dəyişir. Yaş faktoru ilə boşandıqdan sonra ailə qurmaq düşüncəsinin dəstəklənməsi arasında isə korrelativ əlaqə müəyyən olunmamışdır.

Uşağın xoşbəxt böyüməsi üçün hər iki valideynin birgə yaşamasının vacibliyi

Növbəti iki sual ailədə uşaqların tərbiyə edilməsi və böyüdülməsində tək valideynli və iki valideynli modellərə olan münasibətlə bağlıdır. Ənənəvi ailə modelində əsas mülahizəylə bundan ibarətdir ki, uşağın xoşbəxt böyüməsi üçün hər iki valideynin birgə yaşayışı vacibdir. Bu suala olan cavab eyni zamanda boşanmalara olan münasibətlə tərs mütənasiblik təşkil etməsi gözlənilən nəticədir. Belə ki, boşanmalara münasibət daha çox mənfi olduqda bu suala dəstək daha çox artmalıdır. Yəni, boşanmalara dəstək azaldıqca uşağın xoşbəxtliyi üçün hər iki valideynlərlə bir yaşayışın vacibliyi dərəcəsi artmalıdır. Hər iki dəyişən üzrə aparılan korrelyasiya təhlili nəticəsində əmsal -0.238 olaraq əldə edilmişdir. Əhəmiyyətlik dərəcəsinə görə hər iki dəyişən arasında tərs korrelativ əlaqənin olduğu təsdiqlənmişdir. Lakin əmsal onu göstərir ki, əlaqə orta səviyyədə bir qədər zəifdir. Ümumilikdə boşanmalara münasibət 4.29 olduğu halda "Uşağın xoşbəxt böyüməsi üçün hər iki valideynlər birgə yaşayışı vacibdir" mülahizəsinə dəstək 7.81 olaraq hesablanmışdır. Fərqli sosial təbəqələr üzrə nəticələrə nəzər yetirdikdə müəyyən olunmuşdur ki, cinslər üzrə fərq təhlillərinə görə bu məsələyə dəstək səviyyəsində kişilərin (7.79) göstəriciləri ilə qadınların (7.83) göstəriciləri arasında ciddi fərq müşahidə edilməmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə təhlilə gəldikdə isə burada yenə də ciddi fərqlərin yarandığını müşahidə etmək mümkündür.

Qrafik 11

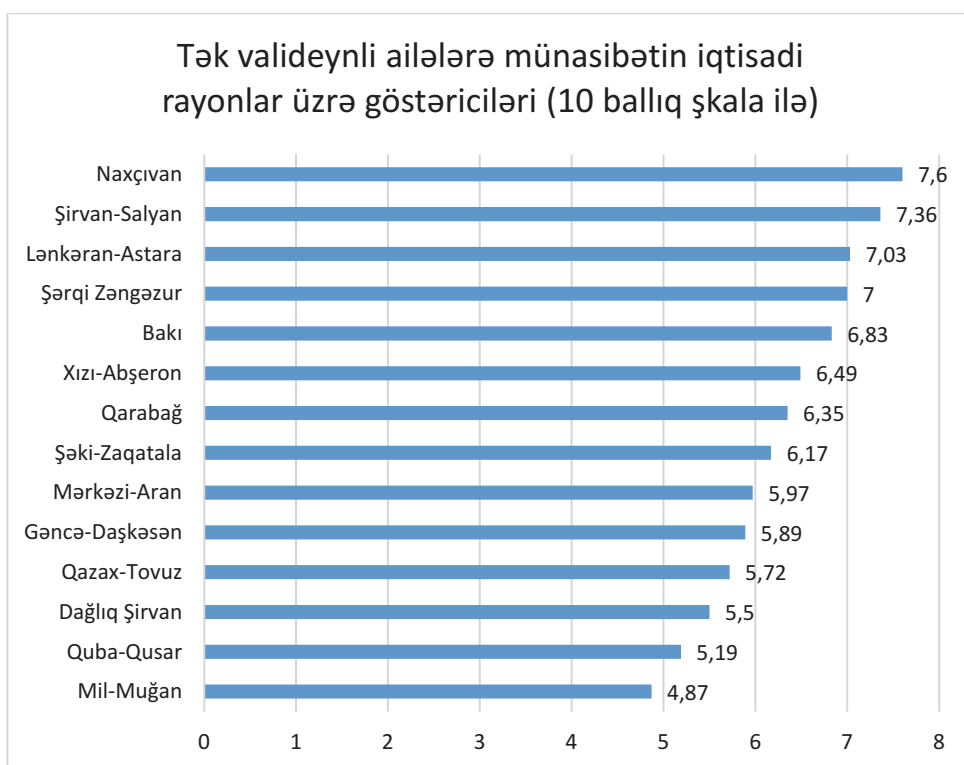
Qrafik 11-də əvvəlki bölmədə nümunə sayı az olduğu qeyd edilən iqtisadi rayonları nəzərə almasaq bu düşüncəyə ən böyük dəstək Şirvan-Salyan, Qarabağ və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonların respondentlərində müşahidə etmək mümkündür. Bu fikrə isə ən az dəstək Qazax-Tovuz, Lənkəran-Astara və Mərkəzi-Aran rayonlarında müşahidə etmək mümkündür. Kənd yerlərində (8.49 bal) yaşayanlar bu mülahizəni şəhər (7.64 bal) yerlərində yaşayanlara nisbətən daha çox dəstəkləyirlər. Təhsil səviyyələri üzrə isə fikrin dəstəklənməsi demək olar ki eyni səviyyədə olmuşdur. Yaş faktoru ilə uşağın xoşbəxt böyüməsi üçün hər iki valideynlərlə birgə yaşayışın vacibliyinin dəstəklənməsi arasında hər hansı bir korrelativ əlaqə müəyyən olunmamışdır.

Tək valideynli ailəyə münasibət

Ümumilikdə tək valideynli ailəyə münasibət 6.06 bal olub orta səviyyədən bir qədər yüksək olduğu müəyyənən olmuşdur. Tək valideynli ailəyə münasibət formalaşarkən respondentlər çox güman ki, sadəcə boşanma ilə əlaqədar yaranmış bir vəziyyəti deyil eyni zamanda ailədə valideynlərdən birinin vəfat etməsi səbəbi ilə yaranan vəziyyəti də nəzərə alması güman edilir. Bu mülahizənin cavablandırılmasında kişilərin dəstəyi (6.10 bal) ilə qadınların dəstəyi (6.04 bal) arasında ciddi fərq müəyyən olunmamışdır. Yəni hər iki cinsdən olan şəxslər bu mülahizəyə eyni dərəcədə münasibət bəsləyirlər.

İqtisadi rayonlar üzrə göstəricilərdə isə fərqlər çoxdur. Fərq testinin analizləri rayonlar arasındakı fərqi statistik mənada ciddi fərq olduğunu müəyyənləşdirmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə göstəricilər aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

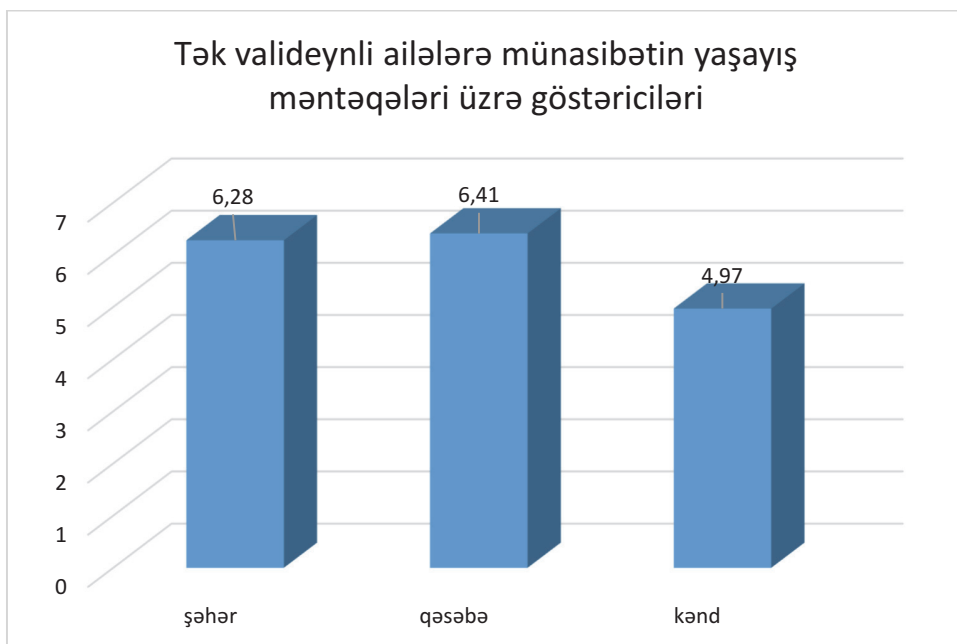
Qrafik 12

Naxçıvan, Şərqi-Zəngəzur, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq tək valideynli ailələrə münasibətin ən yüksək olduğu iqtisadi rayonlar Şirvan-Salyan, Lənkəran-Astara və Bakı iqtisadi rayonlarıdır. Tək valideynli ailələrə ən mənfi münasibət isə Qazax-Tovuz, Quba-Qusar və Mil-Muğan iqtisadi rayonlarında müşahidə edilmişdir. Yaşayış məntəqələri üzrə münasibət isə aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

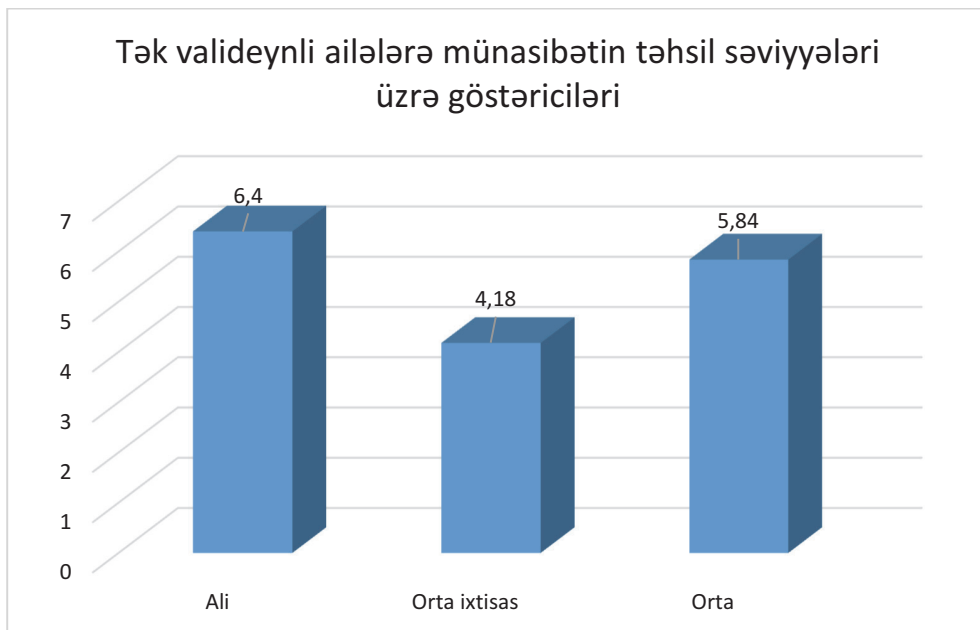

Qrafik 13

Qrafik 13-dən göründüyü kimi şəhər və qəsəbələrdə tək valideynli ailələrə münasibət daha yüksəkdir. Statistik mənada ciddi fərqlə tək valideynli ailələrə nisbətən mənfi münasibət kənd yerlərində yaşayanlarda müəyyən olunmuşdur. Təhsil səviyyələri üzrə göstəricilərdə də müəyyən ciddi fərqlər müşahidə edilmişdir.

Qrafik 14

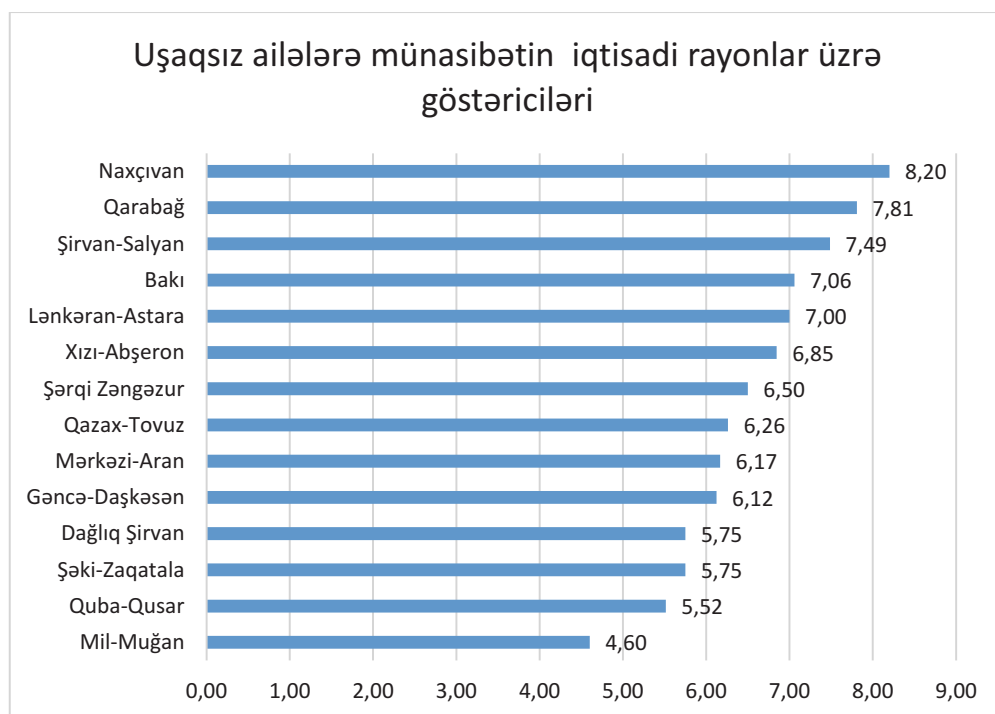
Qrafik 14-ün nəticələrinə görə tək valideynli ailələrə ən yüksək dəstək ali təhsilli olan şəxslərdən gəlmişdir. Orta ixtisas təhsillilər ən az dəstək göstərən qrup kimi müəyyən olmuşdur. Yaş faktoru ilə tək valideynli ailələrə münasibət arasında isə hər hansı bir korrelativ əlaqə müəyyən edilməmişdir.

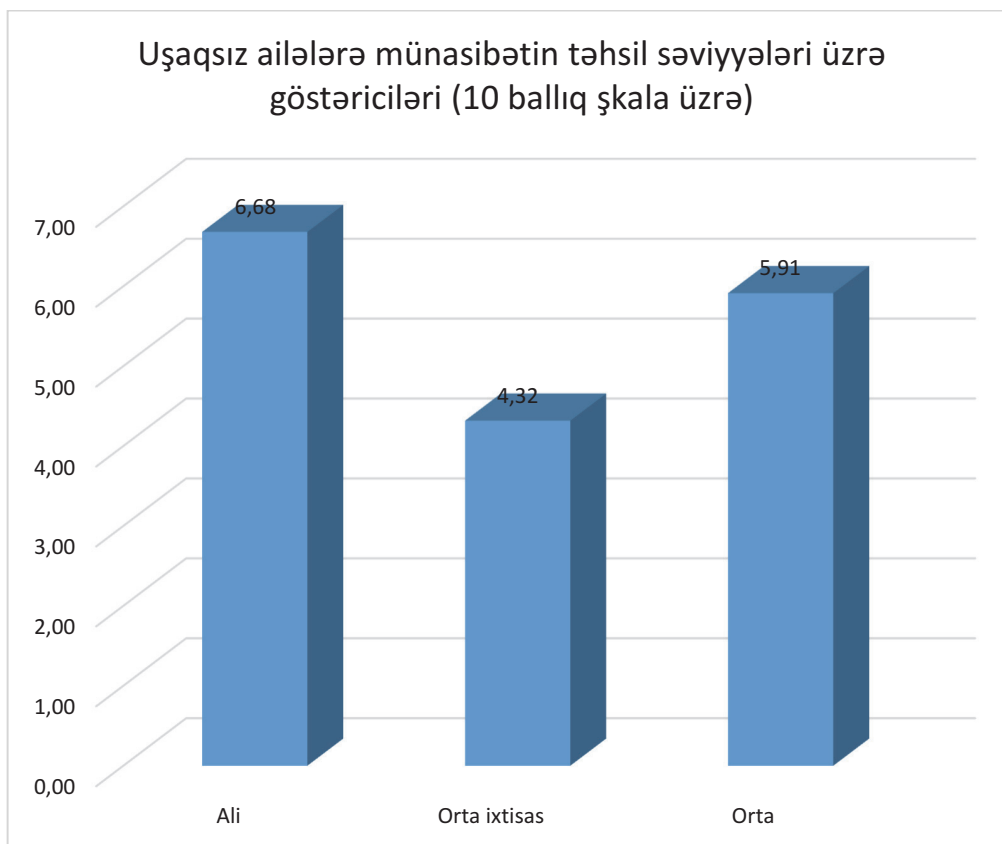
Uşaqsız ailələrə münasibət

Cəmiyyətimizdə ailə institutunun ən vacib komponentlərdən biri ailədə uşaq faktorudur. Bir çox hallarda cütlüklərdə uşaqların olmaması ailənin dağılmasının əsas səbəblərindən biri kimi də göstərilməkdədir. Ailənin dayanıqlılığını müəyyən edən əsas faktor uşağın varlığıdır. Bu baxımdan əsas gözlənti bundan ibarətdir ki, bu tip məsələyə dəstək nisbətən aşağı səviyyədə olması gözlənilir. Respondentlərin ümumi nəticəsi 10 ballıq şkala üzrə 6.24 bal təşkil etmişdir. Bu nəticə orta göstəricidən bir qədər yuxarı hesab oluna bilər. Kişi respondentlərin qiymətləndirməsi (6.4 bal) qadın respondentlərdən (6.2 bal) o qədər də çox fərqlənməmişdir. Fərq testi analizi bu fərqi ciddi hesab etməmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə bölgədə isə statistik mənada ciddi fərqlər meydana gəlmişdir.

Qrafik 15

Nümunə sayı çox az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq qrafik 15-in nəticələrinə nəzərə yetirsək uşaqsız ailələrə daha yüksək dəstəkləyən respondentlər Qarabağ, Şirvan-Salyan və Bakı iqtisadi rayonlarında müşahidə edilmişdir. Ən zəif dəstək isə Gəncə-Daşkəsən, Quba-Xaçmaz və Mil-Muğan iqtisadi rayonunda yaşayan respondentlər arasında müəyyən olunmuşdur. Gözləntilərə uyğun olaraq kənd yerlərində məskunlaşanlar uşaqsız ailələrə münasibəti daha mənfi yöndədir. Fərqli təhsil səviyyələri üzrə uşaqsız ailələrə münasibət isə aşağıdakı qrafikdə təsvir edilmişdir.

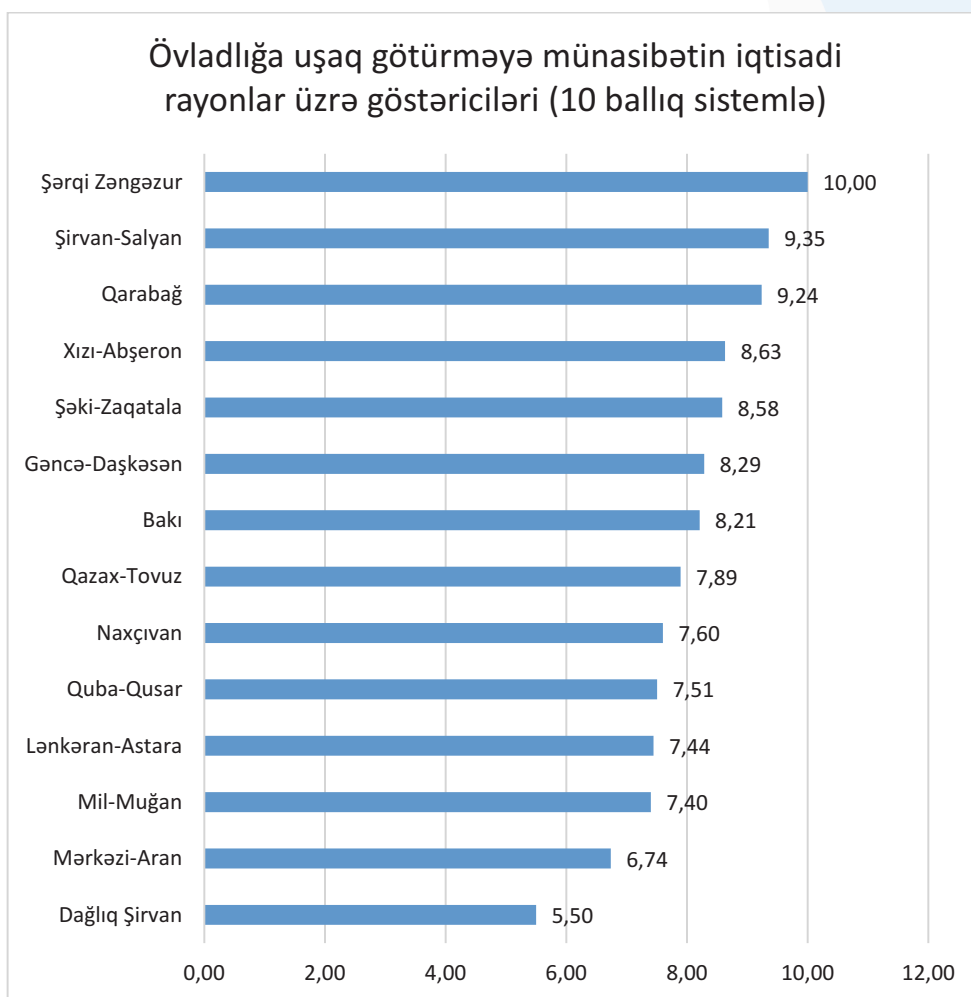

Qrafik 16-dan göründüyü kimi uşaqsız ailələrə ən müsbət münasibət məhz ali təhsilli respondentlər arasında müşahidə edilmişdir. Yaş faktoru ilə uşaqsız ailələrə münasibət dəyişəni arasında isə korrelativ əlaqə müəyyən edilməmişdir.

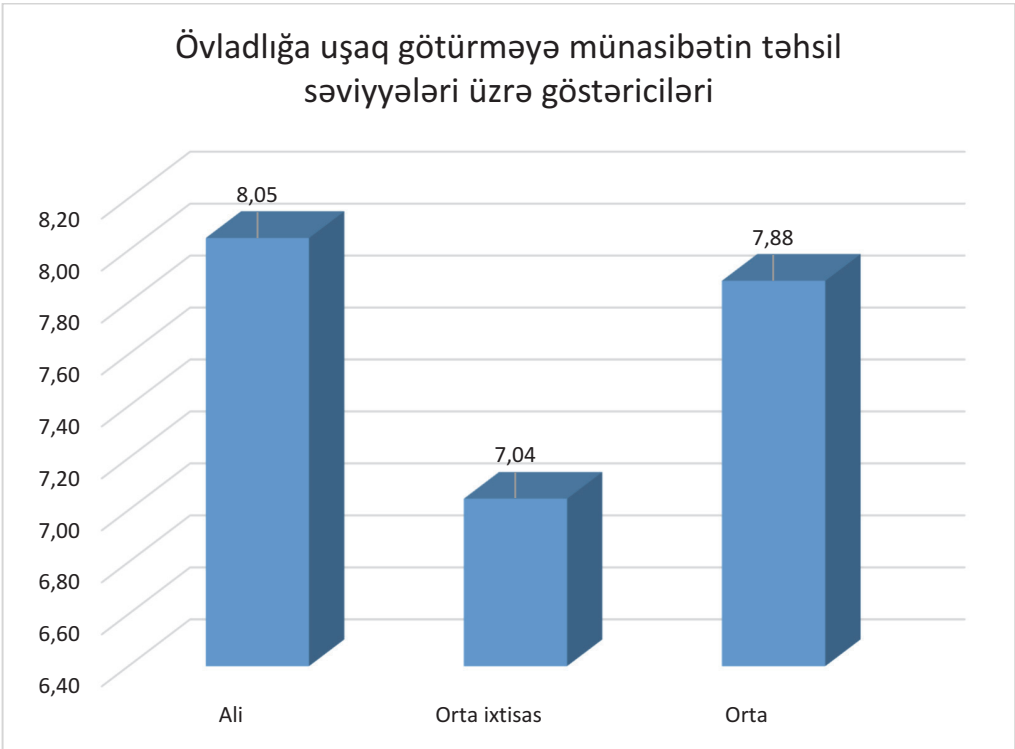
Övladlığa uşaq götürməyə (himayədar və ya foster ailələrə) münasibət

Bəzi yanaşmalara görə övladlığa uşaq götürmək və ya foster ailə gələcək ailə modelinin əsas trendlərindən biridir. Xüsusi ilə qadınların doğuma həvəsli olmaması və valideyn himayindən məhrum olmuş uşaqların sayındakı artım sosial-demoqrafik problem olaraq mənfi bir fenomen kimi qarşımıza çıxsada uşaq evlərinin deinstitutionlaşmasına da əhəmiyyətli töhfə verməkdədir. Eyni zamanda övladlığa götürmək həm də mərhəmətli olmanın göstəricisi də hesab etmək olar. Beləliklə sorğuda iştirak edən respondentlər övladlığa uşaq götürməyə dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 7.95 baldır. Qadın cinsindən olanların dəstək səviyyəsi (8.22 bal) kişilərdən (7.20 bal) daha yüksəkdir. Fərq testinin nəticələri cinslər arasındakı bu fərqi statistik mənada ciddi fərq olaraq müəyyən etmişdir.

İqtisadi rayonlar üzrə göstəricilərdə yenə də digər cavablarda olduğu kimi ciddi fərqlər müəyyən edilmiş və fərq testlərinin nəticələri rayonlar arasındakı fərqlər statistik mənada ciddi fərq hesab etmişdir. Aşağıdakı qrafikdə iqtisadi rayonlar üzrə göstəricilər təqdim edilmişdir.

Nümunə sayı yetərli səviyyədə olmayan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq qrafik 17-dəki nəticələrə görə övladlığa uşaq götürməyə münasibətə ən yüksək dəstək Şirvan-Salyan, Qarabağ, Xızı-Abşeron rayonlarından olan respondentlərdə qeydə alınmışdır. Ən mənfi münasibət isə Lənkəran, Mil-Muğan və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlardan olan respondentlər arasında qeydə alınmışdır. Yaşayış məntəqələri üzrə müqayisəli təhlilə nəzər yetirdikdə isə kənd və qəsəbədə yaşayanların övladlığa uşaq götürməyə münasibəti şəhər əhalisinə nəzərən daha mənfidir. Fərq testləri kənd və şəhər əhalisinin göstəriciləri arasındakı fərqi statistik mənada ciddi olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə göstəricilər isə aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

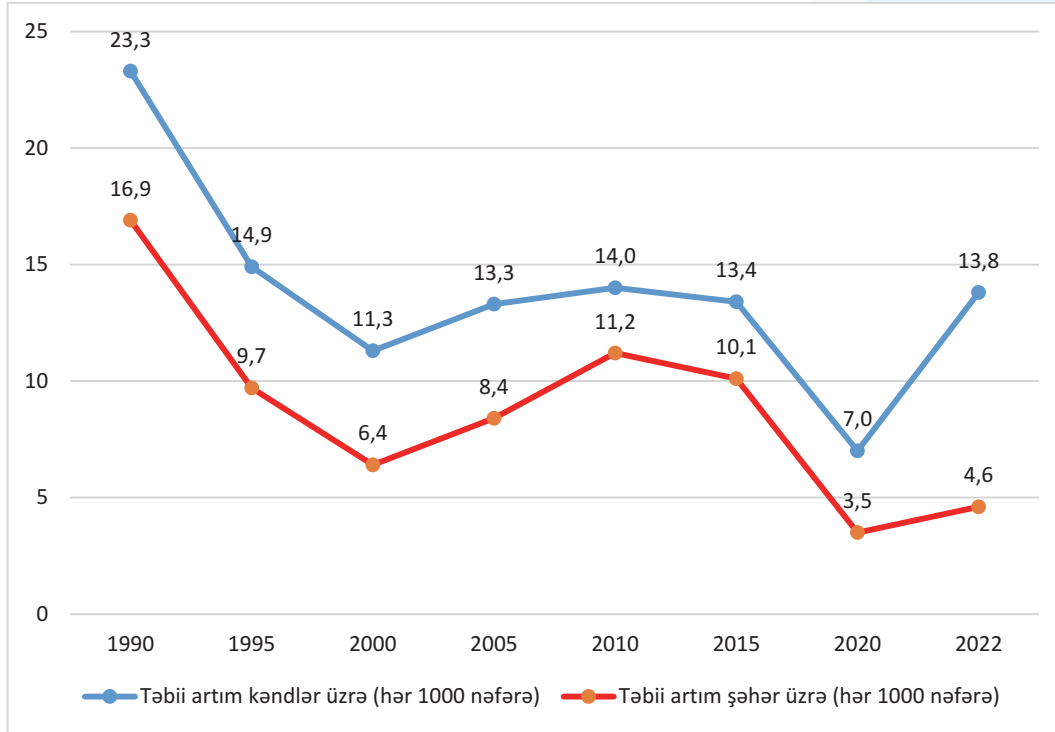

Qrafik 18-də əldə edilən nəticələr onu göstərir ki, təhsil səviyyələrinin müvafiq mülahizəyə münasibətində ciddi fərqlər müşahidə edilmişdir. Ali təhsillilər övladlığa uşaq götürməyə daha müsbət yanaşırlar. Yaş faktoru ilə övladlığa uşaq götürməyə münasibət arasında hər hansı bir əlaqə müəyyən edilməmişdir.

Ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirməyin vacibliyi

Qeyd edilən məsələ ailə planlaşdırılması və reproduktiv sağlamlıqla əlaqəli mövzulardır. Bu məsələ ilə bağlı əsas iki yanaşma mövcuddur. Mövcud mülahizəni müdafiə edənlər daha çox mental faktorlarla çıxış edərək ailədə çoxuşaqlılığın olmasının mənəvi üstünlüklərindən və gələcəkdə övladların bir birinə dəstək olması baxımından faydalı hesab edirlər. Bu mülahizənin əksini müdafiə edənlər isə hesab edirlər ki, uşaqları dünyaya gətirməmişdən əvvəl onların rifahı düşünülməli, uşaq sayının müəyyən edilməsində dayanıqlı gəlir mənbələri nəzərə alınmalıdır. Beləliklə hər uşaq başına düşən resursun daha çox olması onların inkişafına daha çox töhfə verəcək. Yəni çox uşağın deyil, az uşağın lakin daha yüksək rifah səviyyəsi ilə böyütmənin vacib olduğu irəli sürülməkdədir. Dövlət Statistika Komitəsinin əhali haqqında məlumat bazasını və fərd başına düşən gəlirlərlə birlikdə təhlil etdikdə əhalinin gəlir səviyyəsi ilə təbii artım göstəriciləri arasında yaxın əlaqə olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Dövlət Statistika Komitəsinin təbii artımla bağlı 1935-ci ildən 2022-ci ilə qədər dövrü arasındakı məlumat bazası əsasında 1990-cı ildən bu yana 5 illik intervalla hazırlanan təbii artım göstəriciləri aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

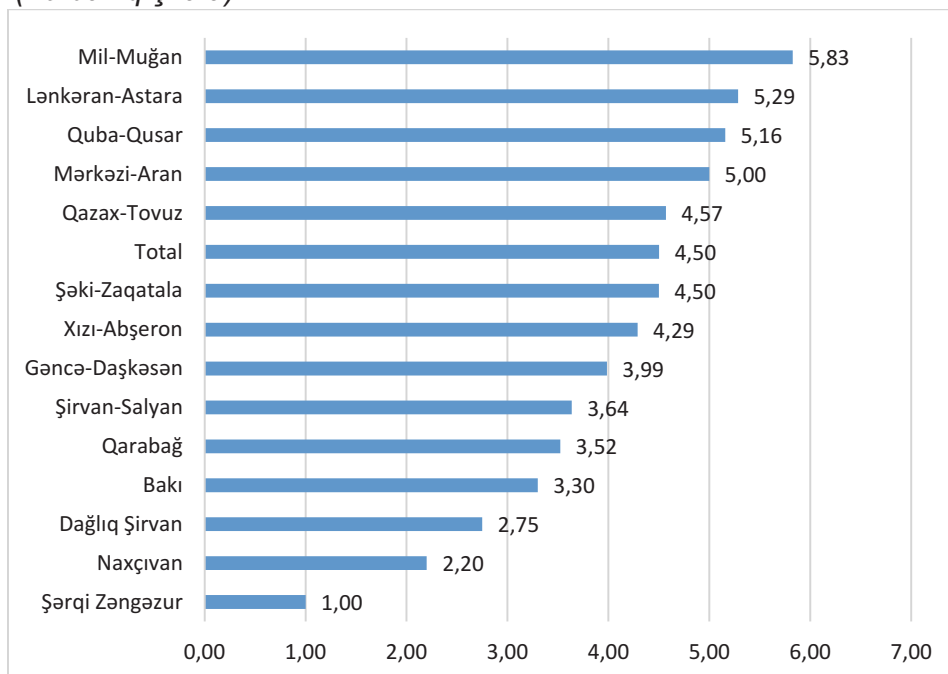
Qrafik 19: Azərbaycanda Təbii artım trendi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Demografiya Statistika

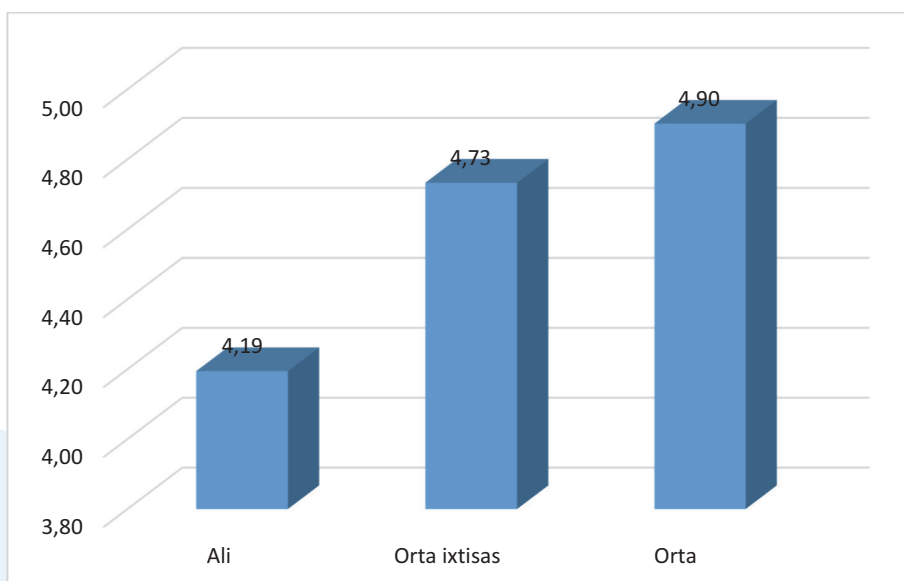
Qrafik 19-da təbii artımın şəhər və kənd yerləri üzrə trendi göstərilmişdir. Mövcud trendə görə kənd yerlərində təbii artım şəhər əhalisinə nəzərən daha yüksək olmuşdur. Bununla yanaşı mövcud trendə nəzər yetirsək ilk 10 illikdə təbii artımda ciddi enmələr baş vermişdir. 1990-2000-ci illəri müharibə və sosial-iqtisadi formasiyanın dəyişdiyi dövr kimi xarakterizə olunur və bu dövrlərdə əhalinin maddi durumun zəiflədiyi dövr kimi xarakterizə etmək mümkündür. Növbəti 10 illikdə isə rifah səviyyəsinin yaxşılaşması ilə paralel olaraq təbii artım da yüksəlmişdir. 2015 və 2020-ci il pandemiya dövrlərində də təbii artımın azaldığı müşahidə edilmiş və daha sonra 2022-ci ildə artım müşahidə edilmişdir. Mövcud trend onu göstərir ki, maddi vəziyyət təbii artıma ciddi təsiri etməkdədir və bu həm kənd yerlərində həm də şəhər yerlərində öz əksini tapır. Bununla yanaşı 2020-2022-ci ildəki təbii artım tempi kənd yerlərində şəhər yerlərinə nəzərən daha yüksək olmuşdur. Bu onu göstərir ki, maddi durumun dəyişməsinə şəhər əhalisi kənd əhalisinə nəzərən daha həssas davranır. Bu qrafiklərə əsasən demək mümkündür ki, anketdə iştirak edənlər ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək vacibdir mülahizəni o qədər yüksək səviyyədə dəstəklənməyəcək. Beləliklə respondentlər, “ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək vacibdir” düşüncəsinə 10 ballıq şkala üzərindən 4.5 bal səviyyəsində dəstəkləmişdir. Beləliklə dəstək orta səviyyədən bir qədər aşağı kimi xarakterizə etmək mümkündür. Fərqli sosial təbəqələrdə bu nəticələr arasında fərq də təhlil edilmişdir. Anketdə iştirak edən kişi respondentlərin nəticələri ilə (4.53 bal) qadın respondentlərin nəticələri (4.53 bal) arasında demək olar ki, heç bir fərq müəyyən edilməmiş, hər iki cinsin yanaşması eynilik təşkil etmişdir. Lakin iqtisadi rayonların respondentlərinin bu mülahizəyə münasibətində ciddi fərqləri meydana gəldiyi müəyyən edilmişdir.

Qrafik 20: “Ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək vacibdir” mülahizənin dəstəklənmə səviyyəsinin iqtisadi rayonlar üzrə göstəriciləri (10 ballıq şkala)

Nümunə sayı yetərli olmayan iqtisadi rayonları kənarlaşdırsaq qrafik 19-un nəticələrinə görə bu mülahizəyə ən müsbət yanaşan respondentlər Mil-Muğan, Lənkəran Astara, Quba-Qusar və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlarda yaşayan şəxslərdir. Mövcud mülahizəyə ən mənfi münasibət isə Bakı, Qarabağ və Şirvan-Salyan iqtisadi rayonlarda yaşayan şəxslər arasında müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda kənd əhalisi şəhər əhalisinə görə mövcud mülahizəyə daha müsbət yanaşır ki, bu da gözlənilən nəticələrdən biridir. Belə ki, kənd yerlərində nəsil artırma əmsalı paytaxt və respublika tabeliyində olan şəhərlərə görə daha yüksəkdir. Təhsil səviyyələri üzrə göstəricilər arasındakı fərqlə gəldikdə isə aşağıdakı qrafik 19-da görüldüyü kimi ali təhsillilər (4.19 bal) digər təhsil səviyyələrinə görə mövcud mülahizəyə ən mənfi münasibət göstərmişdir.

Qrafik 21: “Ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək vacibdir” mülahizəsinə münasibətin təhsil səviyyələri üzrə göstəriciləri

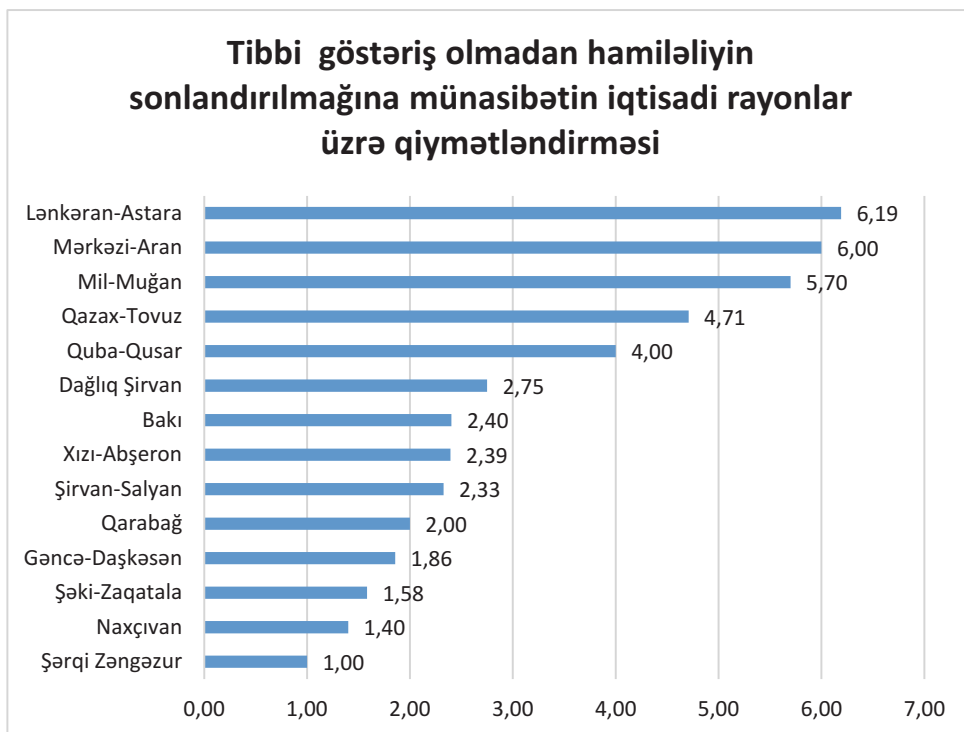

Yaş faktoru üzrə təhlillər gəldikdə isə müəyyən olunmuşdur ki, qeyd olunan mülahizənin dəstəklənmə səviyyəsi ilə yaş arasında hər hansı bir korrelativ əlaqə müəyyən olunmamışdır. Növbəti sual da ailə planlaşdırmasına aiddir.

Tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılmağına münasibət

Son dövrlərdə selektiv abortların sayının artması fonunda bu suala respondentlərin reaksiyası aktuallaşır. Eyni zamanda nikahdan kənar və qorunmamış cinsi əlaqələr ənənəvi ailə modelinə ciddi təhlükə hesab edilməkdədir. Anketdə iştirak edən respondentlər bu mülahizəyə 10 ballıq şkala üzərindən 3.83 balla qiymətləndirmişdir. Yəni, tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılmasına münasibəti mənfidir. Qadınlar 3.67 balla kişilərə (4.23 bal) nəzərən daha mənfi münasibət göstərirlər. Fərq testləri bu fərqi statistik mənada ciddi fərq hesab ediblər. İqtisadi rayonlar üzrə fərqlər isə nəzərə çarpacaq səviyyədədir və aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 22

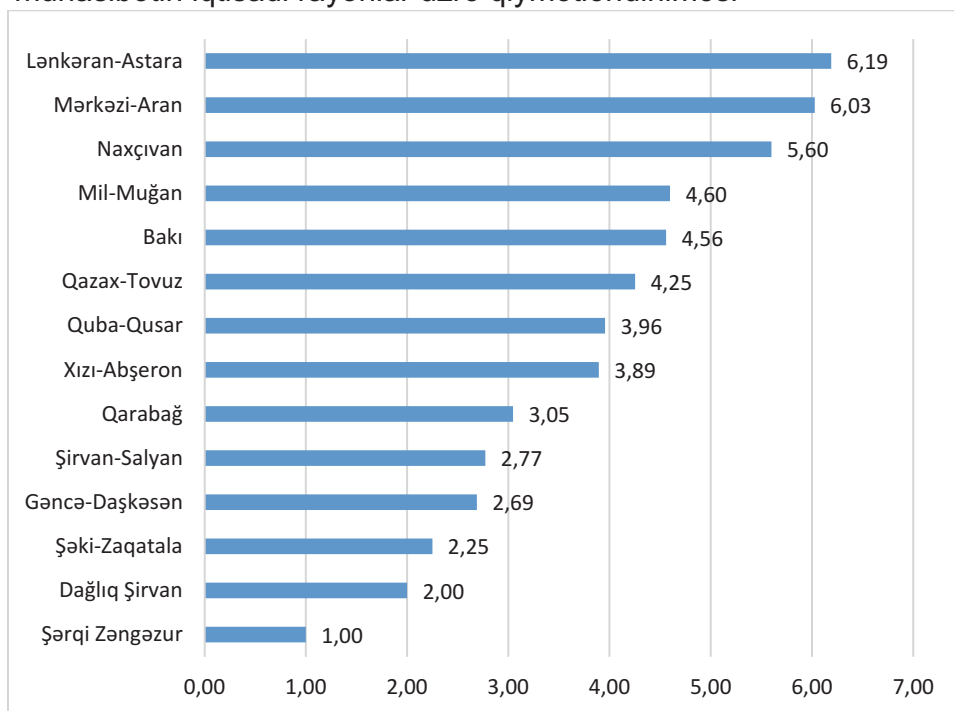
Qrafik 22-dən göründüyü kimi hamiləliyin sonlandırılmasına ən müsbət münasibət Lənkəran-Astara, Mərkəzi-Aran və Mil-Muğan iqtisadi rayonlarda yaşayan şəxslərdən gəlmişdir. Güman etmək olar ki, burada selektiv abort faktoru böyük rol oynayır. Gələcək tədqiqatlarda abortların sayının iqtisadi-rayonlar üzrə bölgüsünü müəyyənləşdirmək çox faydalı olardı. Bu, aborta dəstəyin qiymətləndirilməsini izah etmək baxımından və selektiv abortla əlaqəsini müəyyənləşdirmək baxımından çox faydalı olardı. Nümunə sayı az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq hamiləliyin sonlandırılmasına ən mənfi münasibət Şirvan-Salyan, Qarabağ və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlarda olanlardan gəlmişdir. Fərq testləri iqtisadi rayonlar arasındakı fərqləri statistik mənada ciddi fərq olaraq müəyyənləşdirmişdir. Maraqlı tapıntılardan biri budur ki, hamiləliyin sonlandırılmasına şəhər əhalisi (4.03 bal) kənd əhalisinə (3.31 bal) nəzərən daha müsbət yanaşmaqdadır. Orta təhsillilər (4.22 bal), ali təhsillilərə (3.58 bal) nəzərən hamiləliyin sonlandırılmasına daha müsbət yanaşıldığı müəyyən edilmişdir.

Yaş faktorunun hamiləliyin sonlandırılmasına münasibətdə roluna gəldikdə isə iki faktor arasında korrelasiya təhlili aparılmış, korrelasiya əmsalı +0.394 olaraq hesablanmışdır. Bu o deməkdir ki, yaş ilə hamiləliyin sonlandırılmasına dəstək arasında orta səviyyədə müsbət bir korrelativ əlaqə mövcuddur. Yəni yaş artıqca hamiləliyin sonlandırılmasına dəstək artmaqdadır. Anketdə növbəti suallardan biri isə ailə institutunun rəsmiləşməsi və ya rəsmi olmaması ilə əlaqəlidir.

Rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına münasibət

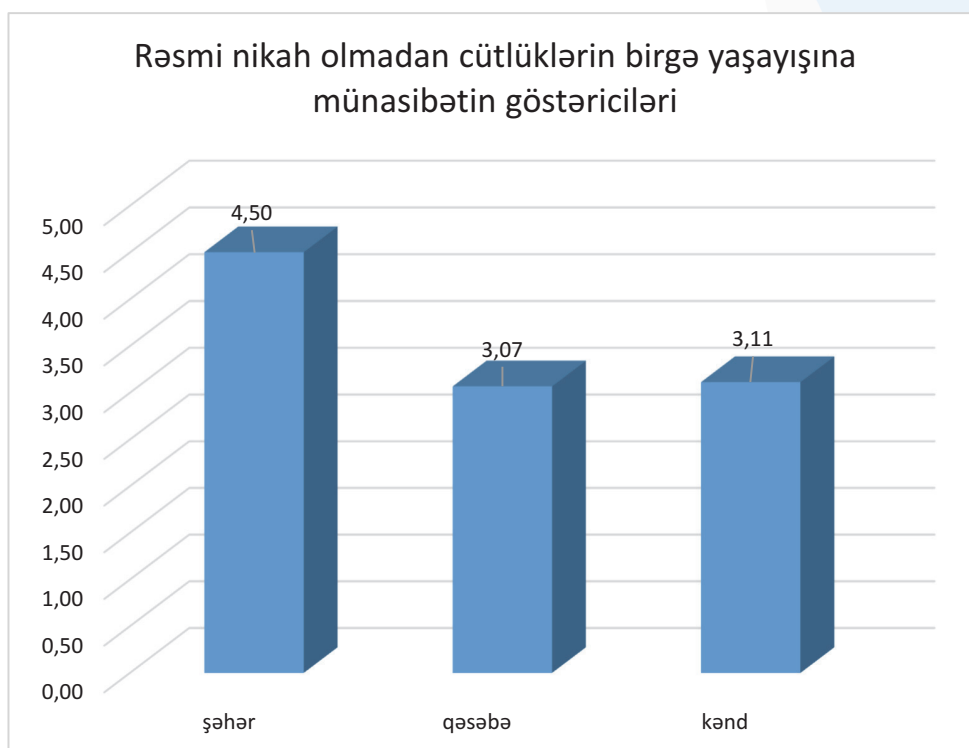
Bundan əvvəlki sualların birində rəsmi nikahın vacibliyi ilə bağlı respondentlərə sual verilmişdi. Bu sual isə tamamilən əvvəlki mülahizəyə ziddi olan bir mülahizədir. Rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşaması son dövrlərdə daha təbii və normal qarşılanması trendi davam edir. Xüsusi ilə qərb cəmiyyətlərində rəsmi nikahdan əvvəl cütlüyün birgə yaşaması və daha sonra nikaha daxil olma qərarının verilməsi ölkəmizdəki ənənələrə və ailə modelinə uyğun olmayan bir yanaşmadır. Əsas gözlənti bundan ibarətdir ki, respondentlər rəsmi nikahın vacibliyinə daha yüksək qiymət verdiklərinə görə rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına daha mənfi münasibət göstərməlidirlər. Tədqiqatımızda iştirak edən respondentlərin bu gözləntiyə uyğun davranıb davranmamasını ölçmək üçün rəsmi nikahın vacibliyinin qiymətləndirilməsi ilə rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamağına münasibət arasında korrelativ əlaqə təhlil edilmişdir. Əldə edilən korrelasiya əmsalı -0.328 olaraq əldə edilmişdir. Yəni iki dəyişən arasında neqativ (tərs) korrelativ əlaqə mövcuddu və bu əlaqəni orta səviyyədə qiymətləndirmək mümkündür. Bu o deməkdir ki, insanlar rəsmi nikahın vacibliyini yüksək qiymətləndirdikcə nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına bir o qədər mənfi münasibət göstərəcəklər. Ümumilikdə respondentlər rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına dəstəyi 10 ballıq şkala üzərindən 4.22 bal olaraq qiymətləndirmişdir. Halbuki rəsmi nikahın vacibliyi ilə bağlı respondentlərin dəstəyi 8.4 bal olub, indiki mülahizəyə nəzərən əmsalı iki dəfə çoxdur. Yenə cinslər üzrə bölgüyə nəzər yetirdikdə kişilər (5.06 bal), qadınlara (3.89 bal) nəzərən rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına daha müsbət yanaşırlar. Bu statistik mənada ciddi fərq olaraq qəbul edilmişdir. Bu fərqi yaranmasında əsas ehtimal budur ki, kişilər rəsmi nikahdan irəli gələn öhdəliklərdən daha çox yayınmağa meyllidirlər. Qadınların daha az dəstəkləməsi isə mental faktorlardan irəli gələn ictimai qınaqdan çəkindikləri üçün daha az dəstək verirlər.

Qrafik 23: Rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına münasibətin iqtisadi rayonlar üzrə qiymətləndirilməsi

Qrafik 23-dən görüldüyü kimi rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına ən müsbət yanaşma Lənkəran-Astara, Mərkəzi-Aran və Mil-Muğan iqtisadi rayonlarda rast gəlinmişdir. Çox az nümunə olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamasına ən mənfi münasibət Qarabağ, Şirvan-Salyan və Gəncə Daşkəsən iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Mövcud fərqlər statistik təhlillər baxımından ciddi fərq olaraq qiymətləndirilmişdir. Yaşayış məntəqələri üzrə göstəricilər isə aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

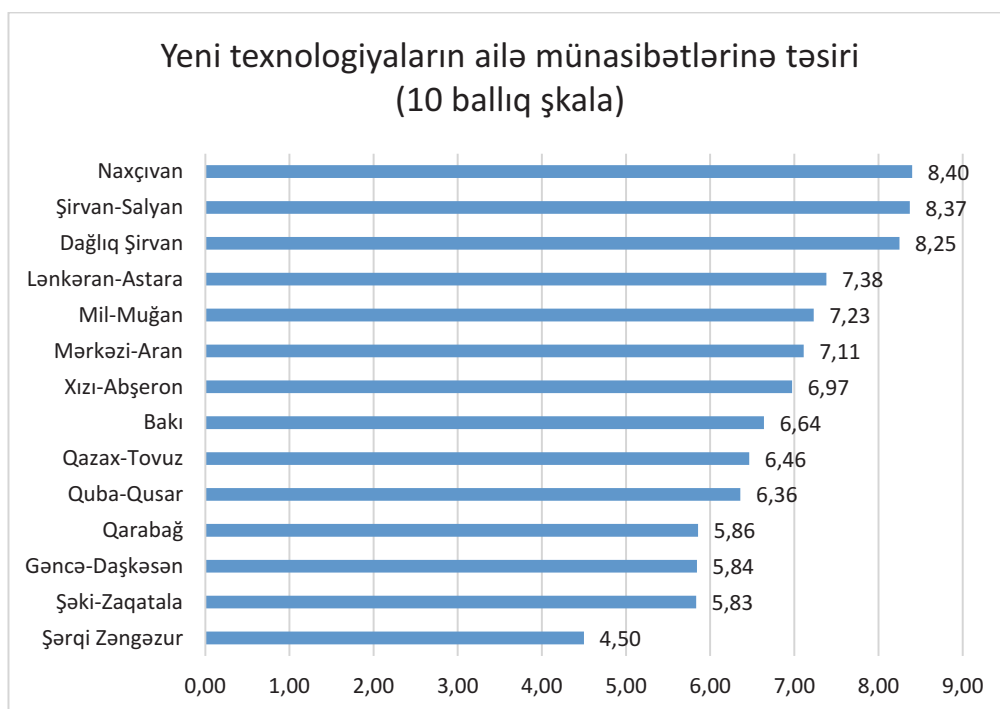

Qrafik 24-ün nəticələrinə görə şəhər əhalisi 4.50 balla nəzərəcarpacaq fərqlə kənd əhalisinə (3.11 bal) nəzərən rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışına daha müsbət yanaşırlar. Güman etmək olar ki, şəhər yerlərində ictimai qınağın daha zəif olması və ənənələrin təsirinin daha zəif olması rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışına daha rahat zəmin yaradır. Təhsil səviyyələri üzrə isə göstəricilərdə nəzərə carpacaq fərqlər müəyyən olunmamışdır. Eyni zamanda yaş faktorunun rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışının qiymətləndirilməsi arasında hər hansı bir korrelativ əlaqə olmadığı da müəyyən edilmişdir. Növbəti sual kommunikasiya və ailə daxili münasibətlərə rəqəmsal inkişafın təsiri ilə bağlıdır:

Yeni texnologiyalarının inkişafı ailə münasibətlərinə təsiri

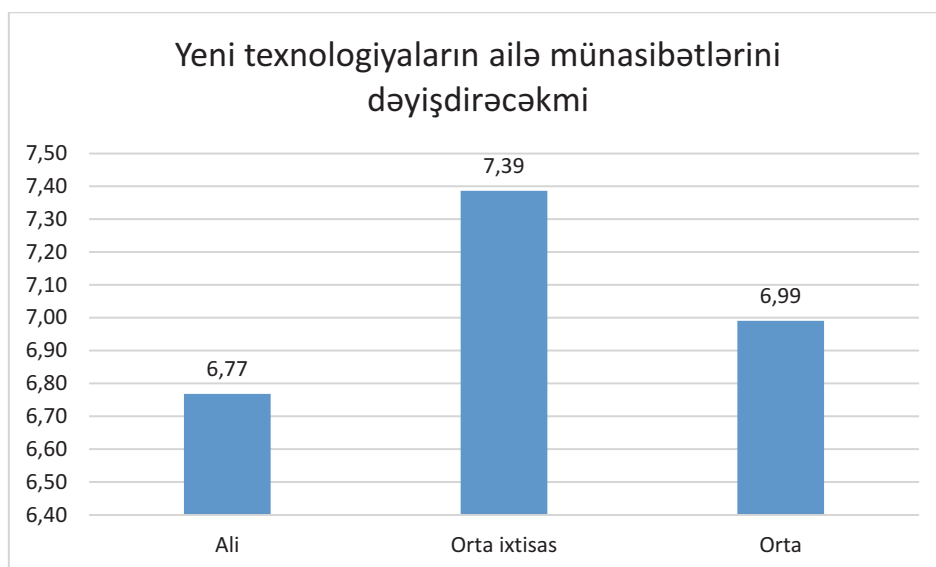
Bu mülahizə daha çox informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə paralel olaraq insanların internet və sosial şəbəkələrə yönəlməsi fonunda ailədəki münasibətlərdə soyuqluğun yaranacağı kimi yanaşmaları ifadə etməkdədir. Xüsusi ilə sosial şəbəkələrin daha çox cəlbediciliyi ailədəki münasibətlərin intensivliyini (tezliyini) azaldılması düşünülməkdədir. Respondentlər bu suala 10 ballıq şkala üzərindən orta hesabla 6.89 balla cavab veriblər. Bu əmsal onu ifadə edir ki, respondentlər, yeni texnologiyaların inkişafının ailə münasibətlərinə təsiri nəzərə carpacaq səviyyədə olacaq. Cinslər üzrə fərqlə nəzər yetirdikdə kişilərin reaksiyası (6.83 bal) ilə qadınların reaksiyası (6.90 bal) arasında ciddi fərq müəyyən edilməmişdir. Yəni bu məsələdə qadınlar və kişilər eyni cür yanaşırlar. İqtisadi rayonlar üzrə fərqlər isə əhəmiyyətli dərəcədə bir birindən fərqlənir və fərq testi analizləri mövcud fərqlərin statistika kontekstində mənalı bir fərq hesab edir. Qrafik 25-in nəticələrində nümunə sayı çox az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq yeni texnologiyaların ailə münasibətlərinə təsir edəcəyinə ən çox inanan iqtisadi rayonlar Şirvan-Salyan, Lənkəran-Astara və Mil-Muğan iqtisadi rayonlardır. Texnologiyaların ailə münasibətlərinə təsir etməyəcəyini daha çox müdafiə edənlər isə Quba-Xaçmaz, Qarabağ və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlarıdır.

Qrafik 25

Yaşayış məntəqələri üzrə təhlillərə gəldikdə isə şəhər yerlərində yaşayanlar 7.01 balla kənd yerlərində (6.48) yaşayanlara nəzərən yeni texnologiyaların ailə münasibətlərinə ciddi təsir edəcəyinə daha çox inanırlar. Fərq testi analizlərinə əsas bu fərq mənalı bir fərq hesab edilir. Təhsil səviyyələri üzrə nəticələr isə aşağıdakı kimidir:

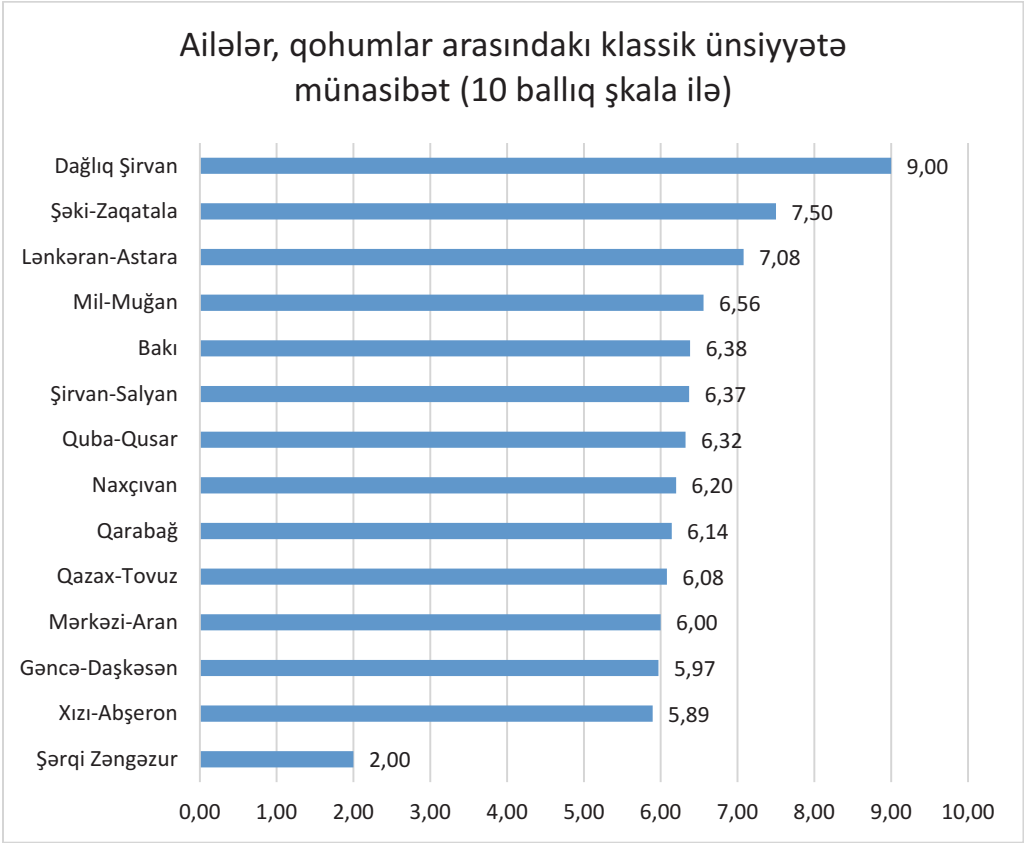
Qrafik 26

Qrafik 26-nın nəticələrinə əsasən isə yeni texnologiyaların ailə münasibətlərini dəyişdirəcəyinə ən az inanan ali təhsillilər, ən çox inanan isə orta ixtisas təhsillilər olmuşdur. Yaş ilə yeni texnologiyaların ailə münasibətlərini dəyişdirəcək cavabları arasında isə hər hansı bir korrelativ əlaqə müəyyən edilməmişdir. Yəni, yeni texnologiyaların ailə münasibətlərini dəyişdirəcək mülahizəsinə inanıb inanmamaq yaşla bağlı deyil.

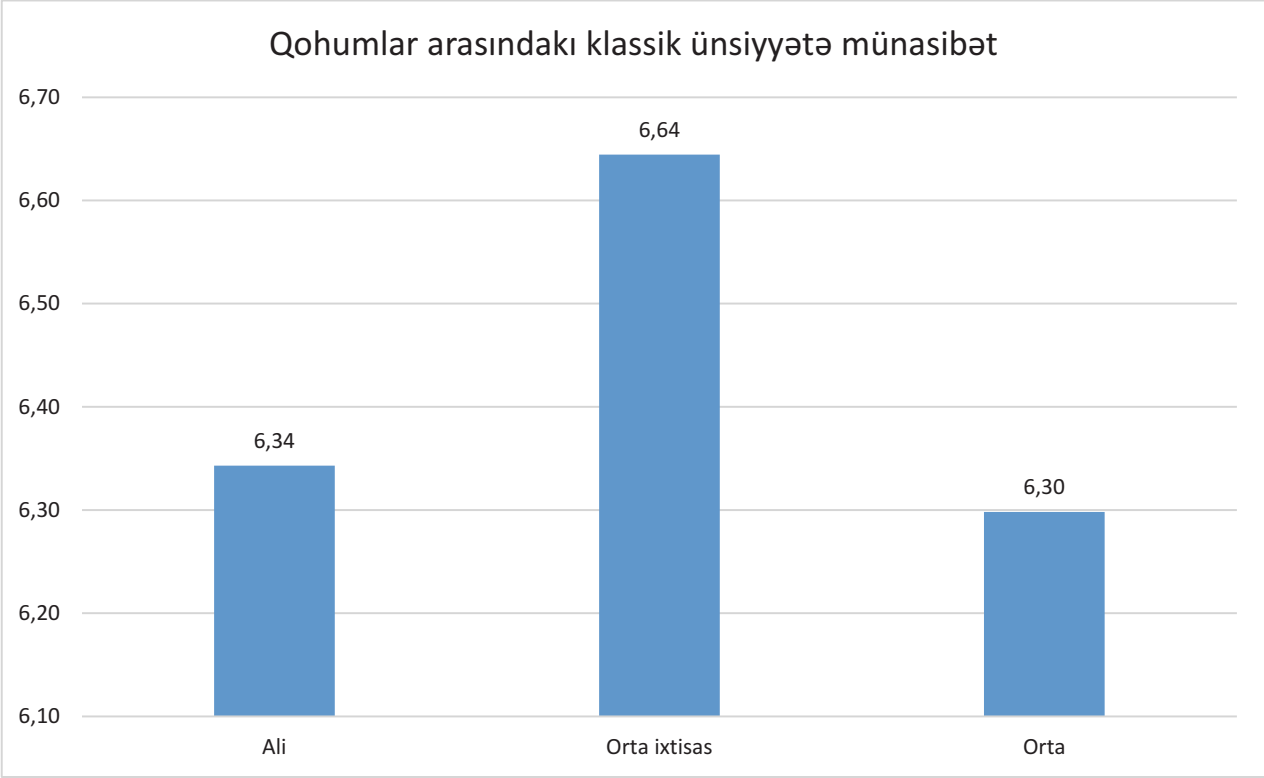
Bu mülahizə əvvəllər olduğu kimi ailələrin və qohumların bir birini tez tez ziyarət etməsi və sosial-mənəvi baxımdan bir birinə tez tez dəstək olması kimi komponentləri əhatə edir. Bir çox insanların düşüncələrinə görə insanlar artıq qohumlarını tez tez ziyarət etmir və qohumlar arasındakı əlaqələr getdikcə zəifləyir. Anketdə iştirak edən respondentlərin isə qohumlar arasında klassik ünsiyyətə münasibəti 10 ballıq şkala üzərindən 6.35 bal olaraq hesablanmışdır. Bu, müəyyən mənada orta göstəricidən bir qədər yuxarı olub o mənaya gəlir ki, respondentlər hələ də qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətə əhəmiyyət verirlər. Kişilər (6.67 bal) qadınlara (6.21 bal) nəzərən qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətə daha çox əhəmiyyət verirlər. Fərq testinin analizləri kişi və qadınlar arasındakı dəyərlərdəki fərqi statistik kontekstdə mənalı bir fərq olaraq müəyyən etmişdir. Regionlar arasında isə statistik kontekstdə ciddi fərqlər müəyyən edilmiş və aşağıdakı qrafikdə verilmişdir:

Qrafik 27

Qrafik 27-də nümunə sayı çox az olan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq qohumlar arasındakı klassik və sıx münasibəti ən çox dəstəkləyən regionlar Lənkəran Astara, Mil-Muğan və Bakı iqtisadi rayonlarından müşahidə edilmişdir. Qohumlar arasında klassik ünsiyyəti ən az dəstəkləyən respondentlər isə Mərkəzi-Aran, Gəncə-Daşkəsən və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonlarda yaşayanlarda müəyyən edilmişdir. Gözləntilərə uyğun olaraq kənd yerlərində (6.86 bal) qohumlar arasındakı klassik ünsiyyət şəhər yerlərində (6.26 bal) yaşayanlara nisbətən daha çox dəstəklənir. Şəhər və kənd yerlərindəki əmsallar arasındakı fərq statistik təhlil kontekstində mənalı fərq olaraq müəyyən edilmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə isə nəticələr aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

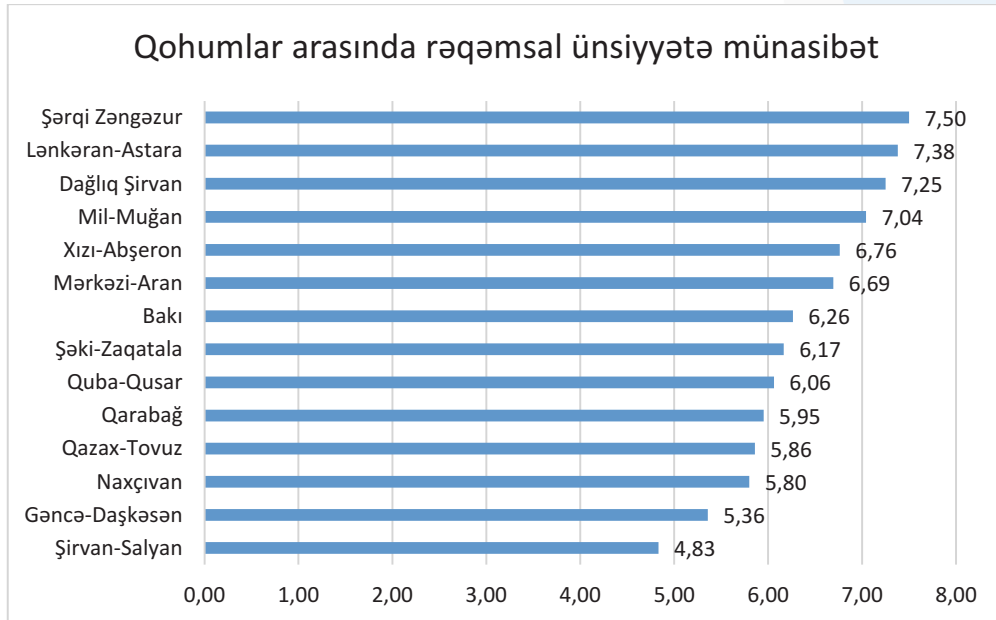
Qrafik 28

Qrafik 28-ə nəzərə yetirdikdə müəyyən edilmişdir ki, fərqli təhsil səviyyələrində qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətə dəstək səviyyəsində ciddi fərqlər mövcud deyil. Fərq testinin nəticələri statistika kontekstində bu fərqləri mənalı bir fərq olaraq hesab etməmişdir Yaş faktoru da qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətin dəstəklənməsində rol oynamadığı korrelyasiya təhlilində müəyyən edilmişdir.. Növbəti sual isə bu mülahizənin tam əksi olan bir mülahizəni ifadə edir.

Ailələr,qohumlar arasında rəqəmsal ünsiyyətə münasibət

Son dövrlərdə İKT-nin inkişafı ilə fərdlər arasındakı klassik ünsiyyət öz yerini rəqəmsal ünsiyyətə vermişdir. Bu kontekstdə gözləntilərə uyğun olaraq qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətlə rəqəmsal ünsiyyət arasında tərs mütənasib bir əlaqənin olmasını gözləmək mümkündür. Lakin iki dəyişən arasında aparılan korrelyasiya təhlilində əmsal +0.230 olaraq əldə edilmişdir ki, bu da qohumlar arasında klassik və rəqəmsal ünsiyyət arasında zəif də olsa düz mütənasib (müsbət əlaqə) olduğunu göstərir. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, respondentlərimizin yaşnaşmalarına görə rəqəmsal ünsiyyət heç də qohumlar arasındakı klassik ünsiyyətə maneə deyil, əksinə zəif də olsa klassik ünsiyyəti də dəstəkləyir. Respondentlərin qohumlar arasındakı rəqəmsal ünsiyyət münasibət səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 6.22 bal olaraq müəyyən edilmişdir. Cinslər üzrə nəzərə yetirdikdə rəqəmsal ünsiyyətə münasibətdə kişilərlə (6.29 bal) qadınlara (6.20 bal) arasında ciddi fərq müəyyən edilməmiş və fərq testlərinin nəticələri statistik mənada mövcud fərqi mənalı hesab etməmişdir.

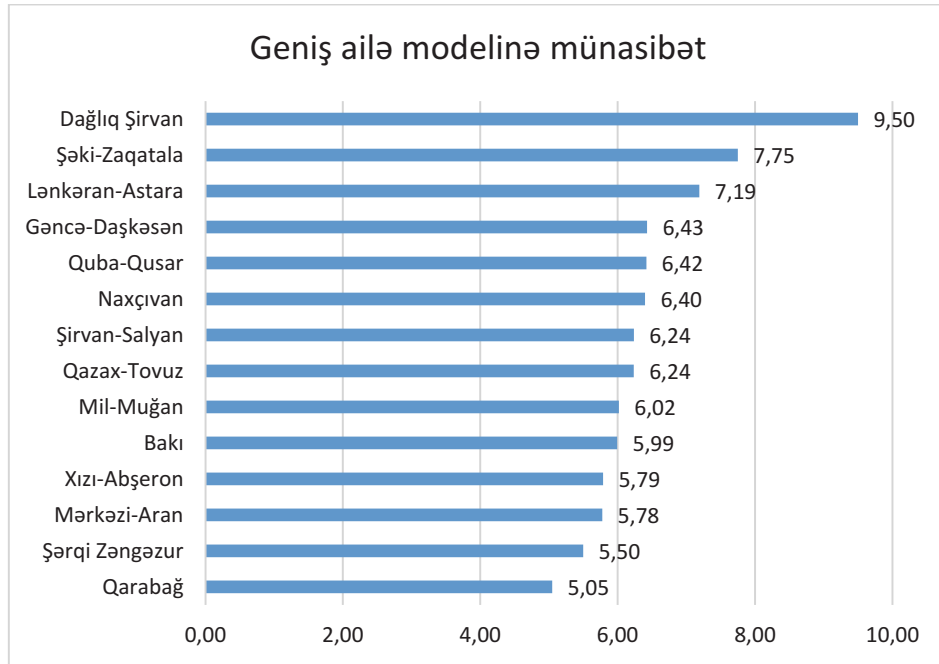
Qrafik 29-da nümunə sayı çox az olan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq qohumlar arasındakı rəqəmsal ünsiyyətə ən çox dəstək Lənkəran-Astara, Mil-Muğan və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Rəqəmsal ünsiyyətə ən az dəstək isə Qazax-Tovuz, Gəncə-Daşkəsən, Şirvan-Salyan iqtisadi rayonlarda müəyyən edilmişdir. Əvvəlki mülahizənin iqtisadi rayonlar üzrə nəticələrindəki ardıcılıqla indiki mülahizənin ardıcılığı arasında oxşarlıq çoxdur. Buradan çıxan vacib nəticələrdən biri budur ki, qeyd edilən iki mülahizəni respondentlər qohumlar arasındakı münasibəti ümumi kontekstdən dəyərləndirmiş və ünsiyyət forması onlar üçün o qədər də əhəmiyyətli olmamışdır. Belə ki, qohumlar arasındakı rəqəmsal ünsiyyətin dəstəklənməsində də kənddə yaşayanların göstəricisi 6.65 balla şəhərdəki 6.14 balda daha yüksək olmuşdur. Halbuki gözləntilərə görə rəqəmsal ünsiyyət şəhər yerlərində kənd yerlərinə nəzərən daha yüksək olması gözlənilirdi. Yenə qohumlar arasındakı klassik münasibətdə olduğu kimi qohumlar arasındakı rəqəmsal ünsiyyətin qiymətləndirilməsində də təhsil səviyyələri arasında statistik təhlil kontekstində mənalı bir fərq müəyyən edilməmişdir. Əvvəlki mülahizədə olduğu kimi yaş faktoru qohumlar arasındakı rəqəmsal ünsiyyətin dəstəklənmə səviyyəsinə hər hansı bir təsiri və bağlılığı korrelyasiya təhlillərinə görə müəyyən olunmamışdır. Növbəti iki mülahizə ailə tərkibi və birgə yaşayışla əlaqəlidir.

Geniş ailə modelinə münasibət

Geniş ailə modeli baba, nənə, ata, ana və övladları, hətta bəzi hallarda qardaş və bacıların birgə yaşadığı ev təsərrüfatını əhatə edir. Geniş ailə modelini müdafiə edənlərin əsas arqumenti bundan ibarətdir ki, bu cür ailə tərkibində böyüyən uşaqların kommunikasiya qabiliyyəti daha çox inkişaf edir, qohumlar arasındakı münasibət çox yaxşı olur və bir birinə dəstək daha güclü olur. Bunun əksini düşünənlər isə hesab edir ki, ailədə daha çox insanın yaşaması ailə daxili konfliktlərin baş vermə ehtimalını artırır. Xüsusi ilə ailə təsərrüfatındakı resursların paylaşılmasında ciddi konfliktlər yaranır. Bu, özünü birdən çox evli övladların bir təsərrüfatda yaşamasında özünü daha çox qabarıq göstərir.

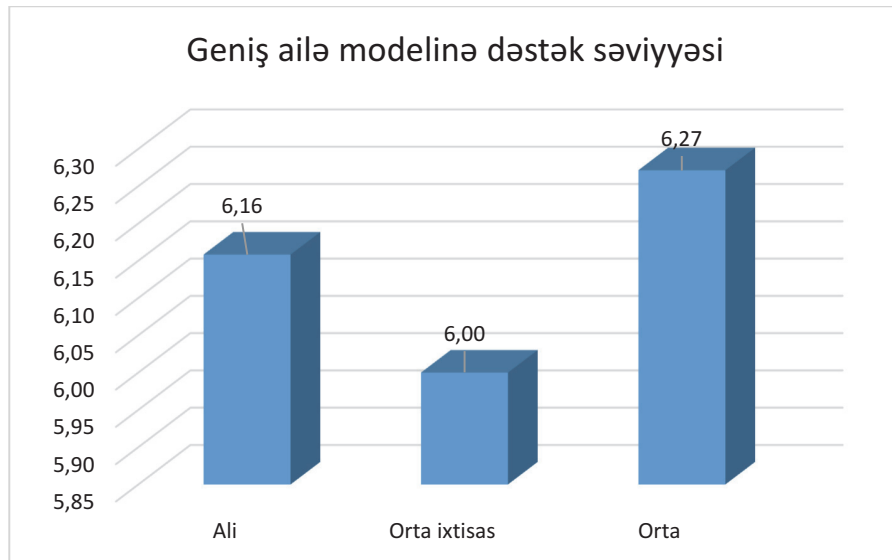
Anketdə iştirak edən respondentlər isə 10 ballıq şkala üzərindən geniş ailə modelinə dəstəyi orta hesabla 6.21 balla müəyyənləşmişdir. Cinslər üzrə təsnifata nəzər yetirdikdə isə geniş ailə modelinə kişilərin dəstəyi (6.46 bal) qadınlara (6.11 bal) nəzərən daha yüksək olsa da fərq testinin təhlilləri bu fərqli statistik kontekstdə mənalı bir fərq hesab etməmişdir. Regionlar arasındakı fərq isə statistik kontekstdə mənalı bir fərq olaraq hesab edilmişdir.

Qrafik 30

Nümunə say çox az olan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq qrafik 30-da nəticələrə görə geniş ailə modelinə ən çox dəstək Lənkəran-Astara, Gəncə-Daşkəsən və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Geniş ailə modelinə ən az dəstək isə Xızı-Abşeron, Mərkəzi-Aran və Qarabağ iqtisadi rayondan gəlmişdir. Bakı şəhərində də geniş ailə modelinə dəstək orta dəyərdən aşağı olaraq müəyyənlanmışdır. Eyni zamanda kənd (6.62 bal) yerlərində yaşayanlar şəhər (6.11 bal) əhalisinə nəzərən geniş ailə modelinə daha çox dəstək vermişdir. Fərq testlərinin nəticələrinə əsasən bu fərq statistika kontekstində mənalı bir fərq hesab edilmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə bölgüyə gəldikdə isə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

Qrafik 31

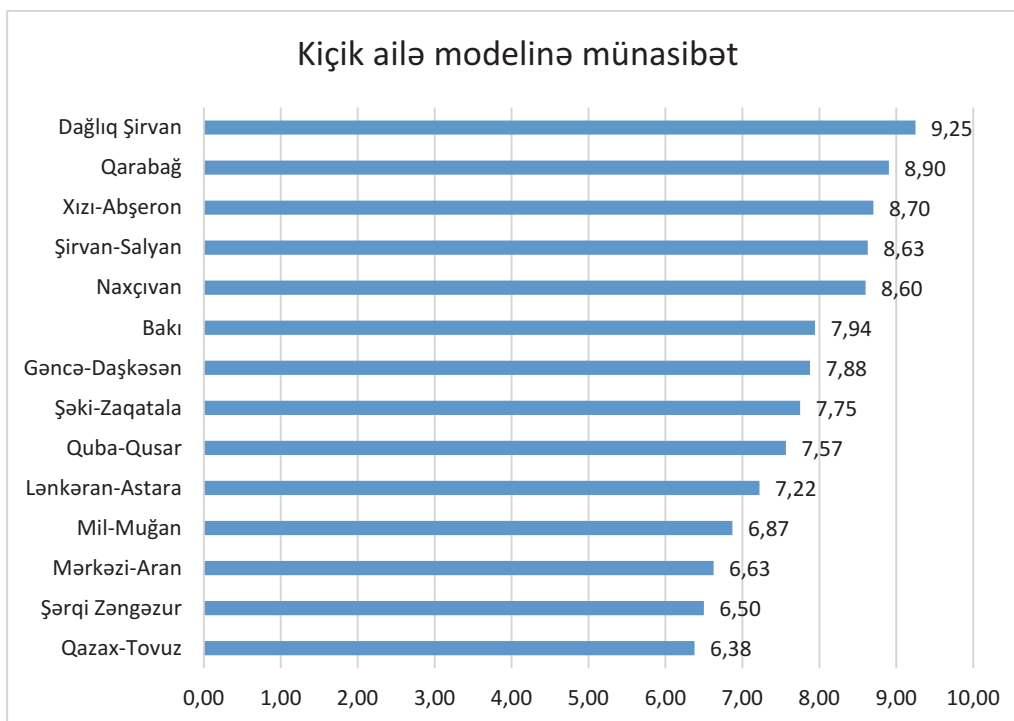

Qrafik 31-dən görüldüyü kimi geniş ailə modelinə dəstək məsələsində təhsil səviyyələrində ciddi fərq qeydə alınmamışdır. Ən kiçik ilə ən böyük arasındakı fərq 0.27 qədərdir. Fərq testinin təhlilləri mövcud fərqləri statistika kontekstində mənalı bir fərq hesab etməmişdir. Yaş faktoru isə geniş ailə modelinə dəstək məsələsində hər hansı bir təsiri korrelyasiya təhlilinin nəticələri ilə müəyyənləşmişdir.

Kiçik (ata,ana və övlad ailə modeli) ailə modelinə münasibət

Qeyd edilən mülahizə əvvəlki mülahizənin tam əksidir. Gözləntilərə uyğun olaraq geniş ailə tərkibinə daha çox dəstək verən əhali qrupları kiçik ailə modelinə daha az dəstək verəcəklər. Bunun tədqiqatımızda nə qədər etibarlı olması məqsədi ilə geniş ailə modelinə münasibət dəyişəni ilə kiçik ailə modelinə münasibət arasında korrelyasiya təhlili aparılmışdır. Korrelyasiya əmsalı $+0.091$ əldə edilmiş və qeyd etdiyimiz tərs mütənəşib əlaqə özünü doğrultmamışdır. Eyni zamanda əmsal onu göstərir ki, geniş ailə modelinin qiymətləndirilməsi ilə kiçik ailə modelinin qiymətləndirilməsi arasında heç bir əlaqə müəyyən olunmamışdır. Bu nəticəni belə şərh etmək olar ki, hansı ailə modelinin olmasının respondentlər üçün elə bir əhəmiyyəti yoxdur və onlar hər iki ailə modelini bir birinə ziddi bir model kimi qiymətləndirmirlər. Bununla yanaşı respondentlər kiçik ailə modelini orta hesabla 7.56 balla qiymətləndirməklə geniş ailə modelindən (6.21 bal) daha yüksək dəstək vermişdir. Kiçik ailə modelinə dəstək qadınlarda (7.82 bal) kişilərə (6.89 bal) nəzərən daha yüksəkdir. Fərq testləri kişilər və qadınlar arasındakı fərqi statistik kontekstdə mənalı bir fərq hesab etmişdir. Halbuki hər nə qədər ciddi fərq olmasa da geniş ailə modelinə dəstək məsələsində vəziyyət tam əksinəydi və kişilər qadınlara nəzərən geniş ailə modelinə daha yüksək dəstək vermişdilər. Yenə iqtisadi rayonlar üzrə qiymətləndirmədə müəyyən olunmuşdur ki, iqtisadi rayonlar arasında ciddi fərqlər müəyyən edilmişdir və aşağıdakı qrafikdə təsvir edilmişdir.

Qrafik 32

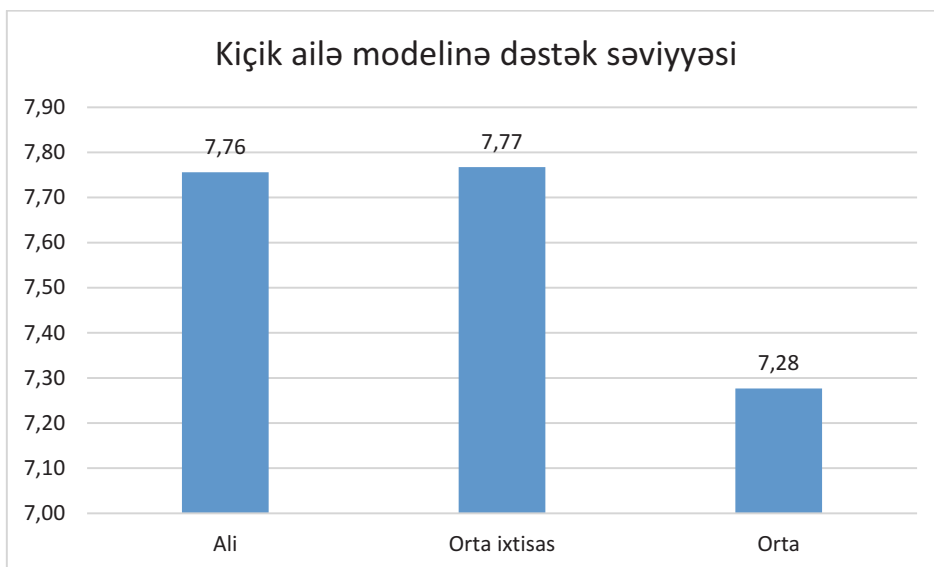
Yenə nümunə sayı çox az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq kiçik ailə modelinə ən çox dəstək Qarabağ, Xızı-Abşeron və Şirvan-Salyan iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Ən az dəstək isə Mil-Muğan, Mərkəzi-Aran və Qazax-Tovuz iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Göründüyü kimi əvvəlki sualdakı sıralamalar arasında ciddi fərqlər mövcuddur. Geniş ailə modelinə ən çox dəstək verənlər kiçik ailə modelinin sıralanmasında nisbətən daha aşağı sıralarda qərarlaşıblar. Sıralamalar arasındakı fərqlər aşağıdakı cədvəldə təsvir edilmişdir:

Cədvəl 1: Geniş ailə və kiçik ailə modellərinə dəstək səviyyələrinin müqayisəli təhlili

sıra	Geniş ailə modeli		Kiçik ailə modeli	
	İqtisadi rayon	dəstək səviyyəsi	İqtisadi rayon	dəstək səviyyəsi
1	Qarabağ	5,05	Qazax-Tovuz	6,38
2	Şərqi Zəngəzur	5,50	Şərqi Zəngəzur	6,50
3	Mərkəzi-Aran	5,78	Mərkəzi-Aran	6,63
4	Xızı-Abşeron	5,79	Mil-Muğan	6,87
5	Bakı	5,99	Lənkəran-Astara	7,22
6	Mil-Muğan	6,02	Quba-Qusar	7,57
7	Qazax-Tovuz	6,24	Şəki-Zaqatala	7,75
8	Şirvan-Salyan	6,24	Gəncə-Daşkəsən	7,88
9	Naxçıvan	6,40	Bakı	7,94
10	Quba-Qusar	6,42	Naxçıvan	8,60
11	Gəncə-Daşkəsən	6,43	Şirvan-Salyan	8,63
12	Lənkəran-Astara	7,19	Xızı-Abşeron	8,70
13	Şəki-Zaqatala	7,75	Qarabağ	8,90
14	Dağlıq Şirvan	9,50	Dağlıq Şirvan	9,25

Cədvəl 1-də göründüyü kimi sıralamalar tamamilən bir birindən fərqlidir. Bununla yanaşı gözlənti ondan ibarət idi ki, geniş ailə modelində ən çox dəstək verən ilk 3 rayonla kiçik ailə modelinə ən az dəstək verən iqtisadi rayonlar eyni olmalıydı. Lakin, bu cür qanunauyğunluq özünü doğrultmadı. Ümumilikdə isə bütün iqtisadi rayonlar üzrə kiçik ailə modelinə dəstək geniş ailə modelinə nəzərən daha yüksəkdir. Siyahıdakı sıralamalarda isə bütün iqtisadi rayonlar üzrə fərqlər müəyyən edilmişdir. Yaşayış məntəqələri üzrə isə kənd və şəhər əhalisi arasında kiçik ailə modelinin dəstək səviyyəsində nəzərə çarpacaq fərq müəyyən edilməmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə kiçik ailəyə dəstək səviyyələri isə aşağıdakı qrafikdə təsvir edilmişdir:

Qrafik 33

Qrafik 33-dən göründüyü kimi ali və orta ixtisas təhsillilə kiçik ailə modelini orta təhsillilərə nəzərən daha çox dəstək verirlər. Fərq testinin nəticələri orta və ali təhsillilər arasındakı fərqi statistik kontekstdə mənalı fərq hesab etmişdir. Yaş faktorunun təsiri isə çox cüzdür. Yaş ilə kiçik ailə modelinə dəstək arasında aparılan korrelyasiya təhlilində əmsal -0.138 olaraq əldə edilmişdir. Əldə edilən dəyərə görə yaş ilə kiçik ailə modelini dəstəkləmə arasındakı əlaqə çox zəif, lakin tərs əlaqə kimi xarakterizə etmək olar. Yəni, yaş azaldıqca kiçik ailə modelinə dəstək

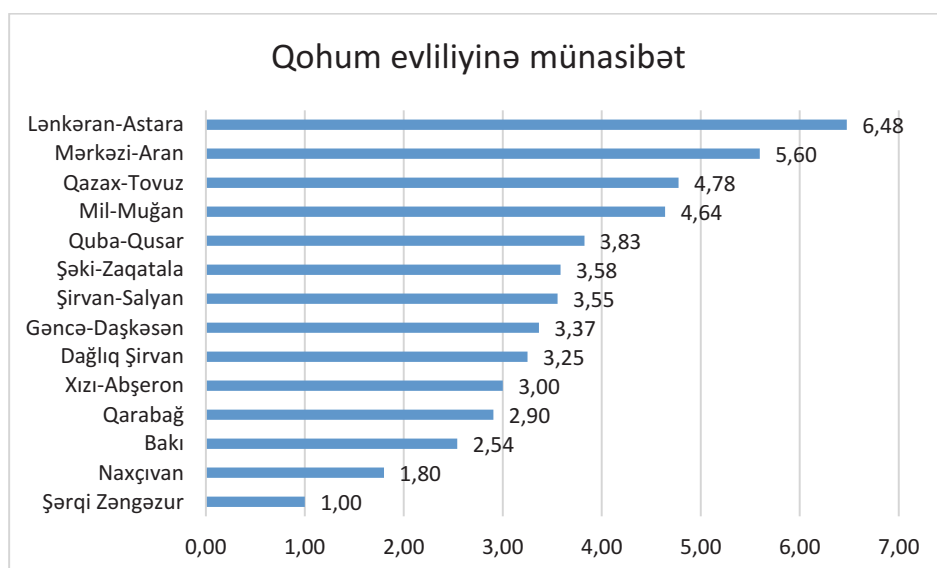

artmaqdadır. Həqiqətən də ictimai müzakirələrdə də belə qənaət formalaşmış ki, gənclər kiçik ailə modelinə daha çox üstünlük verir və bu gözlənilən nəticədir.

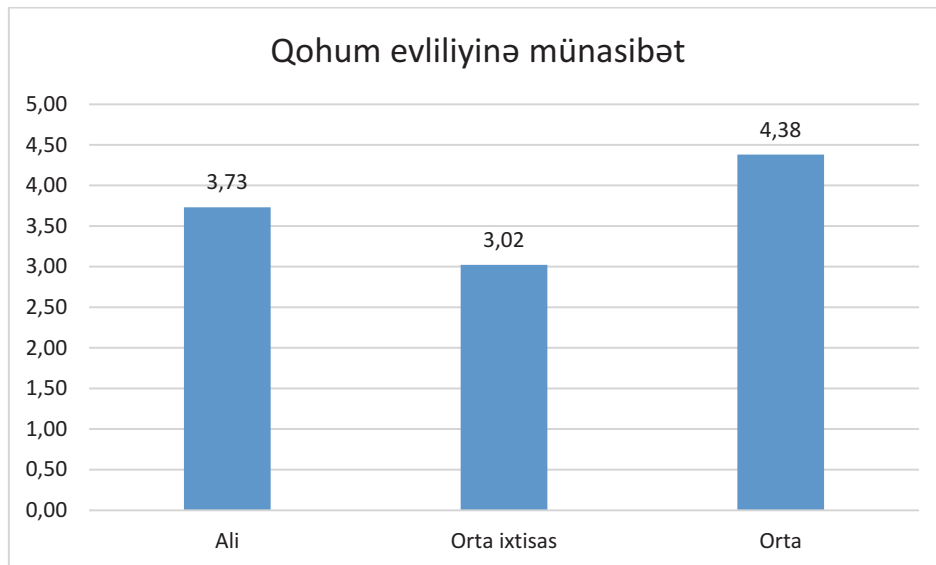
Qohum evliliyinə münasibət

Qohum evlilikləri cəmiyyətimizdə ənənəvi ailə modelində normal qarşılanan bir model kimi qiymətləndirmək olar. Urbanizasiyanın (şəhərləşmənin) sürətlənməsi, qohumlar arasında münasibətlərin yerini cəmiyyətin digər subyektləri ilə əvəzləşdikdən sonra artıq qohum evlilikləri əvvəlki qədər rəğbət görməməkdədir. Respondentlərin qohum evliliyinə dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 3.96 bal olmuşdur. Bu onu göstərir ki, qohum evliliyi o qədər də rəğbətlə qarşılanmır. Fərqli sosial-demoqrafik qruplarda isə bu məsələyə yanaşma bir qədər fərqlidir. Cins qrupları arasında müqayisə aparılarkən müəyyən olunmuşdur ki, kişilər (4.75 bal) qadınlara (3.64 bal) nəzərən qohumluq evliliyinə daha çox dəstəkləyirlər. Kişi və qadınlar arasındakı fərq, fərq testlərinə görə statistik kontekstdə mənalı fərq kimi qiymətləndirilmişdir. Fərq testlərinin nəticələrinə görə İqtisadi rayonlar üzrə də statistika kontekstində mənalı bir fərq müşahidə edilmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə nəticələr aşağıdakı qrafikdə əks olunmuşdur:

Qrafik 34

Nümunə sayının çox az olduğu iqtisadi rayonları nəzərə almasaq 34-cü qrafikin nəticələrinə görə qohum evliliklərinə ən çox dəstək Lənkəran-Astara, Mərkəzi-Aran və Qazax-Tovuz iqtisadi rayonlarından gəlmişdir. Ən az dəstək isə Xızı-Abşeron, Qarabağ və Bakı iqtisadi rayonlarından gəlmişdir. Paytaxt əhalisi qohum evliliyinə ən mənfi münasibət göstərən iqtisadi rayondur. Ümumilikdə isə orta dəyərdən daha yüksək dəstək verən 4 iqtisadi rayon olmuşdur. İlk üçlükdən sonra 4-cü sırada gələn Mil-Muğan iqtisadi rayon da ümumi nəticədən daha yüksək dəstək göstərmişdir. Şübhəsiz ki, şəhərləşmə prosesinin güclənməsi ilə qohumluq münasibətlərinin zəifləməsi fonunda qohum evliliklərinə meylliliyin azalması da gözlənilir. Amma gözləntilərin əksinə olaraq şəhər əhalisinin qohum evliliyinə dəstəyi (4.16 bal), kənd əhalisinə (3.34 bal) nəzərən daha yüksək olmuşdur. Fərq testinin nəticələri qeyd edilən fərqi miqdarını statistik kontekstdə mənalı bir fərq olaraq qiymətləndirmişdir. Aşağıdakı qrafik 25-də göründüyü kimi təhsil səviyyələrinə görə qohumluq evliliyinə münasibət dəyişməkdədir. Ali təhsilli şəxslər qohumluq evliliyinə daha mənfi münasibət göstərir. Qrafik 35-dəki şkalaların fərqliliyi testin nəticələrinə görə statistik mənada ciddi fərq hesab edilmişdir. Əslində ali təhsillilərin qohumluq evliliyinə digərlərinə görə mənfi yanaşmaları gözlənilən nəticədir. Belə ki, ali təhsillilərin kommunikasiyada olduğu əhatə dairəsi daha geniş olur və bu müəyyən mənada evlənəcəyi şəxs üçün namizədin seçilməsində daha çox alternativin olmasını da təmin edir.

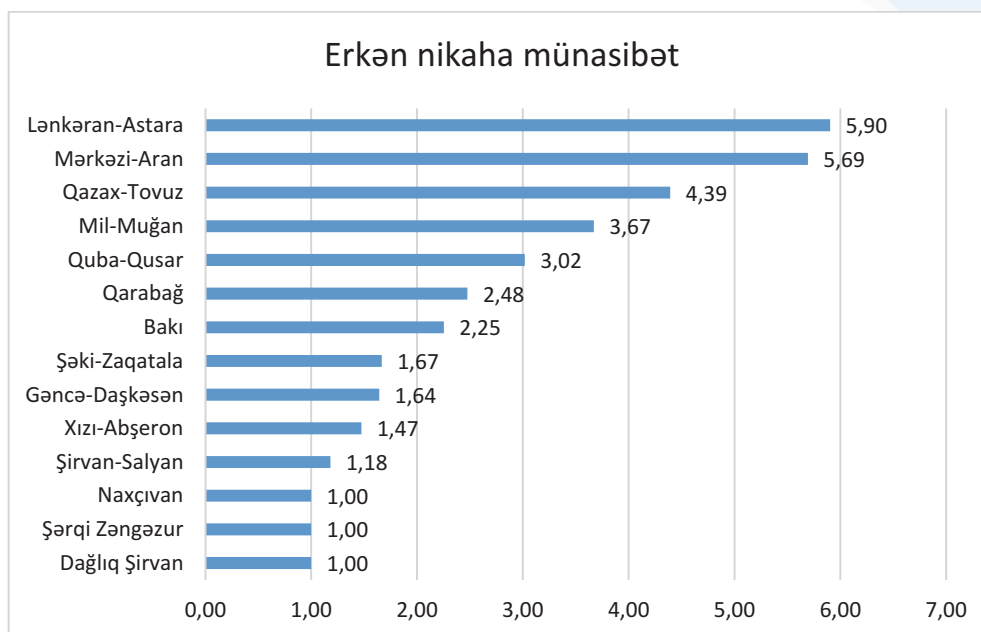
Yaş faktoru baxımından aparılan təhlillər nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, yaş ilə qohumluq evliliyinə münasibət arasında düz mütənasib (müsbət əlaqə) əlaqə mövcuddur. İki dəyişən arasında aparılan korrelyasiya təhlilində korrelativ əlaqə $R=+0.360$ olaraq müəyyən edilmişdir. Bu o deməkdir ki, yaş ilə qohum evliliyinə münasibət arasında orta səviyyədə müsbət əlaqə mövcuddur. Yəni insanların yaşı artdıqca qohum evliliyinə münasibəti daha yüksək olur. Gənc yaşda olanlar isə qohumluq evliliyinə daha mənfi yanaşırlar. Əhəmiyyətli nəticələrdən biri isə budur ki, nəsillər dəyişdikcə yeni gələn gənclər qohumluq evliliyinə daha çox mənfi münasibət göstərəcəklər.

Erkən nikaha münasibət

Erkən nikah qanunla qəbul edilmiş nikah yaşından aşağı olan şəxslərin rəsmi və ya qeyri rəsmi nikaha daxil olmasıdır. Bu təsvirə görə 18 yaşdan aşağı evlilik erkən nikahın əhatə dairəsinə düşür. Təcrübə onu göstərir ki, erkən nikahla gənclərin karyera imkanları arasında tərs mütənasib bir əlaqə mövcuddur. Yəni, bir çox hallarda erkən nikaha daxil olanlar təhsildən geri qalır və bu isə özünü iş və karyera həyatında əks etdirir. Eyni zamanda erkən nikaha daxil olanların sosial vəziyyəti də digər qruplara nəzərən daha aşağı səviyyədə olur. Yəni erkən nikahın bir çox fəsadları müşahidə edilmişdir. Ölkəmizin təcrübəsində erkən nikah bir çox hallarda yaxın tanış və qohumlar arasında baş verdiyini müşahidə etmək mümkündür. Bu baxımdan bizim tədqiqatda qohumluğa münasibət ilə erkən nikaha münasibət arasında hər hansı bir əlaqənin olub olmadığı da yoxlanılmış, iki dəyişən arasında aparılan korrelyasiya təhlilində korrelyasiya əmsali $+0.415$ olaraq müəyyən edilmişdir. Bu o mənaya gəlir ki, qohumluq evliliyinə münasibət yüksəldikcə erkən nikaha müsbət münasibət də artmaqdadır və bunlar arasında orta səviyyədə müsbət bir əlaqə mövcuddur. Ümumilikdə isə respondentlərin erkən nikaha dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 3.06 bal olmuşdur. Yəni ümumilikdə erkən nikaha münasibət qohum evliliyində olduğu kimi mənfi yöndədir. Lakin əvvəlki mülahizələrdə olduğu kimi burada da erkən nikaha münasibət fərqli sosial-demoqrafik əhali qrupuna görə fərqlidir. İlk növbədə cins qrupları arasındakı fərqi nəzər yetirdikdə çox böyük bir fərqlə kişilər (4.21 bal) erkən nikaha qadınlara (2.61 bal) nəzərən daha çox müsbət yanaşırlar. Ümumilikdə bu zamana qədər aparılan təhlillərdə bu ən böyük fərq hesab edilir. Kişilərin erkən nikahı dəstəkləmə səviyyəsi qadınlardan 1.6 dəfə çox olmuşdur. Bu əslində gözlənilən nəticədir. Belə ki, ailədə məişət işləri daha çox qadınlara düşür və bu səbəblə nikahdan sonra karyeranın inkişaf etdirmək kişilərə nəzərən qadınlarda çətin olur. Kişilərdə isə erkən nikahdan sonra öz işini inkişaf etdirmək perspektivi qadına nəzərən daha çoxdur.

Şübhəsiz ki, bütün göstəricilərdə olduğu kimi iqtisadi rayonlar arasında da köklü fərqlər mövcuddur və bu aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

Qrafik 36

Qrafik 36-dan görüldüyü kimi, erkən nikaha ən müsbət münasibət Lənkəran-Astara, Mərkəzi Aran, Qazax-Tovuz və Mil-Muğan iqtisadi rayonlarda müşahidə edilmişdir. Hər 4 iqtisadi rayon ümumi respondentlərin orta dəyərindən daha yüksək bal nümayiş etdirmişdir. Xüsusi ilə Lənkəran-Astara və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlarda dəstək səviyyəsi 5-dən yüksəkdir. Nümunə sayı az olan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq erkən nikaha ən mənfi münasibət Şirvan-Salyan, Xızı-Abşeron, Gəncə-Daşkəsən və Bakı şəhərlərində müəyyən edilmişdir. Fərq testinin nəticələri iqtisadi rayonlar arasındakı fərqi statistika kontekstində mənalı bir fərq olaraq qiymətləndirmişdir. Təəccüblü nəticələrdən biri isə budur ki, şəhər yerlərində erkən nikaha münasibət kənd yerlərinə nəzərən daha müsbət olmuşdur. Təhsil səviyyələri üzrə bölgüyə gəldikdə isə ali təhsillilərlə (3.06 bal) orta təhsillilər (3.21 bal) arasında erkən nikaha münasibətdə ciddi fərq qeydə alınmamışdır. Yaş faktorunun təsirinə gəldikdə isə yaş dəyişəni ilə erkən nikaha münasibətin göstəricisi arasında aparılan korrelyasiya təhlilində əmsal $+0.359$ olaraq əldə edilmişdir. Bu o deməkdir ki, yaşla erkən nikahın arasında müsbət bir korrelativ əlaqə mövcuddur. Yəni yaş artdıqca erkən nikaha dəstək artmaqdadır. Buradan eyni zamanda belə bir nəticə də əldə etmək mümkündür ki, gənclər erkən nikaha daha mənfi münasibət bəsləyirlər. Yəni nəsillər dəyişdikcə erkən nikaha mənfi münasibət də artacaq. Növbəti mülahizə də erkən nikahla daha sıx əlaqəsi olan mülahizədir.

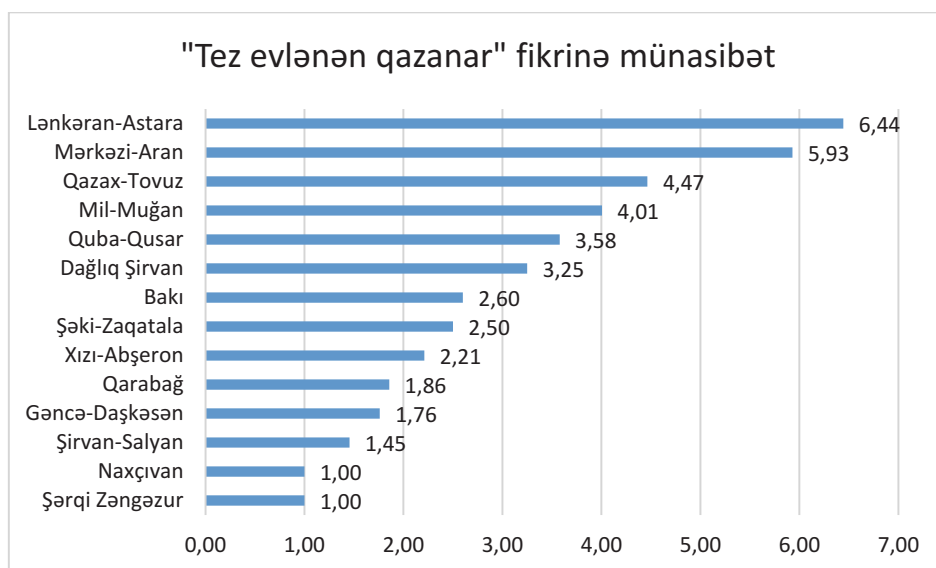
“Tez evlənən qazanır” düşüncəsinə münasibət

Ümumilikdə ənənəvi Azərbaycan ailəsində bu misal çox dəbdə olan və yanaşmanın cəmiyyət üzərində çox ciddi təsiri olduğu görülmüşdür. Lakin son illərdə baş verən sosial-iqtisadi, texnoloji dəyişikliklər insanların iş həyatına daha çox fokuslanması bu düşüncə ilə bağlı mifləri dağıtmışdır. Eyni zamanda müasir ailədə məişət standartlarının daha yüksək olması insanların bu məsələdə maddi hazırlığı üçün daha çox vaxt sərf etdiyi müşahidə edilmişdir. Məişət standartları ilə bağlı tələblər və gözləntilər artdıqca bu standartlar üçün tələb olunan maddi vəsaitin miqdarı da artır. Eyni zamanda sosial təminatda, xüsusi ilə yeni qurulacaq ailə üçün mənzilə əlçatanlıq kimi ciddi problemlərin olduğunu nəzərə alıqda gənclərin yeni ailə üçün hazırlıq müddəti də artmaqdadır. İkinci bir faktor bundan ibarətdir ki, tez evlənən qazanar düşüncəsinə dəstək erkən nikahın qiymətləndirilməsindən müstəqil olaraq düşünlə bilməz.

Tədqiqatımızda erkən nikaha münasibət ilə tez evlənən qazanar düşüncəsinə münasibət arasında aparılan korrelasiya təhlili nəticəsində iki dəyişən arasında korrelasiya əmsalı $+0.606$ əldə edilmişdir. Bu o deməkdir ki, iki dəyişən arasında güclü bir müsbət əlaqə mövcuddur. Yəni bu düşüncəyə dəstək artdıqca erkən nikaha da dəstək artacaq. Hesab etmək olar ki, tədqiqatımızda erkən nikaha ümumilikdə mənfi münasibət olduğu üçün tez evlənən qazanar düşüncəsinə də münasibətin mənfi olması gözlənilir. Eyni zamanda Dövlət Statistika Komitəsinin son 30 ildəki trendləri də onu göstərir ki, 1990-2022-ci illər ərzində bəy və gəlinlərin nikaha daxil olma yaşları bəylərdə təxminən 26 yaşdan 28 yaşa, gəlinlər üçün isə stabil olaraq 23-24 yaşlarında olmuşdur ki, bu yaş həddləri nikah üçün o qədər gənc yaş deyil.

Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin bu düşüncəni dəstəkləmə səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 3.41 bal olmuşdur ki, bu da ümumilikdə tez evlənən qazanar düşüncəsinin cəmiyyətdə o qədər rəğbət görmədiyini göstərməkdədir. Dövlət Statistika Komitəsinin son 30 ildəki trendləri də sorğudakı reaksiyanı təsdiq edir. Bütün mülahizələrdə olduğu kimi tez evlənən qazanar düşüncəsinə münasibət fərqli sosial təbəqələrdə fərqli olduğu da müəyyən olmuşdur. Erkən nikahda olduğu kimi burada da kişilərin tez evlənən qazanar düşüncəsinə dəstək səviyyəsi (4.66 bal) qadınlara (2.90 bal) nəzərən çox yüksəkdir. Ümumilikdə kişilərin dəstək səviyyəsi qadınlardan 1.61 dəfə yüksəkdir. İqtisadi rayonlar üzrə də ciddi fərqlərin meydana gəldi fərq testləri ilə müəyyən edilmiş və aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 37

Qrafik 36-dan göründüyü kimi, 5 iqtisadi rayon ümumi respondentlərin münasibətinin orta dəyərindən daha yüksək nəticə əldə etmişdir. Bu nəticəyə görə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu tez evlənən qazanar fikrinə ən müsbət münasibət göstərmişdir. Daha sonra sırası ilə Mərkəzi-Aran, Qazax-Tovuz, Mil-Muğan və Quba-Qusar iqtisadi rayonları bu münasibəti daha müsbət qiymətləndiriblər. Bu fikrə ən mənfi münasibət Qarabağ, Gəncə-Daşkəsən, Şirvan-Salyan iqtisadi rayonlarında müəyyən edilmişdir. Yenə təəccüblü nəticələrdən biri də budur ki, şəhər əhalisi (3.64 bal) kənd əhalisinə (2.56 bal) nəzərən tez evlənən qazanar düşüncəsinə daha müsbət münasibət göstəriblər. Lakin ali (3.46 bal) və orta təhsillilər (3.42 bal) arasında tez evlənən qazanar düşüncəsinə münasibətdə ciddi fərq qeydə alınmamışdır. Erkən nikaha münasibətdə olduğu kimi bu düşüncəyə münasibətdə də yaşla ciddi əlaqəsi olduğu müəyyən olmuşdur. Belə ki, yaş ilə tez evlənən qazanar düşüncəsinə münasibət arasında aparılan korrelasiya təhlillərində əmsal $+0.348$ olaraq əldə edilmişdir. Bu, onu göstərir ki, yaşla tez evlənən qazanar düşüncəsinə münasibət arasında müsbət əlaqə mövcuddur. Yəni yaş artdıqca bu düşüncəyə olan müsbət münasibət də artacaq. Buradan belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, gənc yaşda olanlar bu düşüncəni o qədər də dəstəkləmir və nəsilər dəyişdikcə

bu düşüncəyə olan dəstək də azalacaq. Maraqlı nəticələrdən biri də budur ki, qohum evliliyinə münasibətlə tez evlənən qazanır düşüncəsi arasında da korrelasiya təhlilində əmsal +0.447 olaraq əldə edilmişdir ki, bu iki düşüncə arasında orta səviyyədə müsbət bir əlaqənin olduğu görülmüşdür. Buradan ümumilikdə belə bir nəticə əldə etmək mümkündür ki, erkən nikah, tez evlənən tez qazanar və qohum evliliyinə münasibət bir birinə bağlıdır və bu 3 düşüncə bir birindən müstəqil olaraq düşünülə bilməz.

Ailə daxilində əmək bölgüsü zamanı gender əsaslı ayrışeçkiliyə münasibət

Ənənəvi ailə təsərrüfatlarında məişət işləri funksional baxımdan kişi və qadınlar arasında bölünür. Daha çox fiziki iş tələb edən, xüsusi ilə evin kommunal infrastruktun təmiri, ağır yüklərin qaldırılması, bazarlıq və ailə büdcəsinin idarəçiliyi kişilərə adi olur. Qadınlar daha çox ev təsərrüfatının təmizlik, yemək və kənd yerlərində isə heyvanların baxımı, əkinçilik kimi məsələlər qadınların öhdəliyində olur. Ümumi inam bundan ibarətdir ki, əmək bölgüsündə funksional bölgü və gender əsaslı ayrışeçkilik qaçınılmazdır. Xüsusi ilə şəhər yerlərində texnoloji inkişafı bərabər məişət işlərini yüngülləşdirən məişət texnikalarının istifadəsinin populyarlaşması qadınların ev təsərrüfatında əməyini yüngülləşdirdiyi kimi eyni zamanda iş həyatına girişini də asanlaşdırmışdır. Ümumilikdə texnologiyanın inkişafı ev təsərrüfatlarında məişət işlərinin yüngülləşdirilməsinin gender əsaslı ayrışeçkiliyə münasibətini dəyişdirib dəyişdirmədiyini bu tədqiqatda öyrənmək maraqlı olardı. Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin əmək bölgüsündə gender əsaslı ayrışeçkiliyə dəstəyi 10 ballıq şkala üzərindən 5.33 bal olmuşdur. Yəni, funksional əmək bölgüsünə münasibəti orta səviyyədə bir qədər yüksəkdir. Bütün mülahizələrdə olduğu kimi bu mülahizədə də fərqli sosial qrupların münasibətləri bir birindən fərqlidir. Cins qrupları üzrə təhlillərdən məlum olmuşdur ki, kişilər, 5.85 balla əmək bölgüsündə gender əsaslı ayrışeçkiliyə qadınlara (5.12 bal) nəzərən daha çox dəstək verir. Hər iki cins arasında əmsallar arasındakı fərq statistik kontekstdə mənalı bir fərq hesab edilmişdir. İqtisadi rayonlar üzrə nəzər yetirdikdə isə bir çox iqtisadi regionlarda dəstək səviyyəsi bir birinə yaxın olsa da bir neçə iqtisadi rayon digərlərindən kəskin fərqlənir.

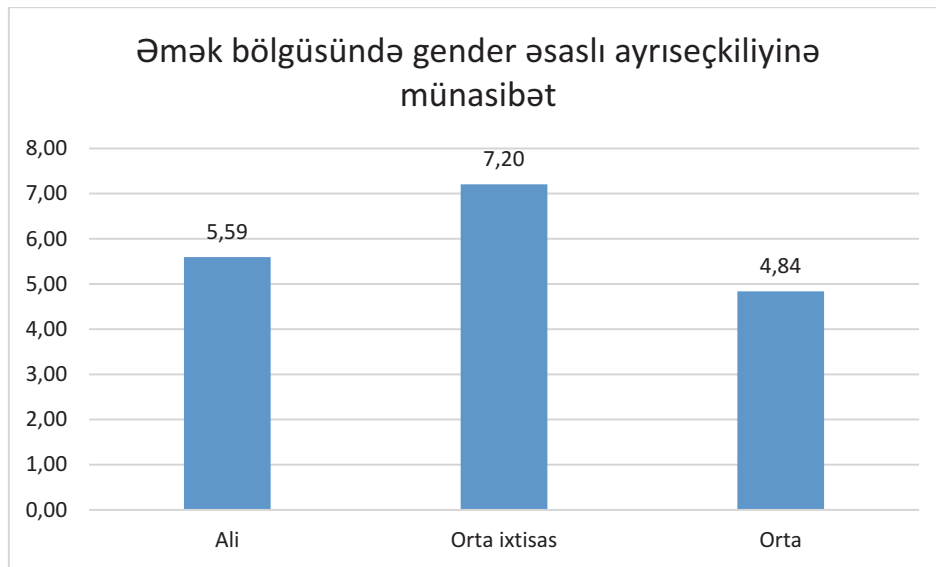
Qrafik 38

Nümunə sayı çox az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq qrafik 38-nin nəticələrinə görə əmək bölgüsündə gender əsaslı ayrışeçkiliyi ən çox dəstəkləyən iqtisadi region Lənkəran-Astara iqtisadi rayondur. Növbəti sıralarda Quba-Xaçmaz, Mərkəzi-Aran və Qazax-Tovuz iqtisadi

rayonlar gəlir. 3-11-ci sıralarda gələn iqtisadi rayonlar arasındakı fərqlər çox azdır. Əmək bölgüsündə gender əsaslı ayrışdırılışını ən az dəstəkləyən iqtisadi rayon isə Qarabağ iqtisadi rayondur. Yaşayış məntəqəsinin tipləri arasında isə statistik kontekstdə mənalı bir fərq müəyyən edilməmişdir. Yeni əmək bölgüsündə gender ayrışdırılışına münasibət şəhər və kəndli sakinlərində demək olar ki eynidir. Təhsil səviyyələrinə gəldikdə isə gözlənti bundan ibarət idi ki, ali təhsillilər əmək bölgüsündə gender əsaslı ayrışdırılışına daha mənfi münasibət göstərəcəklər. Lakin aşağıdakı qrafik 38-də bunun tam əksini müşahidə etmək mümkündür.

Qrafik 39

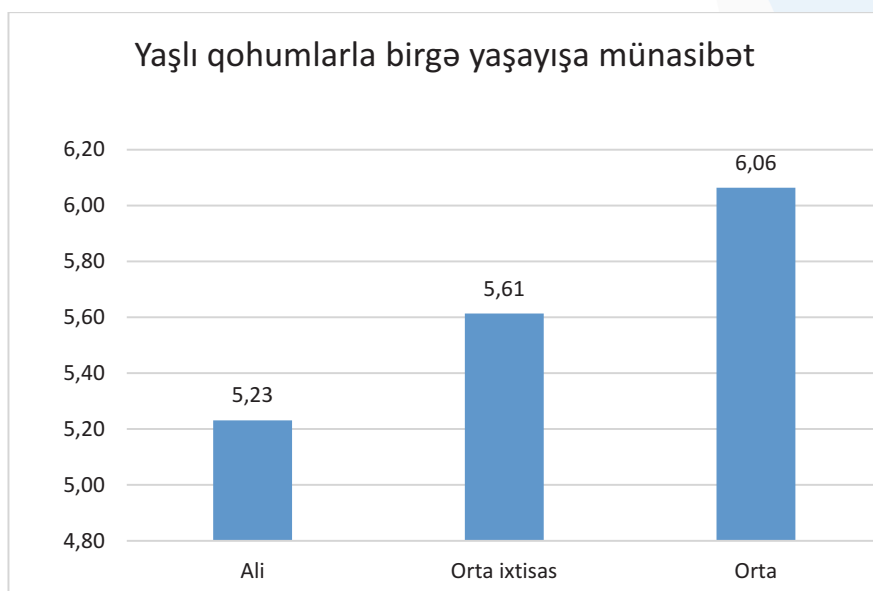

Yaş faktorunun əmək bölgüsündə gender ayrışdırılışına münasibəti necə dəyişdirdiyinə gəldikdə isə iki dəyişən arasında aparılan korrelyasiya təhlilində müəyyən olunmuşdur ki, yaş faktoru qeyd edilən məsələyə hər hansı bir təsiri yoxdur.

Yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa münasibət

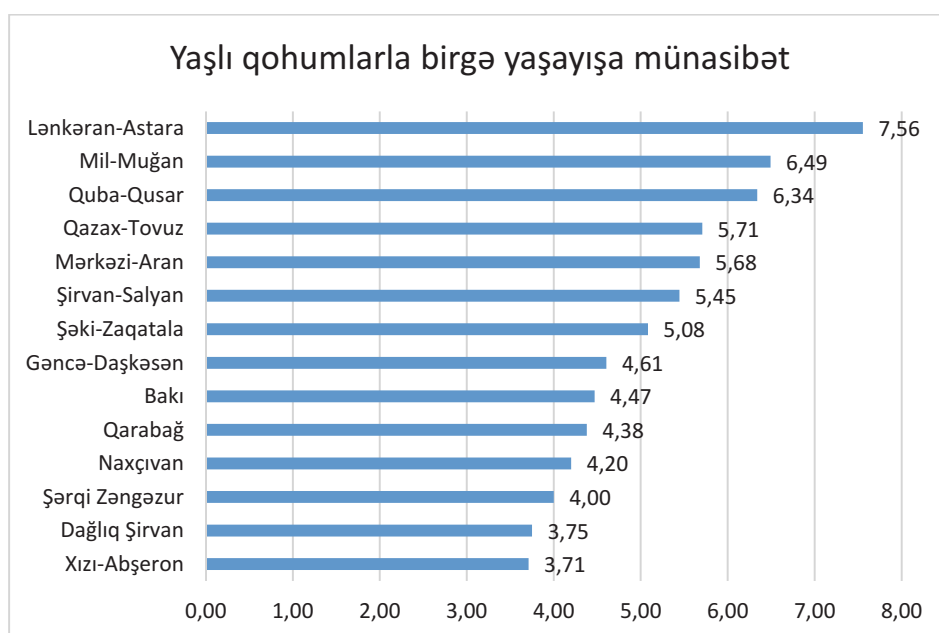
Yaşlı qohumlarla birgə yaşayış dedikdə burada 3 nəslin nümayəndələrinin baba, nə-nə, ata, ana və övladların bir ev təsərrüfatında yaşayışı nəzərdə tutulur. Gözlənti bundan ibarətdir ki, geniş ailə modelinə daha çox dəstək verən bu mülahizəyə də bir o qədər dəstəkləyəcək. Yeni geniş ailə modelinin qiymətləndirilməsi ilə yaşlı qohumlarla birgə yaşayışın qiymətləndirilməsi arasında müsbət bir əlaqə (düz mütənasiblik) olmalıdır. Həqiqətən də iki dəyişən arasında aparılan korrelyasiya təhlilində korrelyasiya əmsalı $+0.366$ olaraq əldə edilmişdir. Yeni iki dəyişən arasında korrelyativ əlaqə orta səviyyədə müsbət bir əlaqə kimi xarakterizə etmək olar. Respondentlər ümumilikdə bu məsələyə dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala ilə 5.58 baldır. Yeni yaşlı qohumlarla birgə yaşamaq fikrinə dəstək orta səviyyədə bir qədər yüksəkdir. Cins qrupları arasında fərq testinin nəticələrinə görə kişi və qadınların qiymətləndirilməsində statistik mənada ciddi fərq mövcuddur. Kişilər 5.90 balla qadınlara (5.46 bal) nəzərən yaşlı qohumlarla birgə yaşamağa daha müsbət yanaşırlar. Bu nəticəni gözlənilən nəticə kimi hesab etmək olar. Ölkəmizdə ənənələrə uyğun olaraq geniş ailələrdə qadın həyat yoldaşının valideynləri ilə birgə yaşayır. Belə olan vəziyyətdə kişi öz ata evində yaşadığı üçün özünü qadına nəzərən daha rahat hiss edir. Yaşayış məntəqəsi tiplərinə görə müqayisəli təhlil etdikdə kənd yerlərində (6.24 bal) yaşayanlar şəhər yerlərində (5.49 bal) yaşayanlara nəzərən yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa daha müsbət yanaşır. Təhsil səviyyələri üzrə nəticələr isə aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir.

Qrafik 40-da göründüyü kimi təhsil səviyyə düşdükcə yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa münasibət daha müsbət olur. Təhsil səviyyələri arasındakı fərqlər statistik mənada ciddi fərq olaraq müəyyənleşmişdir.

İqtisadi rayonlara gəldikdə isə digər bütün tezislərdə olduğu kimi burada da rayonlar arasında ciddi fərqlər mövcuddur və aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 41-də çox az nümunələri olan iqtisadi rayonlara nəzərə almasaq ümumi orta dəyərdən (5.58 bal) nəticəsindən yüksək olan 5 iqtisadi rayon mövcuddur. Yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa ən çox dəstək verən iqtisadi rayon Lənkəran-Astara iqtisadi rayondur. Daha sonrakı sıralarda isə Mil-Muğan, Quba-Qusar, Qazax-Tovuz və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonları gəlməkdədir. Yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa ən az dəstək isə Xızı-Abşeron iqtisadi rayonundan gəlməkdədir. Bu rayon da daxil olmaqla ən az dəstək verən 3 iqtisadi rayon arasında Bakı və Qarabağ iqtisadi rayonları da mövcuddur. Yaş faktorunun bu mülahizənin qiymətləndirilməsində nə dərəcədə rol oynaması da qiymətləndirilmişdir. Yaş ilə yaşlı qohumlarla birgə yaşayışın qiymətləndirilməsi dəyişənləri arasında aparılan korrelyasiya təhlilində əldə edilən əmsal $+0.261$ olmuşdur. Bu o deməkdir ki, iki dəyişən arasında əlaqə müsbət, lakin orta səviyyədən bir qədər zəif əlaqə mövcuddur. Yəni yaş artdıqca yaşlı qohumlarla birgə yaşayışa müsbət münasibət artmaqdadır.

Dünyəvi həyat tərzini mənimsəyən ailələrin sayının artmasına münasibət

Ümumilikdə cəmiyyətimizdə hər nə qədər dindarların sayı artsa da ölkədə tolerant mühit mövcuddur. Müəyyən radikal dini cərəyanların təsiri ümumi tolerantlıq mühitini pozmasa da ailələrdə mühafizəkar mühit mövcuddur. Bu mühafizəkar mühit daha çox dini mənşəli yox milli adət ənənəyə bağlı bir anlayış əsasında formalaşması, cəmiyyətdə mövcud olan digər şəxslərin fərqli dini inanclarına hörmətlə yanaşılması müşahidə edilməkdədir. Ümumilikdə isə cəmiyyətin dünyəvi rejimə dəstəyi çox böyükdür. Bununla yanaşı ənənəvi ailə strukturuna zərbə vuran xaricdən gələn qeyri-ənənəvi cərəyanlara münasibət də mənfidir. Bütün bu ümumi təsvirin fonunda respondentlərin dünyəvi həyat tərzini mənimsəyən ailələrin sayındakı artıma münasibətini öyrənmək çox faydalı olardı. Respondentlərin dünyəvi həyat tərzini mənimsəyən ailələrin sayının artmasına dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 6.66 bal olmuşdur. Bu kifayət qədər yüksək göstəricidir. Müəyyən mənada tolerantlığın bir göstəricisi də hesab etmək mümkündür. Əldə edilən dəyərə görə ölkəmizdə dünyəvi həyat tərzinə münasibət orta səviyyədən nəzərə cərpacaq dərəcədə yüksəkdir. Cins qrupları üzrə fərqlər təhlil edilərkən kişi və qadınların dünyəvi ailələri dəstəkləmə səviyyələri arasında statistik mənada ciddi fərq müəyyən edilməmişdir. Belə ki, kişilərdə müvafiq göstərici 6.45 bal, qadınlarda isə 6.75 bal olmuşdur. Eyni mülahizələrə təhsil səviyyələri qrupları üzrə də söyləmək mümkündür. Belə ki, ali təhsillilərin (6.83 bal) qiymətləndirməsi ilə orta təhsillilərin (6.43 bal) qiymətləndirilməsi arasında statistik mənada ciddi fərq müəyyən edilməmişdir. Baxmayaraq ki kənd yerləri üzrə göstərici (6.47 bal) şəhər yerləri üzrə göstəricidən (6.69 bal) daha aşağı olsa da aradakı fərq statistik mənada ciddi fərq hesab edilməmişdir. İqtisadi rayonlar üçün də eyni mülahizəni demək mümkün olsa da fərq testi nəticələri iqtisadi rayonlar arasında mənalı bir fərqləndirilməmişdir.

Qrafik 42

Qrafik 42-ə nəzərə yetirdikdə iqtisadi rayonlar üzrə fərq intervalı digər məsələlərlə müqayisədə o qədər çox deyil. Bu həm də onu göstərir ki, dünyəvi həyat tərzini mənimsəyən ailələrin artmasına ən çox dəstək Bakı, Xızı-Abşeron və təcürüblü də olsa Lənkəran-Astara iqtisadi rayonlarda müşahidə edilmişdir. Dünyəvi həyat tərzini keçirən ailələrin artmasına nisbətən zəif dəstək isə Quba-Xaçmaz, Qazax-Tovuz və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlarda müəyyən olunmuşdur. Yaş faktoru ilə dünyəvi həyat tərzinə dəstək arasında aparılan korrelyasiya

təhlili qeyd edilən iki dəyişən arasında hər hansı bir əlaqənin olmadığını müəyyən etmişdir. Ümumilikdə bu məsələyə münasibətin qiymətləndirilməsindəki nəticələr digər mülahizələrdən o baxımdan fərqlənir ki, fərqli sosial təbəqələrin mövcud məsələyə münasibətdə fərqləri ya mövcud deyil ya da ciddi fərqləri yoxdur.

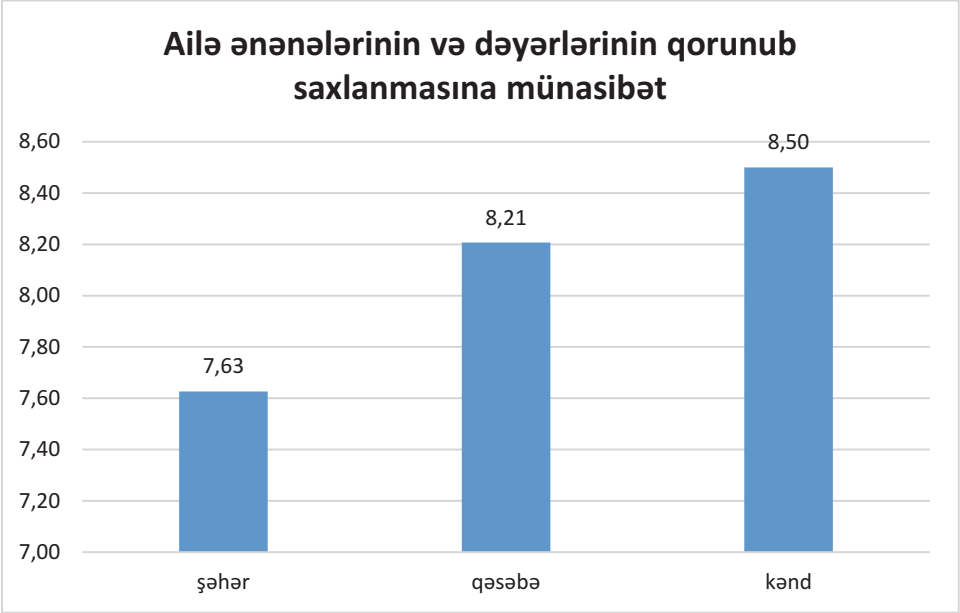
Ailə ənənələrinin və dəyərlərinin qorunub saxlanmasına münasibət

Ailə cəmiyyətin mədəniyyətin daşıyıcı funksiyasını həyata keçirən bir institutdur. Mədəniyyətin eyni zamanda bir mirasçılıq funksiyası mövcuddur. Mirasçılıq funksiyası ilə valideynlər cəmiyyətə məxsus olan mədəniyyəti, mənəvi və maddi dəyərləri nəsildən nəsilə ötürməkdədir. Məsələyə bu kontekstdə yanaşıldıqda ailə institutu dəyərlərin qorunub saxlandığı bir institutdur. Buna görə də gözləmək olar ki, respondentlərin bu mülahizəyə dəstək səviyyəsi daha yüksək olması gözlənilir. Beləliklə respondentlərin dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 7.77 baldır. Bu kifayət qədər yüksək bir rəqəmdir. Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, respondentlər ailə ənənələrinin və dəyərlərinin qorunub saxlanmasının tərəfdarıdır. Bütün mülahizələrdə olduğu kimi burada da fərqli sosial təbəqələrin dəstək səviyyəsi fərqlidir. Cins qrupları üzrə fərq təhlillərinə nəzər yetirdikdə qadınlar (7.91 bal) kişilərə (7.49 bal) nəzərən ailə ənənələrinin və dəyərlərinin qorunub saxlanmasına daha çox dəstək verməkdədir. Aradakı fərq statistik mənada ciddi və mənalı bir fərq olaraq hesab olunur. Təhsil səviyyələri üzrə qruplarda isə ciddi fərq müəyyən olunmamışdır. Belə ki, ali təhsillilərin dəstək səviyyəsi 7.76 bal, orta təhsillilər üzrə isə 7.77 baldır. İqtisadi rayonlar üzrə isə ciddi fərqlər mövcuddur və aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 43

Qrafik 43-də təsvir edildiyi kimi ailə ənənələrinin qorunub saxlanmasında 7 iqtisadi rayon respondentlərin ümumi cavabının orta dəyərindən daha yüksək dəstək səviyyəsi nümayiş etdirmişdir. Ailə dəyərlərinin qorunub saxlanmasına ən böyük dəstək Şirvan-Salyan, Qarabağ və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonlarında müşahidə edilmişdir. Ailə ənənələrinin və dəyərlərinin qorunub saxlanmasına nisbətən ən zəif dəstək isə Qazax-Tovuz, Lənkəran-Astara və Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonlarında müşahidə edilmişdir. Əvvəlki cavablardakı sıralamaları nəzərə alsaq bu sıralama o qədər də gözlənilən deyildi. Təhsil səviyyələri üzrə isə əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur.

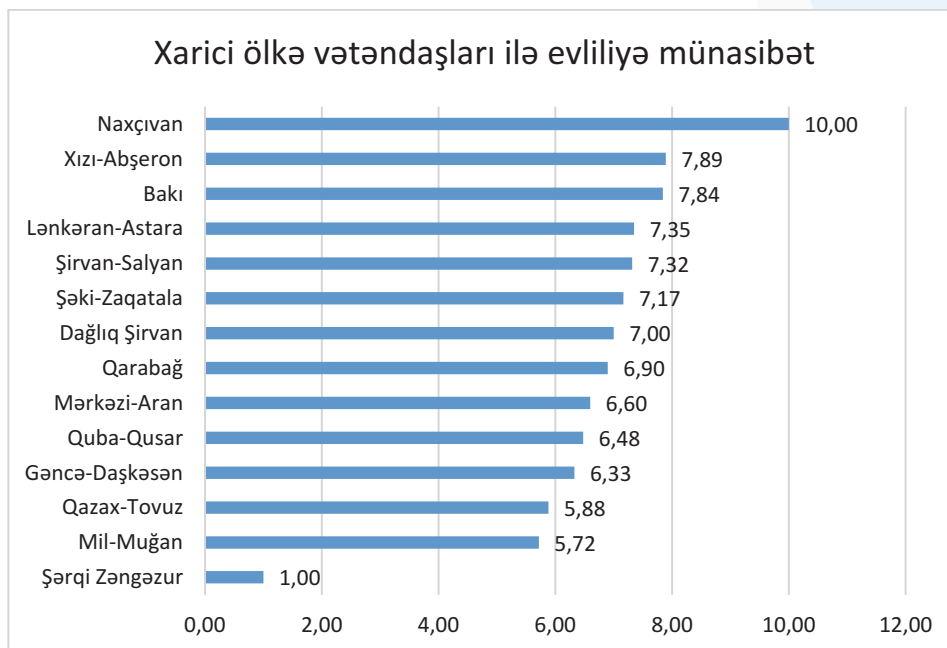

Qrafik 44-də təsvir edilən nəticələr və fərqlər gözləniləndir. Şəhər əhalisi ailə ənənələri və dəyərlərinin qorunub saxlanmasına ən az dəstək verməsi şəhər mühitinin xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Ənənələr kənd və qəsəbə yerlərində daha çox qorunub saxlanılır. Şəhər həyatının xüsusiyyətləri iş həyatında ixtisaslaşma, qohumlardan çox iş yoldaşları ilə sıx münasibət, sosial həyatı təmin edən müxtəlif müasir vasitələrin çoxluğu və texnologiyanın gətirdiyi müasir həyat tərzii ailə ənənələrinin və dəyərlərinin qorunması məsələsinə əhəmiyyəti azaltmaqdadır. Növbəti suallar isə ailə institutuna xarici ölkə və mədəniyyətin təsirləri ilə bağlıdır.

Xarici ölkə vətəndaşları ilə evliliyə münasibət

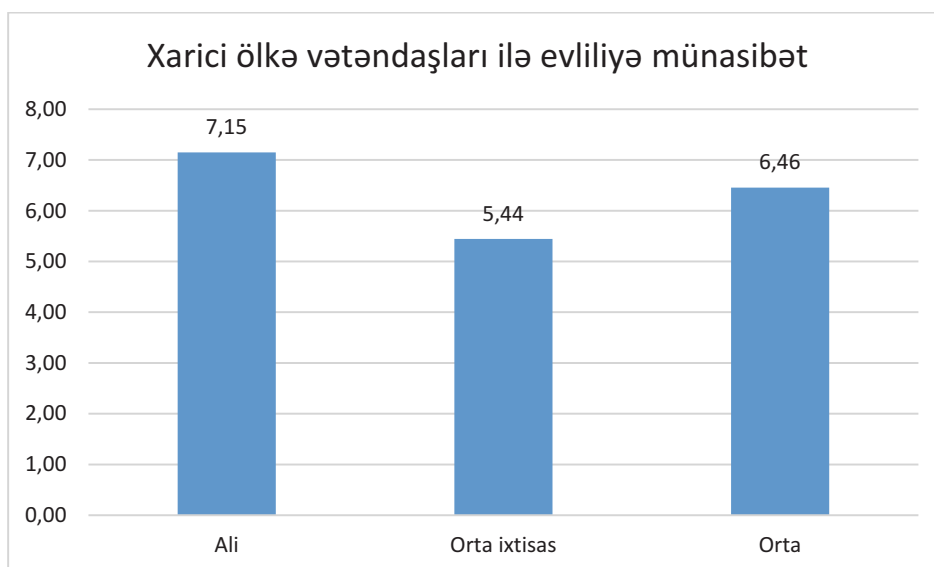
Son dövrlərdə xarici ölkə vətəndaşları ilə nikaha daxil olma halları artmışdır. Müstəqillikdən əvvəl qapalı ölkə rejimində yaşadığımız üçün əcnəbilərlə və digər millətlərlə nikah çox nadir hallarda baş verirdi. Dövlət Statistika Komitəsində əcnəbi bəy və gəlinlərlə nikaha daxil olma ilə bağlı yayınlanan statistik məlumat olmasa da müasir dövrdə isə qloballaşma ilə bərabər vətəndaşların xarici ölkələrə çıxışı asanlaşdıqdan sonra əcnəbi vətəndaşlarla nikah halları artmışdır. Bundan başqa ölkə xaricində daha yaxşı rifahı təmin etmək, xarici ölkədə daha yaxşı karyera qurmaq motivləri də əcnəbi vətəndaşlarla nikaha daxil olmanın əsas motivlərindən biridir. Bu baxımdan son illərdə əcnəbilərlə nikah hallarının artması ilə paralel olaraq bu hadisə münasibətdə də bir qədər loyallıq görünməkdədir. Dəqiq bir statistik məlumat olmasa da xarici ölkə vətəndaşları ilə nikah əsasən qardaş ölkə Türkiyənin vətəndaşları ilə olduğunu güman etmək mümkündür. Bunun əsas səbəbi eyni dil və mədəniyyət fərqlərinin çox az olması ilə bağlıdır. Yeni əcnəbilərlə nikah halları artsa da eyni zamanda cütlüklərin mədəni dəyərlərdəki fərqliliklərin az olması da nəzərə alınır. Anketdə iştirak edənlərin xarici ölkə vətəndaşları ilə evlənməyə dəstək səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 6.67 baldır ki, bu da ümumilikdə yüksək dəyər hesab edilir. Bu suala cavabda kişilərlə (6.75 bal) qadınlar (6.76 bal) arasında fərq demək olar ki yoxdur. Yəni kişilər və qadınlar xarici ölkə vətəndaşları evlənməyə münasibəti eynidir. İqtisadi rayonlar üzrə isə fərqlər ciddi fərqlərdir və nəticələrə aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 45

Qrafik 45-dən nümunə sayı çox az olan 4 iqtisadi rayonu nəzərə almasaq ümumi respondentlərin orta dəyərindən (6.67) yüksək olan 5 iqtisadi rayon müəyyən edilmişdir. Xarici ölkə vətəndaşları ilə evliliyə ən yüksək dəstək sırası ilə Xızı-Abşeron, Bakı, Lənkəran-Astara, Şirvan-Salyan və Qarabağ iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Respondentlərin ümumi orta dəyərindən (6.67 bal) daha aşağı olan, yəni xarici ölkələrə ən az dəstək verən iqtisadi rayonlar isə Mil-Muğan, Qazax-Tovuz, Gəncə-Daşkəsən, Quba-Xaçmaz və Mərkəzi Aran rayonlarında müşahidə edilmişdir. Ən güclü dəstək Xızı-Abşeron, ən zəif dəstək isə Mil-Muğan rayonlarında müşahidə edilmişdir. Gözləntilərə uyğun olaraq şəhər əhalisi (6.89 bal) kənd əhalisinə (6.01 bal) nəzərən xarici ölkə vətəndaşları ilə evliliyə daha müsbət yanaşır. Təhsil səviyyələri üzrə əsas gözlənti ondan ibarətdir ki, nisbətən ali təhsillilər xarici ölkə vətəndaşları ilə nikaha daha müsbət yanaşacaqlar və aşağıdakı qrafik 45-dən görüldüyü kimi xarici ölkə vətəndaşlarına dəstək ali təhsillilərdə orta təhsillilərə nəzərən daha yüksəkdir.

Qrafik 46

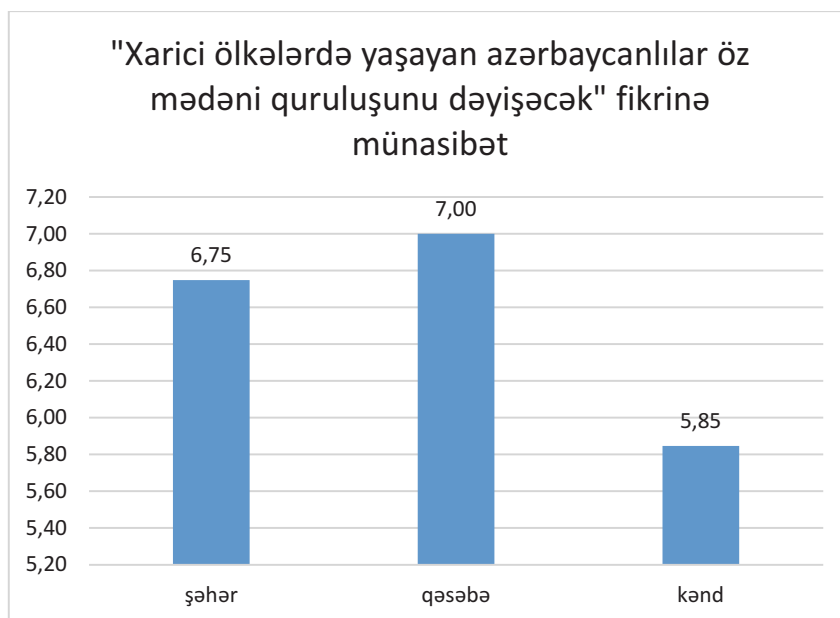

Xarici ölkə vətəndaşları ilə evliliyə münasibətdə isə yaş faktorunun hər hansı bir rol oynamadığı korrelasiya təhlilləri ilə müəyyən olunmuşdur. Növbəti sual isə xarici ölkə mühitində Azərbaycan ailəsinin öz dəyərlərini qoruyub saxlaya bilmə qabiliyyəti ilə bağlıdır.

“Xaricdə yaşayan Azərbaycan ailələrinin mədəni quruluşu dəyişəcək” fikrinə münasibət

Ümumilikdə bütün ailələr düşdüyü sosial-mədəni mühitdən istər istəməz öz təsirini almaqdadır. Xarici ölkə mühitləri ölkəmizin mədəni dəyərlərindən çox fərqlidir. Bu baxımdan xaricdə yaşayan Azərbaycan ailələri həmin cəmiyyətlərə integrasiya etmək və mühitə adaptasiya olmaqla bağlı problemlər yaşaya bilər. Bir tərəfdən adaptasiya, bir tərəfdən isə ailənin öz köklü mədəni dəyərlərin qorunması adı keçən ailə qruplarının həll etməsi vacib olan dilemmalarından biridir. Bu dilemmanın həllində ailələr istər istəməz yaşadığı xarici ölkə cəmiyyətinin bəzi qayda və qanunlarını da mənimsəməklə bərabər eyni zamanda Azərbaycan ailəsinə məxsus olan mədəni dəyərləri də qorumağa çalışacaq. Tədqiqatda iştirak edən respondentlərin bu fikri dəstəkləmə səviyyəsi 10 ballıq şkala üzərindən 6.60 bal olmuşdur. Bu nəticə onu göstərir ki, respondentlər xaricdə yaşayan Azərbaycan ailələrinin mədəni quruluşunu dəyişəcəyinə daha çox inanırlar. Cins qrupları üzrə fərqləri təhlil etdikdə kişilər (6.51 bal) və qadınların (6.64 bal) bu məsələdə yanaşmasında ciddi bir fərqləri mövcud deyil. Fərq testlərinin nəticələri qeyd edilən kiçik fərqi statistik mənada ciddi fərq hesab etməmişdir. Yaşayış məntəqlərinin tipləri üzrə isə fərqlər aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir.

Qrafik 47

Göründüyü kimi şəhər və qəsəbə əhalisi qeyd edilən düşüncəni kənd əhalisinə nəzərən daha çox dəstəkləyir. Bu, gözlənilən nəticədir. Belə ki, bu məsələyə münasibətdə ailə ənənələrinə dəstək səviyyəsi həlledici rol oynayır. Əvvəlki bölmələrdə əldə edilən nəticəyə əsasən kənd əhalisi ənənələrə daha çox bağlı olduğu üçün buradakı fikri dəstəkləmə səviyyəsi daha aşağıdır. Yeni ailə ənənələrinə bağlılıq səviyyəsi ilə xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların mədəni quruluşunu dəyişəcək fikrinə münasibət arasında tərs mütənasib bir əlaqə mövcuddur. Yəni, ənənələrə bağlılıq artdıqca bu düşüncə mənfi münasibət artmaqdadır. İqtisadi rayonlar üzrə də statistik təhlillər ciddi fərqləri müəyyən etmişdir və iqtisadi rayonlar üzrə bölgü aşağıda təqdim edilmişdir:

Çox az nümunə sayı olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq bu düşüncəyə ümumi nəticədən (6.60 bal) daha çox 4 iqtisadi rayon-Şirvan-Salyan, Xızı-Abşeron, Lənkəran-Astara və Quba-Qusar iqtisadi rayonlar inanmışdır. Bu düşüncəyə ən çox inanan isə Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu olmuşdur. Paytaxt sakinləri ümumi nəticəyə uyğun olaraq cavab vermiş və tam orta mövqedə qərarlaşmışdır. Bu düşüncəyə ən az dəstək isə Mil-Muğan iqtisadi rayondan gəlmişdir. Gəncə-Daşkəsən, Mərkəzi-Aran və Qazax-Tovuz rayonu da gözlənilən dəyərdən daha aşağı dəstək vermişdir.

Təhsil səviyyələri üzrə fərqlərə gəldikdə isə ali təhsillilər (6.49 bal) ilə orta təhsillilər (6.75 bal) arasındakı fərq, test nəticələrinə görə statistik mənada ciddi fərq olaraq qiymətləndirilməmişdir. Yəni təhsil səviyyəsi bu məsələyə münasibətdə həlledici rol oynamır. Eyni zamanda yaş faktoru ilə xaricdə yaşayan azərbaycanlı ailələrin mədəni quruluşu dəyişəcək düşüncəsinə münasibət arasında da əlaqə korrelyasiya təhlili ilə müəyyən edilməmişdir.

5. ƏNƏNƏVİ VƏ GƏLƏCƏK AİLƏ MODELİNİN DƏSTƏKLƏNMƏSİ İLƏ BAĞLI ÜMUMİ NƏTİCƏLƏR

Tədqiqat sənədinin metodologiya bölməsində qeyd edildiyi kimi 24 mülahizə (düşüncələrə dəstək) iki hissəyə bölünmüşdü. Birinci hissə ənənəvi ailə modelini ifadə edən, ikincisi isə gələcək ailə və son dövrlərin tendensiyasını müəyyən edən mülahizələr idi. 24 mülahizədən 10-u ənənəvi ailə modelinin əlamətlərini, 13 mülahizə isə gələcək ailə modelinin əlamətlərini ehtiva edən mülahizələrdi. Dünyəvi ailə ilə bağlı mülahizə isə burada hər hansı bir qrupa salınmamışdır. Metodologiya hissəsində izah ediliyi kimi dünyəvi ailə modeli həm Azərbaycanın ənənəvi ailə modelini, həm də gələcək ailə modelini ifadə edən bir mülahizə olduğu üçün hər hansı bir qruplaşdırmaya aid edilməmişdir. Hər iki qrup üzrə dəstəklənmə faizi sənədin metodoloji hissəsinə uyğun olaraq hesablanmışdır. Bu qruplaşdırmadakı mülahizələrin icmalı bizə ümumi mənzərəni təqdim edəcək. Ümumi mənzərədə ənənəvi və gələcək ailə modelinin hansı səviyyədə dəstəklənəcəyi metodologiyaya uyğun olaraq faiz bölgüsü ilə ifadə olunmuşdur. Bu eyni zamanda bizə ənənəvi və gələcək ailə modeli ilə bağlı respondentlərin fikirlərini müqayisəli təhlilə imkan yaradır. İlk növbədə ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi hesablanmışdır. Beləliklə

ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi orta hesabla 56.18% olmuşdur. Ənənəvi ailə modelinin göstəricisinə mənfi təsir edən amillər arasında qohumluq evliliyi, erkən nikah, tez evlənən qazanar düşüncəsinə dəstəyin az olması ilə bağlıdır. Gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi isə 59.60% olmuşdur. Gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsinə isə mənfi təsir edən göstəricilər əsasən nikahdan kənar evlilik, uşaqsız ailələrə münasibət, tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılması kimi düşüncələrə dəstəyin az olması ilə bağlıdır. Amma ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi ilə gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi arasında çox cüzi (3.42%) qədər fərqi az olması diqqət çəkən məsələdir. Bir birinə zidd olan iki anlayış arasında fərqi çox az olması tədqiqatın maraqlı nəticələrindən biridir. Gözlənti bundan ibarətdir ki, ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi ilə gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi arasında korrelyasiya təhlilində korrelyasiya əmsalı +0.058 olaraq əldə edilmişdir. Bu o deməkdir ki, respondentlər iki ailə modeli arasında nəinki tərs əlaqə, ümumiyyətlə heç bir əlaqə qurmayıblar. Yeni ənənəvi ailə modelinin dəstəklənməsini heç də gələcək ailə modelinin dəstəklənməsinə maneə olaraq dəyərləndirməyiblər.

Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, respondentlər həm ənənəvi, həm də gələcək ailə modelinin müsbət yönəri ilə dəyərləndirib hər iki modelin müsbət trendlərinə dəstək veriblər. Dəstəklənmə səviyyələrinin bir birinə yaxın olmasının əsas səbəbi də həm ənənəvi ailə modelinin, həm də gələcək ailə modelinin komponentlərində mənfi komponentlərlə yanaşı müsbət komponentləri də mövcuddur. Hadisəyə bu kontekstdən yanaşıldıqda məlum olur ki, respondentlər ailədəki ənənələrin qorunması ilə yanaşı gələcək ailə modelinin müsbət çalarlarına da dəstək verməkdədir. Respondentlər mədəniyyətin (mədəni dəyərlərin) mirasçılıq funksiyasını qorumaqla dünyada və ölkəmizdə baş verən sosial, iqtisadi, texnoloji dəyişikliklərə adaptasiya olmağa çalışır ki, bu da mədəniyyət sosiologiyasının qanunauyğunluqlarına görə gözlənilən nəticədir. Bütün bu ümumi qiymətləndirmə ilə yanaşı ənənəvi və gələcək ailə modelinin fərqli sosial təbəqələrdə nə qədər fərqli dəstək səviyyəsi yaratdığını görmək də faydalı olardı.

5.1. Ənənəvi Ailə Modelinə Dəstək

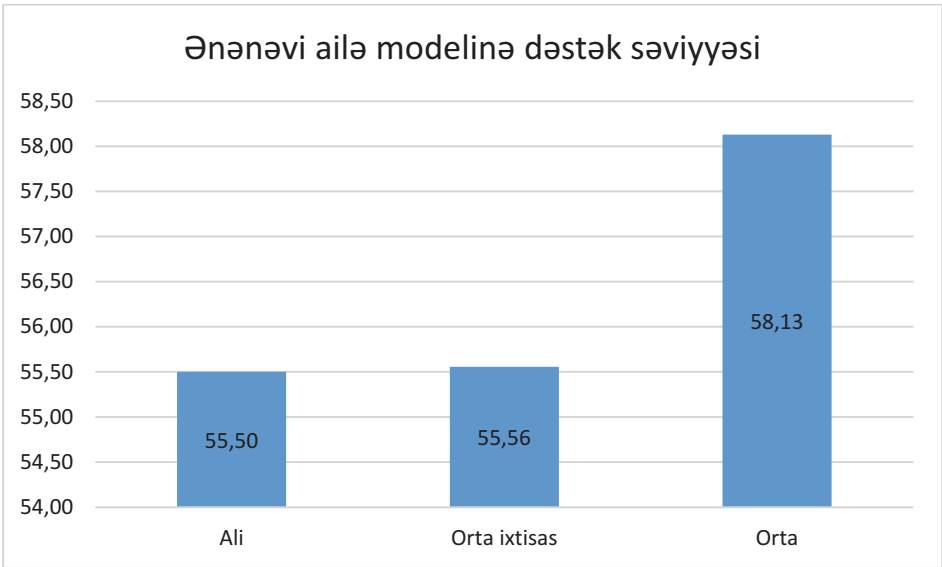
Ənənəvi ailə modeli üzrə respondentlərin dəstəklənmə səviyyəsi orta hesabla 56.18% olaraq hesablanmışdır. Lakin ənənəvi ailə modelinin komponentlərini təşkil edən mülahizələrində fərqli sosial qruplarda yaranan fərqi ənənəvi ailə modelində də öz əksini tapacağı gözlənilir. Cins qrupları üzrə dəyərləndirdikdə kişilərin ənənəvi ailə modelini dəstəkləmə səviyyəsi 59.22%, qadınlarda isə 55.46% təşkil etmişdir. İki cins arasında aparılan test təhlillərinə görə mövcud fərqi statistik mənada ciddi fərqi hesab edilmişdir. Bu göstəricilərə görə kişilər ənənəvi ailə modelini qadınlardan daha çox dəstəkləyir. Yaş və ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsindəki əlaqə də korrelyasiya təhlilləri ilə ölçülmüş, korrelyasiya əmsalı +0.270 olaraq əldə edilmişdir. Bu o mənaya gəlir ki, yaşla ənənəvi ailə modelini dəstəklənmə səviyyəsi arasında müsbət, lakin zəif bir əlaqə mövcuddur. Yeni yaş artdıqca ənənəvi ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi də artacaq. Eyni mülahizələri iqtisadi rayonlar üçün də qeyd etmək lazımdır. Ənənəvi ailə modelini təşkil edən bütün komponentlər üzrə iqtisadi rayonlar arasında ciddi fərqlər meydana gəlmişdir. Ənənəvi ailə modeli isə bu komponentlərin icmalı olduğuna görə gözlənilən nəticə budur ki, iqtisadi rayonlar arasında ənənəvi ailə modelinin dəstəklənməsində ciddi fərqlər meydana gələcək. Beləliklə iqtisadi rayonlar üzrə ənənəvi ailə modeli aşağıdakı cədvəldə təqdim edilmişdir:

Cədvəl 2: Ənənəvi ailə modelinə dəstək səviyyəsi (iqtisadi rayonlar üzrə)

iqtisadi rayon	respondent sayı	dəsətklənmə səviyyəsi (faizlə)
Lənkəran-Astara	63	65,81
Dağlıq Şirvan	4	62,25
Mil-Muğan	164	59,99
Mərkəzi-Aran	72	59,33
Şəki-Zaqatala	12	59,25
Quba-Qusar	160	58,90
Qazax-Tovuz	86	57,28
Şirvan-Salyan	110	55,80
Qarabağ	21	52,71
Gəncə-Daşkəsən	73	51,88
Bakı	187	51,08
Xızı-Abşeron	40	50,73
Naxçıvan	5	46,00
Şərqi Zəngəzur	2	45,50

Cədvəl 2-də göründüyü kimi nümunə sayı 20-dən az olan 4 iqtisadi rayonu istisna etsək ənənəvi ailə modelinə ən çox dəstək Lənkəran-Astara iqtisadi rayonundan gəlmişdir. Respondentlərin orta dəstək səviyyəsi dəyərindən (56.18%) yüksək olan 5 iqtisadi rayon olmuşdur. Lənkəran-Astara iqtisadi rayondan sonra ən böyük dəstək sıra ilə Mil-Muğan, Mərkəzi Aran, Quba-Xaçmaz və Qazax-Tovuz iqtisadi rayonlarda olmuşdur. Ən az dəstək isə Xızı-Abşeron iqtisadi rayonda olmuşdur. Ən az dəstək verən 3 iqtisadi rayonun içində Gəncə-Daşkəsən və Bakı iqtisadi rayonları da mövcuddur. Yaşayış məntəqəsi tipləri üzrə qiymətləndirdikdə isə kənd yerləri 59.12%-lə şəhər yerlərinə (56.14%) nisbətən ənənəvi ailə modelinə daha çox dəstək olmaqdadır. Test təhlilləri mövcud fərqi statistik mənada ciddi fərq olaraq qiymətləndirmişdir. Təhsil səviyyələri üzrə nəticələr isə aşağıdakı qrafikdə təqdim edilmişdir:

Qrafik 49

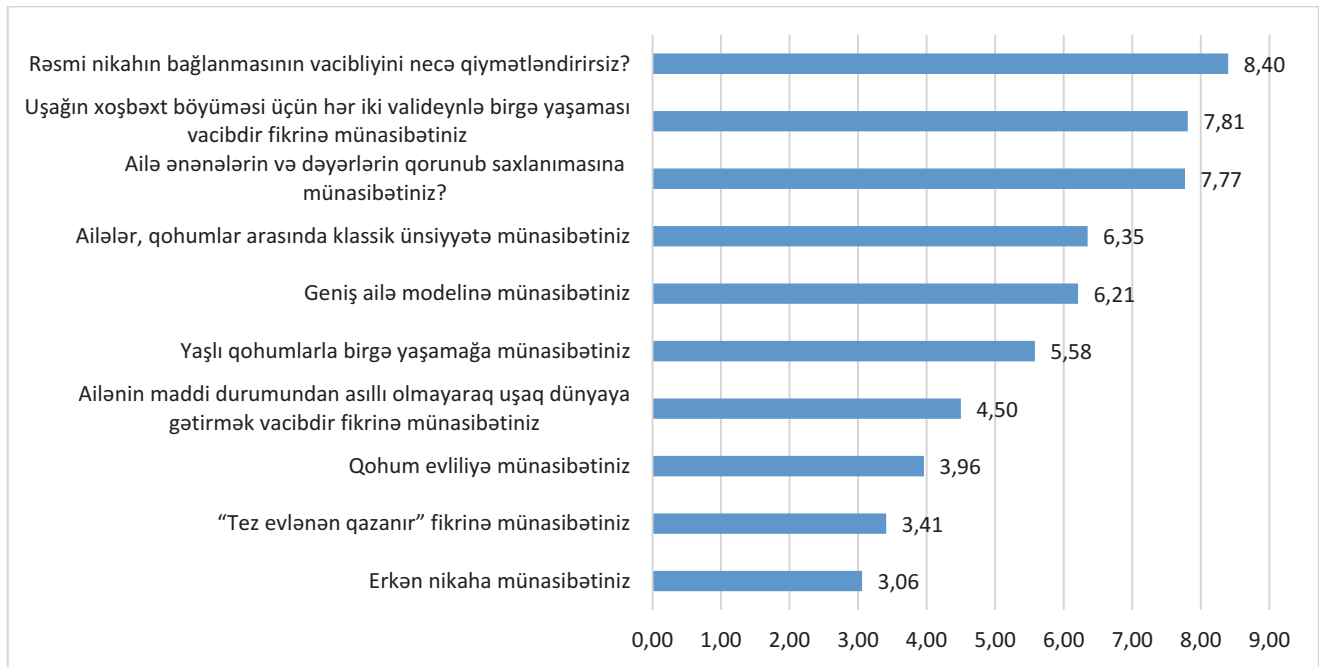

Qrafik 49-un nəticələrinə görə təhsil səviyyəsi yüksəldikcə ənənəvi ailə modelinə dəstək azalmaqdadır. Belə ki, ali təhsillilər orta təhsillilərə nəzərən ənənəvi ailə modelini daha az dəstəkləyirlər. Təhsil səviyyələri arasındakı fərq test təhlilləri nəticəsində ciddi fərq olaraq qəbul edilmişdir.

İkinci vacib məsələ ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran düşüncələrin dəstəkləmə səviyyəsinin müqayisəli təhlilidir. Bu cür müqayisəli təhlil ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrin dəstəkləmə səviyyələri, cəmiyyətin hansı mülahizələrdən gələcəkdə imtina edəcəyini, hansılarının isə gələcək dövr üçün də qoruyub saxlayacağını müəyyənləşdirən göstəricilərdir. Ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrin dəstəkləmə səviyyəsi aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

Qrafik 50: Ənənəvi ailə modelinin simvollarını ifadə edən mülahizələrin dəstəklənmə səviyyəsi

Qrafik 50-dəki nəticələr gələcək dövr üçün optimist bir mənzərə yaradır. Ən yüksək dəstəkləmə sıralarında gələn mülahizələr rəsmi nikahın vacibliyi, uşaqların qayğısında hər iki valideynin məsuliyyəti, ailə ənənələri və dəyərlərin qorunub saxlanması kimi məsələlər ailə institutunun sağlam inkişafını ifadə edən mülahizələrdir. Ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran lakin günümüzdə neqativ trend olaraq bilinən və sosial-iqtisadi, demoqrafik və tibbi problemləri artıran mülahizələr ən az dəstək gören mülahizələr olmuşdur. Xüsusi ilə nikah yaşı, erkən nikah və qohum evliliyi tibbi və sosial baxımdan ciddi problemlərə yol açan hadisələrdir. Daha sonrakı sırada isə maddi durumdan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək fikri də ailələrin sosial vəziyyətinə mənfi təsir edən bir trenddir və respondentlər tərəfindən ən az dəstəklənən dördüncü mülahizədir. Bütün bunlardan belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, gələcək dövrdə ənənəvi ailə modeli bütövlükdə dəyişməsə də onu simvollaşdıran bəzi neqativ komponentlərin mövcudluğunu itirəcək.

5.2 Gələcək ailə modelinə dəstək

Gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi 59.60% olub ənənəvi ailə modelindən bir qədər yüksəkdir. Tədqiqatdakı 13 mülahizənin icmalından ibarətdir. Əsas gözlənti ondan ibarətdir ki, fərqli sosial təbəqələrdə gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi fərqli olacaq. Lakin bu fərqi statistik kontekstdə nə qədər ciddi və mənalı olması fərq testlərini nəticələri ilə müəyyənləşmişdir. Cins qrupları üzrə aparılan fərq testlərinin nəticələrinə görə kişilərin gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi ilə qadınların dəstəklənmə səviyyəsi arasında ciddi fərq meydana gəlməmişdir. Gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi 60.06%, qadınlarda isə 59.41% olmuşdur ki, bu da test təhlillərinə görə ciddi fərq hesab edilmir. Yeni qadınlarla kişilərin gələcək ailə modelini dəstəkləməsi və yanaşması eynidir. Yaş faktorunun gələcək ailə modelini dəstəklənmə səviyyəsinə təsiri iki dəyişən arasında korrelyasiya təhlili ilə müəyyənləşmişdir. Korrelyasiya təhlilində korrelyasiya əmsali +0.019 olaraq əldə edilmişdir ki, bu da yaşın gələcək ailə modelini dəstəklənmə səviyyəsinə hər hansı bir təsiri olmadığını və iki dəyişən arasında hər hansı bir əlaqənin olmadığını müəyyənləşdirmişdir. Bütün tezislər üzrə iqtisadi rayonlar arasında ciddi fərqlər olduğu kimi gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsində iqtisadi rayonlar arasında ciddi fərqlərin olması gözlənilir.

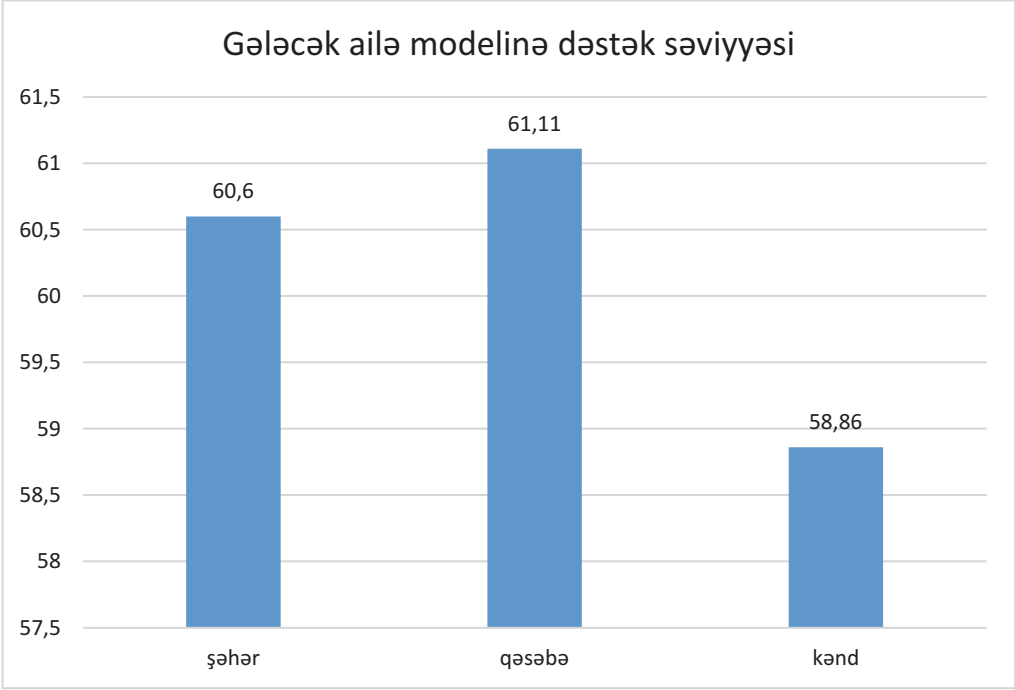
Cədvəl 3: Gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsi (iqtisadi rayonlar üzrə)

iqtisadi rayon	respondent sayı	dəstəklənmə səviyyəsi (faizlə)
Naxçıvan	5	71,38
Lənkəran-Astara	63	67,42
Mərkəzi-Aran	72	62,34
Bakı	187	62,05
Xızı-Abşeron	40	61,21
Şirvan-Salyan	110	61,08
Mil-Muğan	164	57,99
Quba-Qusar	160	57,60
Qarabağ	21	57,44
Qazax-Tovuz	86	57,24
Dağlıq Şirvan	4	56,15
Şəki-Zaqatala	12	56,09
Gəncə-Daşkəsən	73	52,56
Şərqi Zəngəzur	2	52,31

Cədvəl 3-də göründüyü kimi nümunə sayı çox az olan iqtisadi rayonları nəzərə almasaq 5 iqtisadi rayon respondentlərin orta göstəricisindən (59.60%) daha yüksək göstərici nümayiş etdirmişdir. Gözləntilərə görə ənənəvi ailə modelində dəstək səviyyəsi yüksək olan iqtisadi rayonlarda gələcək ailə modelində dəstək səviyyəsində aşağı sıralarda gəlməliydi. Lakin gözləntilərin əksinə olaraq gələcək ailə modelinin dəstəklənmə səviyyəsində də ən yüksək dəstək Lənkəran-Astara iqtisadi rayonundan gəlmişdir. Mərkəzi Aran iqtisadi rayon üçün də eyni mülahizəni söyləmək mümkündür. Gələcək ailə modelinə 3-cü sırada ən böyük dəstək isə Bakı və 4-cü sırada Bakı və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonundan gəlmişdir. Bakı və Xızı-Abşeron iqtisadi rayonun nəticələri digərlərinə nəzərən gözlənilən nəticə hesab etmək olar. Gələcək ailə modelinə ən aşağı dəstək isə Gəncə-Daşkəsən, Qazax-Tovuz və Qarabağ iqtisadi rayonlardan gəlmişdir. Həm ənənəvi, həm də gələcək ailə modelinin dəstəklənmə

səviyyələrini müqayisə etdikdə belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, respondentlərin böyük bir hissəsi ənənəvi ailə modeli ilə gələcək ailə modeli arasında hər hansı bir ziddiyyət görmürlər. Bu nəticələr onu göstərir ki, cəmiyyət, gələcək ailə modelinə transformasiya olunması üçün ənənəvi ailə modelinin pozulması və zəifləməsi hesabına olmamasını arzu edirlər. Lakin təhsil səviyyələri üzrə vəziyyət bir qədər fərqlidir

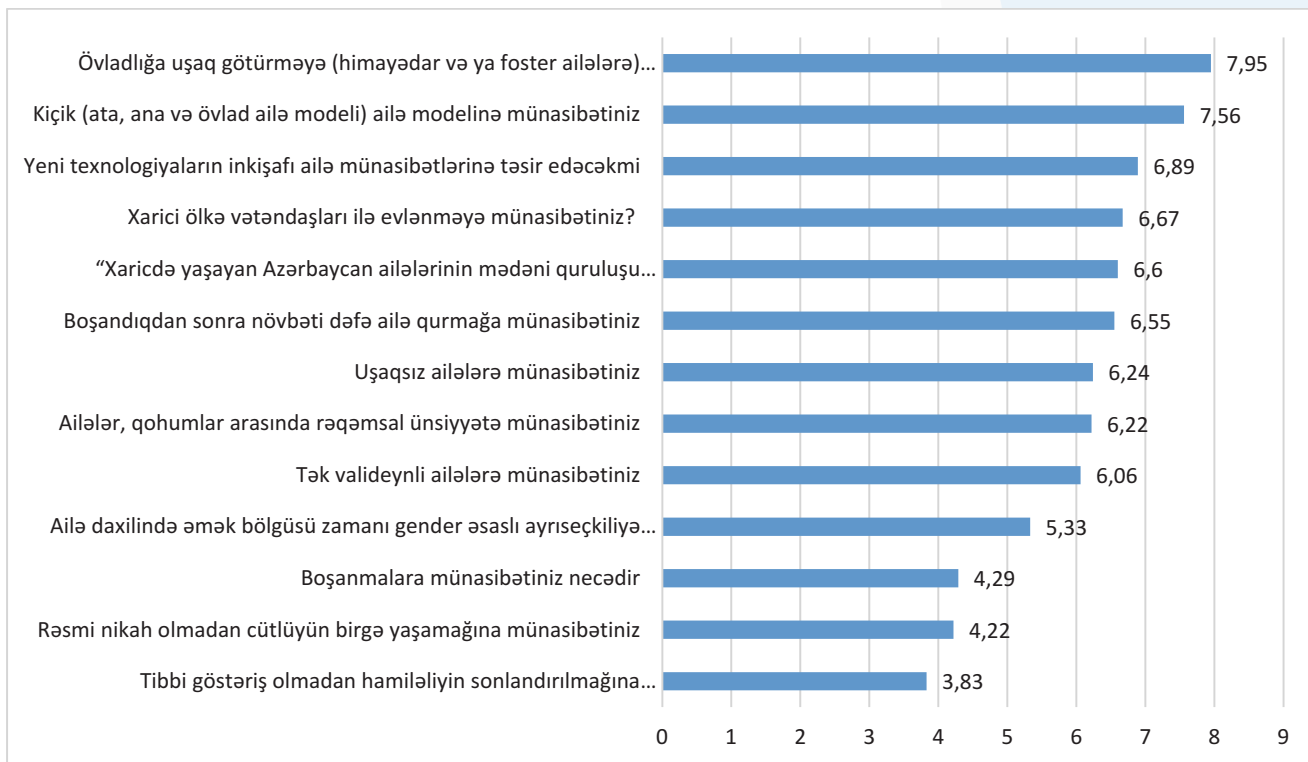
Qrafik 51

Ənənəvi ailə modelinin nəticələrindən fərqli olaraq şəhər əhalisi bu dəfə gələcək ailə modelini orta təhsillilərə nəzərən daha yüksək səviyyədə dəstəklənmişdir. Təhsil səviyyələri arasındakı fərqlər statistik mənada ciddi fərq olaraq müəyyənləşmişdir. Eyni mülahizəni fərqli təhsil səviyyələrində olan şəxslər üçün söyləmək mümkündür. Ali təhsillilər (60.92%) gələcək ailə modelini orta təhsillilərə (59.69%) nəzərən daha yüksək qiymətləndiriblər.

Ənənəvi ailə modelində olduğu kimi gələcək ailə modelini də simvollaşdıran 13 mülahizəyə dəstək səviyyələri bir birindən fərqlidir. Burada da dəstək səviyyələri gələcək ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrin hansılarının qəbul ediləcəyini, hansılardan isə imtina ediləcəyini müəyyənləşdirən vacib göstəricidir. Bu, Azərbaycanda gələcək ailə modelinin formalaşmasının hansı simvollar üzərində qurulmasını və ailə institutunun inkişaf istiqamətini göstərmək baxımından vacib təhlildir. Beləliklə gələcək ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrin dəstəkləmə səviyyəsi ilə bağlı göstəricilər aşağıdakılardır:

Qrafik 52: Gələcək ailə modelini simvollarını ifadə edən mülahizələrin dəstəklənmə səviyyəsi

Qrafik 52-də göründüyü kimi gələcək ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrə dəstək səviyyəsi bir birindən çox fərqlənir.

Övladlığa götürmə ən çox dəstəklənən mülahizədir. Bu mülahizənin çox dəstəklənməsi onu göstərir ki, övladlığa götürülmə ilə bağlı mənfi stereotiplərin azalması, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların ailələrə verilməsi və uşaq evlərinin de-institutlaşması prosesini gələcəkdə asanlaşdıracaq. Eyni zamanda dövlətin sosial yükünün azaldılması baxımından çox faydalıdır.

İkinci sırada gələn kiçik ailə modelinə üstünlük verilməsinin pozitiv cəhətlərindən biri budur ki, ailə daxili məişət konfliktlərinin baş vermə ehtimalları azalır. Belə ki, evdə xüsusi ilə 3 nəslin bir yerdə yaşaması, yaş fərqliliyindən dolayı onların həyata baxış tərzlərindəki fərqlərdən yaranan konfliktlər ailələrin dağılma ehtimalını artırır. Lakin, başqa bir əsaslandırmaya görə bir ailədə baba və nənələrin olmaması uşaqların emosional və kommunikativ inkişafına da mənfi təsir göstərir.

Bununla yanaşı ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrdən biri olan qohumlarla klassik ünsiyyətə də üstünlük verilməsi onu göstərir ki, respondentlər bu cür fikir ayrılıqlarını balanslaşdırmağa çalışır. Kiçik ailə modelinə üstünlük verilməsi daha çox mənzil şəraitinin hər kəsə daha rahat olması motivinə görə də yüksək dəyərləndirilə bilər. Növbəti sıralarda xarici ölkə vətəndaşları ilə evliliyə müsbət münasibət onu göstərir ki, gələcəkdə əcnəbilərlə evlilik halları daha çox artacaq. Bu halların artmasının əsas səbəbi xarici ölkələrdə yeni həyat şəraitində yaşamaq və karyera qurmaq imkanlarından yararlanmaq ilə bağlıdır.

Gələcək ailə modelini simvollaşdıran mülahizələr arasında ən az dəstək səviyyəsi olan mülahizələr arasında demoqrafiyaya mənfi təsir göstərən komponentlər çoxdur. Boşanmalara münasibətin, rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışı, tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılması mülahizələrinə mənfi münasibət çox ümidverici olsa da son illərdə hər üç mülahizədə göstərən proseslərdə artımın müşahidə edilməsi bir ziddiyət yaradır. Boşanmalara mənfi münasibət olsa da bu məsələdə göstəricilərin artması ondan xəbər verir ki, boşanma sadəcə mental problemlərdən irəli gəlmir və eyni zamanda boşanmanı şərtləndirən sosial-iqtisadi problemlər də mövcuddur.

Eyni mülahizəni tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılmasıyla da bağlıdır. Son illərdə selektiv abortun çoxalması ilə respondentlərin reaksiyası arasında da ziddiyyət mövcuddur. Hesab etmək olar ki, selektiv abortu da şərtləndirən mental faktorlardan əlavə sosial-iqtisadi faktorlar da mövcuddur ki, bunun da gələcək illərdə araşdırılması çox vacibdir. Rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışı da Qərbi ölkələrində çox yaygın olmasına baxmayaraq tədqiqatda iştirak edən respondentlər bu trendə mənfi münasibət göstərirlər. Ənənəvi ailə modelini simvollaşdıran mülahizələrdən ailə ənənələrinin qorunması və rəsmi nikahın vacibliyinə yüksək dəstəyin göstərilməsi də onu göstərir ki, respondentlər gələcək ailə modelində bu cür mənfi trendləri görmək istəmirlər.

6. YEKUN NƏTİCƏLƏR

Ümumilikdə tədqiqatın aşağıdakı əhəmiyyətli ümumi nəticələrini sadalamaq mümkündür:

- Respondentlər ənənəvi və gələcək ailə modelini bir birinə zidd model kimi qiymətləndirməmişdir. Onlar ənənəvi ailə modelinin müsbət çalarlarını və ənənələrini qorumaqla gələcək ailə modelinin bəzi müsbət komponentlərini öz ailə modelində gələcək dövr üçün transformasiya edirlər.
- Gələcək ailə modelinə inam və dəstək ənənəvi ailə modelinə görə daha yüksəkdir. Ümumilikdə respondentlər ailədəki ənənələrin qorunmasının tərəfdarıdır və gələcək ailə modelini bu ənənələri transformasiya etmək şərti ilə dəstəkləyir.
- Tədqiqatda əldə edilən vacib nəticələrdən biri də budur ki, ənənəvi ailə modelindən gələcək ailə modelinə transformasiya uzun zaman tələb edir. Ailə ənənələrinin qorunub saxlanmasına yüksək dəstək gələcək ailəni simvollaşdıran dəyişikliklərin nisbətən çətin olacağını və davranış dəyişikliklərinin daha uzun müddətdə baş verəcəyini göstərir.
- Gələcək ailə modelinin dəstəklənməsi eyni zamanda ölkədə baş verən sosial, iqtisadi və texnoloji dəyişikliklərin hansı istiqamətdə baş verəcəyindən asılıdır. Xüsusi ilə rifah səviyyəsi, sosial problemlərin azalması və bənzəri proseslərin gələcək ailə modelinə keçidə necə təsir edəcəyini proqnozlaşdırmada çətinlik yarada bilər.
- Mülahizələrin və ailə modellərinin qiymətləndirilməsində regional fərqlər, şəhər/kəndli əhalisi, təhsil səviyyəsi və yaş faktorlarının təsirləri mövcuddur və bunlar mülahizələrin qiymətləndirilməsində müəyyən fərqlər yaradır.
- Sosial demoqrafik təsnifatların hər birinin fərq yaratma təsiri eyni dərəcədə deyil. Mülahizələrin və ailə modellərinin dəstəklənməsində ən güclü təsir təhsil səviyyəsi və şəhər/kəndli əhali bölgüsü üzrə təsnifatlarda müşahidə edilmişdir. Fərqli iqtisadi rayonlarda da bütün komponentlər üzrə fərqlər olsa da gözlənilməz və ziddiyyətli nəticələr də müşahidə edilmişdir.
- Yaş faktorunun digər mülahizələrlə əlaqəsi isə 24 mülahizədən yalnız dördündə orta səviyyədə müəyyən olmuşdur.
- Həm gələcək, həm də ənənəvi ailə modelində cəmiyyətimizin ailə institutuna zərbə vuracaq mənfi mülahizələr də var idi. Respondentlərin bu cür mənfi mülahizələrə dəstək

səviyyəsi də zəif idi. Bu mənfi mülahizələr ənənəvi ailə modelində erkən nikah, tez evlənmə qazanar düşüncəsi, qohum evliliyinə münasibətdə özünü göstərirdisə gələcək ailə modelini simvollaşdıran mülahizələr arasında isə tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılması, rəsmi nikah olmadan birgə yaşayış və boşanmaların az dəstəklənməsində özünü göstərirdi.

- Demografik təhlükə yaradan bir neçə mülahizələrin bəzi sosial təbəqələr vasitəsi ilə daha çox dəstəkləndiyi müəyyən olunmuşdur ki, bununla da risk qruplarını müəyyənləşdirmək mümkün olmuşdur.
- Ənənəvi ailə modelindən gələcək ailə modelinə keçid çox uzun müddətli olması gözlənilir. Bu keçidin uzun müddət olmasının əsas səbəblərindən biri davranış dəyişikliyi qısa zamanda dəyişməyəcəyindən irəli gəlir. Eyni zamanda gələcəkdə baş verəcək sosial-iqtisadi dəyişikliklərin hansı istiqamətdə və necə dəyişməsi ənənəvi ailə modelindən gələcək ailə modelinə keçidin sürətini müəyyən edəcək.
- Gələcək ailə modelində ənənəvi ailə modelinin fundamental ənənələri və qaydalarının mühafizə olunacağı gözlənilir.

7. TÖVSIYƏLƏR

Cəmiyyətimizdə ailə modelinin gələcəyə hazırlamaq və baş verən dəyişikliklərdən irəli gələn sosial-demoqrafik fəsadların qarşısının alınması üçün gələcək dövr üçün aşağıdakı istiqamətlərdə fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur:

- Gələcək ailə modeli ilə bağlı mənfi mülahizələri daha yüksək qiymətləndirən risk qrupları ilə fərqli maarifləndirmə strategiyasının hazırlanması və maarifləndirmə işlərində bu cür əhali qrupunun prioritet seçilməsi;
- Maarifləndirmə işlərində bu tədqiqatın nəticələrindən çıxan risk qruplarının nəzərə alınması;
- Mülahizələrin dəstəklənmə səviyyəsinin müəyyənləşməsi təsviri xarakter daşdığı üçün düşüncələrə istiqamət verən səbəblərin araşdırılması üçün regionların və ayrı ayrı sosial qrupların iqtisadi göstəriciləri ilə əlaqəli təhlili əhatə edən tədqiqatların aparılması;
- Tədqiqat nəticəsində erkən nikah, qohum evliliyi, rəsmi nikah olmadan cütlüklərin birgə yaşayışı kimi mülahizələrə daha çox dəstək verən sosial təbəqələr və regionlarda müvafiq maarifləndirmə işlərinin gücləndirilməsi;
- Bəzi mülahizələr üzrə daha obyektiv təhlillərin aparılması üçün gələcək tədqiqatlarda statistik məlumatlardan istifadə edilməsi;
- Gələcəkdə hər iqtisadi rayon üzrə boşanmaların sayı ilə hər 1000 nəfərə düşən boşanmaların sayı həmin iqtisadi rayonlarda əhalinin məşğulluğu, gəlir səviyyəsi, iqtisadi göstəricilər arasında əlaqə qurulacaq tədqiqatların aparılması.

Qeyd edilən istiqamətdə tədqiqatın aparılması mülahizələrdə əhali tərəfindən müşahidə olunan dəstəyin nisbətən azlığı və realıqda bu düşüncələrin çoxluğu arasındakı ziddiyyətin sosial-iqtisadi səbəblərinin olub-olmadığını müəyyən etmək baxımından faydalı olardı.

Bu, ideal gələcək ailə modeləşməsinə mənfi təsir göstərəcək erkən nikah, qohum evliliyi və boşanmaların artması kimi trendlərə yol açacaq səbəblərin aradan qaldırılmasına və gələcəkdə aidiyyəti qurumların fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə şərait yaradardı.

ƏLAVƏ: Tədqiqatda istifadə edilən anket

Azərbaycan Respublikasının
Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi
“Gələcəyin ailə modelini simvollaşdıran əsas dəyərlər”
mövzusunda təhliin hazırlanması modeli

Azərbaycan ailə quruluşunda və mədəniyyətində yaxın gələcəkdə təxmin edilən aşağıdakı proseslərdən hansının reallaşması necə olacaq? Siz necə olmasını istəyirsiniz?

Ad, soyad: _____

Doğum tarixi və yeri: _____

İş yeri: _____

Yaşayış yeri (Qeydiyyatda olduğu şəhər, kənd və ya qəsəbə): _____

Təhsil aldığı, məzun olduğu ali və ya orta ixtisas məktəbi, ixtisası: _____

Qeyd: Düşüncənizi ifadə edərkən “Dəstək sıralaması” hissəsinə diqqət edin.

Dəstək sıralaması: 1 - "Heç razı deyiləm" ... 10 - "Tam dəstəkləyirəm"

1. Rəsmi nikahın bağlanması vacibliyini necə qiymətləndirirsiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Boşanmalara münasibətiniz necədir?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Hansı hal boşanmağınıza haqq qazandıra bilər?

- Xasiyyət uyğunsuzluğu
- Xəyanət
- Zərərli vərdislər
- Maddi vəziyyət
- Zorakılıq
- Başqa: _____

4. Boşandıqdan sonra növbəti dəfə ailə qurmağa münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Uşağın xoşbəxt böyüməsi üçün hər iki valideynlə birgə yaşaması vacibdir fikrinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Tək valideynli ailələrə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Uşaqsız ailələrə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8. Övladlığa uşaq götürməyə (himayədar və ya foster ailələrə) münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Ailənin maddi durumundan asılı olmayaraq uşaq dünyaya gətirmək vacibdir fikrinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Tibbi göstəriş olmadan hamiləliyin sonlandırılmağına münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

11. Rəsmi nikah olmadan cütlüyün birgə yaşamağına münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

12. Yeni texnologiyaların inkişafı ailə münasibətlərinə təsir edəcəkmi?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

13. Ailələr, qohumlar arasında klassik ünsiyyətə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

14. Ailələr, qohumlar arasında rəqəmsal ünsiyyətə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

15. Geniş ailə modelinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

16. Nuklear (ata, ana və övlad ailə modeli) ailə modelinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

17. Qohum evliliyə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

18. Erkən nikaha münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

19. “Tez evlənən qazanır” fikrinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

20. Ailə daxilində əmək bölgüsü zamanı gender əsaslı ayrışeçkiliyə münasibətiniz? (Əməyin tərəflər arasında ədalətli şəkildə bölgüsü)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

21. Yaşlı qohumlarla birgə yaşamağa münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

22. Dünyəvi həyat tərzini mənimsəyən ailələrin sayın artmasına münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

23. Ailə ənənələrin və dəyərlərin qorunub saxlanılmasına münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

24. Xarici ölkə vətəndaşları ilə evlənməyə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

25. “Xaricdə yaşayan Azərbaycan ailələrinin mədəni quruluşu dəyişəcək” fikrinə münasibətiniz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10